

T.C.
NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE BİLECİK
MİLLETVEKİLLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Şaziye AYDEMİR

Niğde

Aralık, 2019

T.C.
NIĞDE ÖMER HALİDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE BİLECİK
MİLLETVEKİLLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Hazırlayan
Şaziye AYDEMİR

Danışman: Doç. Dr. Mehmet KAYA
Üye : Doç. Dr. Gülin ÖZTÜRK
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Haşim ERDOĞAN

Niğde
Aralık, 2019

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bilecik Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 03/12/2019.

Şaziye AYDEMİR

ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Mehmet KAYA danışmanlığında Şaziye AYDEMİR tarafından hazırlanan " Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bilecik Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 03/12/2019

JÜRİ :

Danışman : Doç. Dr. Mehmet KAYA

Üye : Doç. Dr. Gülin ÖZTÜRK

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Haşim ERDOĞAN

M. KAYA
G. ÖZTÜRK
H. ERDOĞAN

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..... Tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Emin Hüseyin ÇETENAK
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Marmara, Karadeniz, Ege ve İç Anadolu'nun kesişim noktaları üzerinde ve Marmara'nın güney doğusunda yer almakta Bilecik; tarihte Melançiya, Agrilion, Justiniano Polis Mela, Justiniano Polis Gordi ve Belekome gibi farklı isimlerle anılmıştır. Kentin Antik Çağdaki hayatı, tarih kaynaklarında Bilecik'i de içine alan Bitinya (Bithynia) bölgesinin genel tarihi içinde gösterilir. Bitinya bölgesinin bilinen tarihi M.Ö. 1950'lerde burada yaşayan Trakya kavimlerinden Thyenler'le başlar. Bölge daha sonra Mısır, Hitit, Frig, Kimmer, Lidya, Pers, Makedonya, Bitinya Krallığı, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğunun yönetimine geçmiştir. Bilecik'in bilinen ilk adı Belekoma'dır.

Tarihte pek çok kavmin uygarlık ve egemenliğine sahne olan Bilecik, Kayı Boyu'nun Orta Asya'dan 400 çadırla gelip Söğüt'te, Osmanlı Devletinin kuruluş merkezliğini yaptığı yerdir. İlin tarihçesinin çok eskilere dayanması ve Osmanlı'nın kurulduğu yer olması ayrıcalığı yanında, Kurtuluş Savaşı'nda verdiği çetin mücadeleler ve kazanılan zaferlerle Cumhuriyetin kuruluşunda da önemli bir role sahip olmuştur. Üzerinde çok sayıda arkeolojik ve tarihi eser bulunan, Bilecik'teki tarihi eserlerin çoğunu Osmanlı döneminde yapılan camiler, türbeler, hanlar, hamamlar, sivil mimari örnekleri, imaret ve benzeri yapılar oluşturmaktadır.

İstiklal Savaşında T.B.M.M. hükümeti ile İstanbul'da bulunan hükümet arasında ortaya çıkan ihtilafı gidermek amacı ile İstanbul'daki Tevfik Paşa hükümeti adına Dahiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa, Ankara Hükümeti ile bir görüşme yapmak istemiştir. Görüşmenin Bilecik İstasyon binasında yapılması kararlaştırılmıştır.

Heyetler 5 Aralık 1920 günü Bilecik İstasyon binasında bir araya gelmiştir. İstanbul Heyeti Ahmet İzzet Paşa, Salih Paşa, elçilerden Cevat Bey, Ziraat Nazırı Kazım Bey, Hukuk Danışmanı Münir Bey ve Hoca Fatih Efendi'den oluşmuştur. Ankara heyetine ise Mustafa Kemal Paşa başkanlık etmiştir. Heyette İsmet Bey (İnönü) de bulunmuştur. Bilecik Mülakatından olumlu ve somut bir sonuç elde edilememiştir.

Yunan Ordusu 6 Ocak 1921 günü Bursa ve Uşak dolaylarından taarruza geçip, 8 Ocak 1921 akşamı Bilecik-Karaköy-Muratdere hattına kadar gelmiştir. Böylece Bilecik Yunanlılar tarafından ilk defa işgal edilmiştir.

Bilecik Kurtuluş Savaşından çok büyük yaralar alarak çıkmış, savaşın getirdiği sosyal ve ekonomik çöküntü nedeniyle Cumhuriyet dönemine çok güçsüz başlamıştır.

Bilecik Halkı Kurtuluş Savaşına tüm varlığı ile katılmış, gerek milis kuvvetleri ve gerekse düzenli ordularımıza on binlerce evladını vermiştir. Bilecik, Kurtuluş Savaşından yanmış-yıkılmış, tam bir enkaz halinde çıkmıştır. 1920'lerde 12.000 olduğu tahmin edilen şehir nüfusu, savaştan sonra 4.000'e inmiştir.

Savaştan önce Bilecik, bölgenin en önemli ipek endüstrisi merkeziydi. Şehirde çok sayıda ipekçilik tesisi ve ipek kadife üreten fabrika bulunuyordu. Ancak, Yunanlıların çıkardığı intikam yangınlarında bu fabrika ve tesislerin tümü yandı. Bu arada diğer fabrika ve işyerlerinin de yanmış olması il ekonomisini çökertmiştir.

Bu kapsamda tarihi çok eski zamanlara kadar uzanan ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecine kadar çeşitli süreçlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmiştir. Birinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından sonra ülkenin çeşitli bölgelerinden Ankara'ya ulaşan vekillerin arasında Bilecik (Ertuğrul) milletvekilleri de yer almıştır. Bu kapsamda araştırma dönemin Bilecik (Ertuğrul) milletvekillerinin yapmış olduğu çalışmaları ve bu çalışmaların sosyolojik, ekonomik ve siyasi açıdan değerlendirmelerini içermektedir.

Bu çalışmanın her aşamasında benden desteğini esirgemeyen kıymetli aileme ve Doç. Dr. Mehmet KAYA hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Şaziye AYDEMİR

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE BİLECİK MİLLETVEKİLLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Şaziye AYDEMİR

Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet KAYA

Aralık 2019, 106 sayfa.

Bu tez, Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev alan Bilecik (Ertuğrul) milletvekillerinin özgeçmişleri ve meclisteki siyasi faaliyetlerini içermektedir.

Bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Tezin giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, yöntemi, önemine ilişkin bilgiler verildikten sonra; Ertuğrul (Bilecik) İlinin tarihi, Bilecik ilinin tarihsel süreç içerisinde almış olduğu isimlere ve Bilecik ilinin sosyo-ekonomik durumuna değinilmiştir.

Tezin birinci bölümünde I. Meşrutiyet'e giden süreçte meydana gelen olayların tarihsel arka planına yer vermeye çalışmış, I. Meşrutiyet'ten önce Osmanlı Devleti'nde demokratik hayatın bir gerekliliği olan meclislere yer verilmiştir. Bu meclislerin işlevleri ve görevleri izah edilmeye çalışmıştır. I. Meşrutiyet'ten sona ermesinin akabinde II. Meşrutiyet'in ortaya çıkışına zemin hazırlayan siyasi ve fikri hareketlerin özelliklerine değinilerek, Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan İslamcılık, Batıcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük fikir akımlarının genel özelliklerine yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Osmanlı Devletinin son döneminde meydana gelen I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla, anlaşmanın 7. Maddesine dayanılarak devletin çeşitli yerleri işgale uğraması, buna karşılık yurdun dört bir yanında bu işgallere karşı kongrelere değinilmiştir. İstanbul'un itilaf devletleri tarafından işgal edilmesi, milletvekillerinin tutuklanmasının ardından Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde milli mücadele hareketi başlamıştır. Artık padişah ve hükümetten bir fayda beklenemeyeceği, yeni bir meclis kurulması gerektiğini belirten bir genelge ordu komutanlarına gönderilmiştir. Bu kapsamda devlet merkezinin korunmasını milletin bağımsızlığını ve devletin

kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere millet tarafından olağan üstü yetkileri taşıyan bir meclisin Ankara’da toplantıya çağırılması ve dağılmış olan milletvekillerinden Ankara’ya gelebileceklerin de bu meclise katılmalarını zaruri görmüştür. Mustafa Kemal Paşa kolordu komutanlıklarına, 61. Tümen komutanlığına, Refet Bey’e, bütün valiliklere, mutasarrıflıklara, Müdafaai-i Hukuk merkez heyetine, Belediye Başkanlıklarına vatanın istiklali, hilafet ve saltanat makamlarının kurtarılması gibi en önemli ve hayati görevleri yapacak Büyük Millet Meclisi’nin 23 Nisan günü, Cuma namazından sonra açılacağını belirtmiştir. 23 Nisan 1920 tarihinde 13:45 meclis ilk toplantısını yaparak görevine başlamıştır. Birinci Meclisin kurulmasının akabinde, Birinci Meclisin özellikleri, meclisin adındaki ve çağrılışındaki özellikler bakımından farklılığı, ilk yönetim organının kuruluşundaki özellikler, hükümetin oluşturulması, meclis hükümet sistemi, büyük millet meclisi hükümetin özellikleri ve olağan üstü karakteri, kuvvetler birliği ilkesi, yürütme organının bağımlılığı, devlet başkanının yokluğu, meclisin sürekliliği, yürütme organının meclis tarafından seçilmesi, yürütme meclisi etkileme araçlarından yoksunluğu konularına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde; Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisine Bilecik (Ertuğrul) milletvekili olarak seçilen “Ahmet Hamdi (Aksoy), Halil İbrahim (Işık), Mustafa Kemal (Güney), Necip (Soydan), Ahmet (Lakşe)” vekillerin özgeçmişleri, meclise sundukları kanun teklifleri, takrirleri (önerge) ve mecliste yaptıkları konuşmalara, meclis tutanakları incelenerek yer verilmeye çalışılmıştır.

Tezin sonuç kısmı yazıldıktan sonra faydalanılan, arşiv, araştırma, inceleme ve diğer kaynaklardan oluşan bir kaynakçaya yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilecik, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1. Dönem Milletvekilleri.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

BILECIK MEMBERS OF PARLIAMENT IN THE FIRST PERIOD OF TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY

Şaziye AYDEMİR

Department of History

Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mehmet KAYA

December 2019, 106 pages.

This thesis, First Semester involved in Bilecik in Turkey Grand National Assembly (Ertugrul) contains the biographies of political activities and the council of deputies.

This study consists of an introduction and three parts. After giving information about the subject, aim, method and importance of the research in the introduction part of the thesis; The history of Ertuğrul (Bilecik) Province, the names taken by Bilecik in the historical process and the socio-economic status of Bilecik province are mentioned.

In the first part of the thesis, the historical background of the events that took place during the process of the First Constitutional Monarchy was tried to be included. Before the First Constitutional Monarchy, the assemblies which were a necessity of the democratic life in the Ottoman State were included. The functions and duties of these assemblies tried to be explained. After the end of the First Constitutional Monarchy II. The characteristics of the political and intellectual movements that paved the way for the emergence of the Constitutional Monarchy are mentioned and the general characteristics of the Islamism, Westernism, Ottomanism and Turkism ideas that emerged in the Ottoman Empire are mentioned.

In the second part of the study, the Mondros Armistice Agreement which was signed with the end of the First World War that took place in the last period of the Ottoman Empire, the occupation of various places of the state on the basis of Article 7 of the agreement, and the congresses against these occupations all over the country were mentioned. After the invasion of Istanbul by the Allied States and the arrest of the deputies, the national struggle movement started under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk. A circular was sent to the commanders of the army stating that a benefit could not be expected from the sultan and the government and that a new assembly should be established. In this context, it was essential that a parliament with extraordinary powers be invited by the nation to a meeting in Ankara to

consider and implement measures to ensure the protection of the state center and the independence of the nation and the rescue of the state, and the participation of displaced deputies from Ankara. Mustafa Kemal Pasha corps commanders, 61. Division commander, Refet Bey, all governorships, the governor, Defense of the central law committee, the mayors of the Grand National Assembly, such as the independence of the homeland, caliphate and reign of the Grand National Assembly He stated that he will open after the Friday prayer on 23 April. On April 23, 1920, 13:45, the first meeting of the assembly began. Following the establishment of the First Assembly, the characteristics of the First Assembly, the differences in the name of the Assembly and the characteristics of the call, the formation of the first governing body, the formation of the government, the parliamentary government system, the characteristics and extraordinary character of the Grand National Assembly government, the principle of union of powers, the dependence of the executive organ, and the lack of means to influence the executive council.

In the third part of the thesis; First Period Turkey Grand National Assembly Bilecik (Ertuğrul) elected as deputies, "Ahmet Hamdi (Aksoy), Halil İbrahim (Işık), Mustafa Kemal (Güney), Necip (Soydan), Ahmed (Lakşe)" Biographies of attorney, law submitted to parliament proposals, and the speeches they made in the parliament were examined by examining the minutes of the Assembly.

After the final part of the thesis was written, a bibliography consisting of archive, research, review and other sources was used.

Key Words: Bilecik, Grand National Assembly of Turkey, 1. Period of Deputies.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. :	Adı geçen eser
a.g.m. :	Adı geçen makale
C. :	Cilt
Çev. :	Çeviren
s. :	Sayfa
S. :	Sayı
vb. :	ve benzeri
vd. :	ve diğerleri

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
ONAY SAYFASI.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
GİRİŞ	1
1. KONU	1
2. AMAÇ.....	2
3. YÖNTEM.....	3
4. ÖNEM.....	3
5. BİLECİK (ERTUĞRUL) TARİHİ.....	4
5.1. Bilecik (Ertuğrul)'in Nüfusu	8
5.2. Bilecik (Ertuğrul) Sancağının İdari ve Ekonomik Yapısı	9
I. BÖLÜM	10
1. İkinci Meşrutiyet'e Doğru Osmanlı Devleti	10
2. İkinci Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımları	13
2.1. İslamcılık	13
2.2. Batıcılık	13
2.3. Osmanlıcılık.....	13
2.4. Türkçülük.....	14
II. BÖLÜM.....	15
1. Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı	15
1.1. Büyük Millet Meclis'in Kuruluş ve Yapısındaki Özellikler	24

III. BÖLÜM	32
BİRİNCİ DÖNEM ERTUĞRUL (BİLECİK) MİLLETVEKİLLERİ	32
1. Ahmet Hamdi Bey (Aksoy)	32
1.1. Özgeçmişi	32
1.2. Meclis Faaliyetleri	33
1.2.1. Konuşmaları.....	33
1.2.2 Takrirleri (Önergeleri)	36
1.2.3. Kanun Teklifleri	37
2. Halil İbrahim Bey (Işık)	39
2.1. Özgeçmişi	39
2.2. Konuşmaları.....	39
2.3. Takrirler (Önergeler)	41
2.4. Kanun Teklifleri	41
3. Mustafa Kemal Bey (Güney).....	42
3.1. Özgeçmişi	42
3.2. Konuşmaları.....	43
3.3.3. Kanun Teklifleri	75
3.3.4. Takrirler (Önergeler)	76
3.3.5. Tahriri Sualler ve Bunlara Verilen Cevaplar	78
4. Necip Bey (Soydan).....	79
4.1.Özgeçmişi	79
4.2. Konuşmalar.....	79
4.3. Takrirler (Öneriler)	90
4.4. Kanun Teklifleri	93
5. Ahmet Bey (Lakşe)	94
5.1. Özgeçmişi	94
SONUÇ	96

KAYNAKLAR.....	101
ÖZGEÇMİŞ	106

GİRİŞ

1. KONU

Tarihi geçmişi MÖ 3000'den öncelere rastlamakta olan Bilecik'in (Ertuğrul); bilinen en eski isimleri Agrilion ve Agrillum'dur. Daha sonraki dönemlerde Bilecik Bizans İmparatorluğu sınırları içine giren bir yerleşim yeri olmuştur. Doğu Roma (Bizans) döneminde şehir Belekoma ismiyle anılıyordu. Bilecik o zaman, şimdiki Bilecik'in doğusunda, Hamsu ve Tabakhane derelerinin oluşturduğu vadiler arasındaki bir kaya çıkıntısı üzerine inşa edilen kale çevresinde kurulmuştu. Antik Çağ' da Bilecik'le ilgili özel bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle kentin bu çağdaki hayatı, tarih kaynaklarında Bilecik'i de içine alan Bitinya (Bithynia) bölgesinin genel tarihi içinde gösterilmektedir. Roma İmparatorluğu MS 395 yılında ikiye ayrılınca, Bitinya Bölgesi ve Bilecik Doğu Roma (Bizans) imparatorluğu sınırları içinde kaldı. Bizans döneminde Belekoma Kalesi Bilecik'te inşa edilmiştir. Bizans döneminde Bilecik bir Tekfurluk idi. Selçukluların bir boyu olan Kayıların bir bölümü (400 çadırlık bir oba) Ertuğrul Bey yönetiminde batıya doğru yer değiştirerek Söğüt ilçesi ve çevresine gelmişlerdir.

Osmanlı vaka-i namelerinde Kayıların Söğüt ve çevresine yerleşme tarihi olarak 1230'lu yıllar gösterilmektedir. Bilecik, Yıldırım Bayezid dönemine kadar Osmanlı yönetiminde kalmış, ancak, 1402 yılında Ankara meydan savaşında Bayezid'in Timur'a yenilmesi sonucunda 2 ay kadar Timur'un hâkimiyetine geçmiş ve Çelebi Sultan Mehmet tarafından geri alınmıştır. Bu tarihten sonra, Osmanlı yönetimi sırasında Bilecik giderek gelişmiş, ancak, şehrin kurulu bulunduğu alanın iskân için uygun olmaması daha hızlı gelişmesini engellemiştir. Bununla birlikte Bilecik Bursa ve İznik'ten Eskişehir'e ve Anadolu içlerine giden yol üzerinde önemli bir konaklama ve dinlenme yeri olarak önemini korumuştur. Milli Mücadele döneminde Bilecik çok büyük yaralar alarak çıkmış, savaşın getirdiği sosyal ve ekonomik çöküntü nedeniyle Cumhuriyet dönemine çok güçsüz başlamıştır. Bilecik Halkı Kurtuluş Savaşına tüm varlığı ile katılmış, gerek milis kuvvetleri ve gerekse düzenli ordularımıza on binlerce evladını vermiştir. Bilecik, Kurtuluş Savaşından yanmış-yıkılmış, tam bir enkaz halinde çıkmıştır. 1920'lerde 12.000 olduğu tahmin edilen şehir nüfusu, savaştan sonra 4.000'e inmiştir. Milli Mücadele döneminden sonra kurulan Türkiye Büyük

Millet Meclisi'nde Bilecik (Ertuğrul) ilinden milletvekilleri seçilerek mecliste görev almıştır.

Bu kapsamda Tezin konusu “Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Bilecik (Ertuğrul) Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri” olarak belirlenmiştir. Bu zaman aralığı 1920-1923 dönemlerini kapsamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin demokrasi sürecinin başlangıcı olan bu süreçte Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin birinci döneminde Bilecik'ten (Ertuğrul) milletvekili olarak seçilen vekillerin özgeçmişleri, meclise sundukları kanun teklifleri, takrirleri (önerge) ve mecliste yaptıkları konuşmalara, meclis tutanakları incelenerek yer verilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada görüleceği üzere birinci dönem Bilecik (Ertuğrul) milletvekillerinin meclis faaliyetleri ele alınarak, o dönemde yaşanan sıkıntı ve olaylar hakkında bilgi sahibi olmaya; bunun yanında halk tarafından seçilen vekillerin görevlerini yerine getirme durumları ve seçtikleri Bilecik (Ertuğrul) ili için neler yaptıkları bu tezin konusu ile ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. AMAÇ

16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilip, Meclis-i Mebusan basılarak bir kısım milletvekili tutuklanınca, yeni meclisin Ankara'da toplanması gündeme gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa da 19 Mart 1920'de bir genelge yayınlarak valiliklere, bağımsız sancaklara ve kolordu komutanlıklarına bu genelgeyi göndermişti. Genelgede başkentin işgal altında olduğu Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasıyla yasama, yürütme ve yargı erklerinin işlemez hale geldiği ifade edilerek Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanabilmesi için seçimlerin vermiş olduğu talimat çerçevesinde yapılmasını istedi. Mustafa Kemal'in de işaret ettiği gibi 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip kurucu meclis toplanmıştır. İstanbul'dan kaçabilen birçok mebus Ankara'ya gelerek bu meclise katılmıştır. Daha sonra ise sürgünden gelen mebuslar da bu meclise katılmıştır. Bilecik (Ertuğrul) Sancağı'ndan milli mücadelenin önemli isimlerinden olan; Bursa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti reisi Salih Bey, Bilecik belediye reisi Mustafa Kemal Bey, Yenişehir'den eski Kaymakam Necip Bey, İnegöllü Boşnak Ahmet Bey ve Söğüt'ten emekli Halil Bey efendiler seçilmiştir. Ayrıca İsmet Bey de birkaç yerden aday olma hakkını kullanmış ve Bilecik'ten mebus seçil ve mebusluk mazbatasını da kabul edilmiştir. Ancak İsmet Bey'in Edirne mebusluğunu tercih etmesiyle birlikte boşalan mebusluğa

Ahmet Hamdi Bey getirilmiştir.

Bu çalışmada Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Bilecik (Ertuğrul) Milletvekilleri'nin meclis faaliyetleri, o dönemde yaşanan olaylar, seçilen vekillerin görevlerini yerine getirme durumları ve seçildikleri Bilecik (Ertuğrul) İli için neler yaptıkları meclis tutanakları incelenerek ortaya konması amaçlanmıştır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir yöntemdir. Nitel çalışmada doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte de kullanılabilir. Hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabilmesine araştırma problemine göre karar verilmektedir. Yöntem olarak seçilen araştırma modeli çerçevesinde tezin konusunu oluşturan Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Bilecik (Ertuğrul) milletvekillerinin siyasi faaliyetleri ele alınmıştır. Tezin özelliğine uygun olarak konuyla ilgili tespit edilen arşiv belgelerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşiv Tutanakları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü incelenmiştir.

4. ÖNEM

Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı Bilecik coğrafyası tarih boyunca birçok medeniyetin hayat bulduğu ve Anadolu'nun geleceğini yakından ilgilendiren tarihi olayların gerçekleştiği bir mekan olmuştur. Bu özelliğini Milli Mücadele Dönemi'nde de sürdüren Bilecik coğrafyası özellikle Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra işgale uğramıştır. İşgallerin gerçekleşmesinden sonra ortaya çıkan Türk Milli Mücadele Hareketi'nin başlangıcından itibaren bu mücadeleye ortak olan Bilecik halkı özellikle Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri Efendi idaresinde teşkilatlanmaya çalışarak Sivas Kongresi sonrası temsil heyeti ile birlikte hareket edeceğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiştir. Böylelikle Bilecik Türk Milli Mücadele Hareketi açısından önemli olayların gerçekleştiği merkez haline gelmiştir. Nitekim Sivas Kongresi'nin akabinde Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri doğrultusunda Batı Cephe Kumandanı Ali Fuat

Bey 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey ve İzmit'teki 1. Fırka Kumandanı Kaymakam Asım Bey başta olmak üzere batı cephesinden sorumlu komutanlar Bilecik'e gelmiş ve 14 Ekim 1919 tarihinde Bilecik'te bir toplantı yapmışlardır. Bu toplantı kuzey batı cephesinin kurulmasını sağlarken Bilecik'te bu cephenin merkezi olmuştur. Ekim sonunda ise Bilecik ve çevresinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubeleri açılmış ve bölgedeki teşkilatlanma faaliyetleri tamamlanarak hızla çalışmalara başlanmıştır. Milli Mücadele Hareketi'nin başarı ulaşmasının akabinde millet egemenliğine dayalı yeni kurulan birinci mecliste 1920-1923 yılları arasında Bilecik Milletvekilleri seçilerek görev almıştır.

Çalışma ele alındığı dönem itibariyle Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinin akabinde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin demokratik sürecinin ilk aşaması olan birinci mecliste görev alan Bilecik (Ertuğrul) Milletvekilleri'nin seçilmiş oldukları ilin sorunlarını meclis kürsüsünden dile getirmeleri, dönemin siyasi, ekonomik, fikri ve sosyolojik sorunlarını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca araştırmanın gerçekleştirildiği tarihte Birinci Türkiye Büyük Meclisi'nde görev alan Bilecik (Ertuğrul) Milletvekilleri'ne ilişkin bir çalışmaya rastlanmaması sebebiyle çalışma Bilecik (Ertuğrul) Milletvekilleri'ne ilişkin bilgileri ortaya koyarak alana katkı sağlaması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

5. BİLECİK (ERTUĞRUL) TARİHİ

Tarihte Melançiya, Agrilion, Justiniano Polis Mela, Justiniano Polis Gordi ve Belekome gibi farklı isimlerle anılan Bilecik; Marmara, Karadeniz, Ege ve İç Anadolu'nun kesişim noktaları üzerinde ve Marmara'nın güney doğusunda yer almaktadır.¹

Antik dönemde Bilecik'in yanı sıra İstanbul'un Anadolu Yakası Kocaeli, Adapazarı, Bolu ve Bursa'yı içine alan bölge Bithynia olarak adlandırılmıştır.² Bithynia bölgesi Mısır firavunlarından 2. Amozis zamanında bir süre Mısır'ın egemenliğinde kaldı. Hititlerin ihtişamlı döneminde ise Hitit hâkimiyetine girdi.³ Uzun yıllar Hitit yönetiminde kalan Bithynia'da M.Ö. 1190'da Hititlerin tarih sahnesinden çekilmesiyle büyük bir kaos ortaya çıkmıştır.⁴ Trakya ve Balkanlardan

¹ Bilge Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı*, İstanbul, 1999, s. 27.

² Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara, 2001, s. 29.

³ Komisyon, *Bilecik İl Yıllığı*, Bilecik 1973, s. 1.

⁴ Veli Sevin, *Başlangıçtan Perslere Kadar Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul, 1997, s. 123.

göç eden Frigler, bu otorite boşluğunu değerlendirerek bölgede hâkimiyetlerini sağladılar.⁵

Frigler'in toplu olarak oturduğu yerler Bilecik, İzmit ve Bolu bölgeleriydi.⁶ M.Ö. 676 yılında Kimmerler Frig egemenliğine son vererek Anadolu'nun birçok şehriyle birlikte bileceği de yağmaladılar. M.Ö. 553 yılında Bithynia toprakları Lidyalıların hâkimiyetine geçti.⁷ M.Ö. 546'da ise bu kez Persler bölgeye hâkim oldular.⁸ Persler, Anadolu'da Yuana, Çaparda, Helespont ve Kilikya egemen oldular. Bithynia bölgesindeki Bilecik'te kral ya da hanedan yoktu.⁹

Bilecik, M. Ö. 344'te İskender İmparatorluğu'nun bir parçası haline geldi. İskender'in ölümünden sonra komutanlarından Antigone'nin eline geçti. Sonrasında İskender'in komutanlarından Lizimahos ve Nikomed 32 yıl boyunca Bithynia hükümdarlığı yaptılar.¹⁰ Bithynia, M.Ö. 74 tarihinde Romalıların hâkimiyetine girdi. Uzun yıllar Romalılar tarafından yönetilen bu topraklar M. S. 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Bizans yönetimine geçti.

Bizans hakimiyetindeki Bithynia bölgesi Emevi Halifesi Muâviye döneminde (673-378) Müslümanlar tarafından fethedildi. Bundan sonra başta bilecik olmaz üzere Söğüt ve Bozüyük, Müslümanların İstanbul önlerinde Bizanslılara yenilmelerine kadar Emevilerin hakimiyetinde kaldı. Halife Harun Reşid döneminde Bithynia'nın diğer şehirleri gibi Bilecik de abbasi yönetimine geçti. Bizans idaresi ile Harun Reşid'in anlaşması sonrasında Bilecik bir kez daha Bizans hakimiyetine geçti. Bilecik'in İstanbul-Bağdat kervan yolu üzerinde bulunması küçük bir yer olmasına rağmen adının çok eskiden beri bilinmesini sağladı.¹¹

Bizans imparatoru Romen Diojen, ülkesinin şark sınırlarının tehdit eden Selçukluları Anadolu'dan çıkarmak amacıyla doğuya giderken Bilecik'e geldi ve buradan Eskişehir'e geçti.¹² 26 Ağustos 1071'de Bizans'ın Selçuklular tarafından mağlup edilmesiyle Anadolu'da fetih hareketleri hızlandı. Anadolu'nun diğer birçok şehri gibi Bilecik de Selçuklu egemenliğine girdi.¹³ Selçuklu Türkleri mahalli

⁵ Komisyon, "Bilecik", *Yurt Ansiklopedisi*, İstanbul, 1982, Cilt 2, s. 1252.

⁶ Necmi Güney, *Bilecik Tarih ve Coğrafya Etüdü*, Bilecik, 1935, s. 6.

⁷ Komisyon, *a.g.e.*, (1973), s. 1.

⁸ Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul, 1975, s. 5.

⁹ Komisyon, *a.g.e.*, (1982), s. 1253.

¹⁰ Komisyon, *a.g.e.*, (1973), s. 1.

¹¹ Pars Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 54-55.

¹² Komisyon, *a.g.e.*, (1973), s. 2.

¹³ Pars Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 54.

kuvvetlerle savaşarak batı Anadolu'ya kadar ilerlediler. Nihayet merkezi İznik olmak üzere 1078'de Türkiye Selçuklu devletini kurdular. Bu devletin sınırları içinde Bilecik de bulunuyordu.

Selçuklular karşısında Bizans'a yardım etmek isteyen Haçlılar 1097'de İznik önlerine geldiler. Selçuklu Hükümdarı Kılıçarslan Eskişehir'e doğru çekilmek zorunda kaldı. Haçlılar 19 Haziran 1097'de İznik'i aldılar ve 28 Haziran 1097'de Bilecik'ten geçip Eskişehir'e ulaştılar. Böylelikle İznik, Bilecik ve Yenişehir tekrar bizans yönetimine girdi. Bu tarihten itibaren bilecik osman gazinin fethine kadar bizan hakimiyetinde kaldı.¹⁴

Osmanlı Devleti'nin kurucularının kökenleri meselesi, konunun uzmanlarınca tartışılmakla birlikte yaygın görüş kurucularının Oğuzların kayı boyundan olduğu yönündedir. Rivayete göre, Ertuğrul Gazi'nin babası, Caber Kalesi yakınında Fırat Nehri'den geçerken boğularak vefat etmiştir. Bunun üzerine oğullarından ikisi maiyetindekilerle birlikte gerdi döndüler. Ertuğrul Gazi ve kardeşi Dündar Bey yaklaşık 400-500 kadar aileyle Türkiye Selçuklular'ına katılmak üzere Sivas'a geldiler. Burada, Selçuklu ile Moğol güçleri arasında gerçekleşen muharebede Ertuğrul Gazi'nin, Selçuklulara yardım etmesi sebebiyle Sultan Alâeddin, ona hil'at gönderdi ve Ertuğrul Gazi beraberindekilerle Ankara yakınındaki Karadağlar arasında yerleşmiştir. Bir süre sonra Ertuğrul Gazi kendisi ve halkına uygun bir yer tahsis edilmesi isteğiyle Savcı Bey'i bazı hediyelerle Konya'ya gönderir. Sonuç alındıktan sonra Ertuğrul Gaziye, Domaniç yaylak, Söğüt ile Karacaşehir de kışlak olarak verildi

Ertuğrul gazi ve oğlu Osman Gazi, bir yandan Selçuklulara bağlılıklarını sürdürürken diğer yandan da komşu Bizans topraklarına yönelik gaza faaliyetlerine başlamıştır. Ertuğrul Gazinin vefatından sonra Osman Gazi hareket üssü olan Söğüt'ten çıkmak suretiyle Karacahisar'ı fethetti.¹⁵ Rivayete göre bu başarıyı takiben Selçuklu Sultanı II. Alaeddin, Osman Gazi'ye beylik alameti olarak kabul edilen davul ve bayrak yolladı. Osman Gazi'de 1299'da kendi adına hutbe okutarak bölgesinde bağımsızlığını ilan etti.¹⁶

Söğüt ve çevresi 13. yüzyılda Selçuklular ve Bizanslılar arasında bir uç bölgesi konumundaydı. Osmanlılıkların bu bölgeye akınlara başladığı sırada Bilecik,

¹⁴ Komisyon, *a.g.e.*, (1973), s. 2.

¹⁵ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*, İstanbul, 2019, s. 11.

¹⁶ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleri ile Osmanlı Tarihi*, (Sadeleştiren: Neşet Çağatay), Ankara, 1987, C. 1-2, s. 4-5.

Bizans'ın merkezi idaresinden kopmuştu. Osman Gazi başlangıçta Bilecik tekfuruyla iyi ilişkiler içindeydi. Fakat Osman Gazinin gaza faaliyetleri tekfurlar için büyük tehlike oluşturunca Bilecik tekfuru ve diğerleri Osman Gaziye suikast planı hazırladılar.¹⁷ Plan, Köse Mihal tarafından Osman Gaziye haber verildi ve Osmanlı kuvvetleri ani bir baskın yaparak 1299'da Yarhisar ve Bilecik'i fethettiler.¹⁸

Bilecik'in alınması bir taraftan Karacahisar'dan sonra Osman Gazi'nin faaliyet döneminin ikinci aşaması ortaya çıkarken diğer taraftan siyasi kariyerinde bir gelişme aşaması oluşturdu.¹⁹ Fethiten sonra Osman Gazi faaliyetlerine devam etmek üzere beyliğin merkezini Bilecik'e taşıdı.²⁰ Bilecik, Bursa'nın ele geçirilmesi ve başkentin buraya taşınmasından sonra da kuruluşun merkezi olma niteliği sayesinde bir süre daha önemini korudu.

Timur'un 1402'de Yıldırım Bayezid'i mağlup etmesiyle iki ay Timur'un egemenliğinde kalan Bilecik, Çelebi Mehmet tarafından tekrar Osmanlı topraklarına katıldı. II. Beyazid ile Cem Sultan arasında gerçekleşen saltanat mücadelesi Bilecik'in çok yakınında meydana geldi.²¹ Bu olaydan sonra da çok önemli tarihi olaylara sahne olmadı.²²

Bilecik, zengin tarihi arka planına rağmen engebeli arazi yapısı nedeniyle şehirleşme açısından önemli bir gelişme gösterememiştir. 16. yüzyıl başlarında Kadı, Emir, Dere, Pazar, Hisar, Börkçüler (Börekçiler) adlı altı Müslüman mahallesi ile bir gayrimüslim cemaatten oluşan küçük bir kasabaydı. 16. yüzyılın ikinci yarısında Hacı Şüca ile Orhan Cami mahallerinin eklenmesi ile mahalle sayısı sekiz oldu. Bilecik, 1649'da Orhan Gazi, Cami-i Kebir, Debbağlar, Pazar, Osmangazi, Nalbandilyas, Hisar, Ak Mescit, Emirler olmak üzere dokuzu Müslüman biri Hıristyan on mahalleden oluşuyordu.²³

Sonuç olarak Bilecik, 19.yüzyıla kadar mevcut idari, mali ve sosyal yapısını küçük bir Anadolu kasabası olarak sürdürmüş olup, II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde kuruluş devrine benzer şekilde önem atfedilen bir merkez haline gelmiştir. Cumhuriyetin kuruluş sürecine değin önemli savaşların gerçekleştiği bir

¹⁷ *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (Çeviren: Nihal Atsız), İstanbul, 1970, s. 11-12.

¹⁸ Feridun Emecen, "*Bilecik*" DİA, İstanbul, 1992, C. 6, s. 154.

¹⁹ Halil İnalcık, a.g.e., s. 154-155.

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 2015, s. 108.

²¹ Pars Tuğlacı, a.g.e., s. 55.

²² Komisyon, a.g.e., (1973), s. 6.

²³ Feridun Emecen, a.g.e., s. 154.

merkez haline gelmiştir.

5.1. Bilecik (Ertuğrul)'in Nüfusu

1900 yılında Bilecik Sancağı'nın toplam nüfusu 197,092 olup; 1907 yılına gelindiğinde ise Bilecik Sancağı'nın nüfusu 240,601'e yükselmiştir. Bu tarihten sonra ulaşılabilen en detaylı nüfus verileri 1915 yılına aittir. Bu verilere göre Bilecik Sancağı'nın bu tarihteki toplam nüfusu 224,775'tir. 1907 ve 1915 yılına ait nüfus verileri incelendiğinde Bilecik nüfusunda yaklaşık %6-7 oranında bir düşüşün yaşandığı görülmektedir.²⁴ Bu düşüşün temel nedeninin birinci dünya savaşının çıkmasından dolayı erkek nüfusun silahaltına almış olmasından ötürü meydana geldiği söylenebilir. bundan sonraki süreçte işgaller nedeni ile nüfus verilerinin tespit edilmesi zorlaşmıştır. Bununla birlikte işgallerin sona ermesi ve yeni devletin tesis edilmesinin akabinde 1927 senesinde ilk nüfus sayımı gerçekleştirilerek il ve kazalardaki erkek ve kadın nüfus ayrıntılı profilleri ile tespit edilmiştir.

Bu dönemde Bilecik'in nüfusu 53,498 erkek ve 60,162 kadın olmak üzere, toplam 113,660'tır. Ancak bölgelere göre yapılan ayrıma ilişkin yeni düzenleme ile Bilecik Sancağı'na bağlı bulunan Yenişehir ve İnegöl İlçeleri 1927 nüfus sayımında Bursa'ya bağlı ilçeler olarak sayılmış ve bu nedenle Bilecik nüfusuna dahil edilmemiştir. Yapılan bu nüfus sayımında Yenişehir 20,846 erkek ve 22,198 kadın olmak üzere toplam 42,684, İnegöl ise 27,785 erkek ve 31,376 kadın olmak üzere toplam 59,161'dir. İki ilçenin toplam nüfusu ise 101,845'tir.²⁵ Bu veriler ışığında 1915 ile 1927 yıllarına ait toplam nüfus hakkında bir kıyaslama yapabilmek için eski idari taksimat çerçevesinde hesaplama yapmanın daha uygun olacağı söylenebilir. bu nedenle İnegöl ve Yenişehir'in toplam nüfuslarını Bilecik nüfusuna eklediğimizde 215,505 rakamına ulaşılmaktadır.

1915 ve 1927 yılları arasındaki 12 yıllık zaman sürecinde nüfus miktarlarında azalmanın 9,270 olduğu görülmektedir. Her ne kadar %4 oranındaki düşüş makul görünmese dahi savaşların sona ermesinin ardından 5 yıllık dönemde dağınık aile hayatının düzene girmesi, gerçekleşen yeni evliliklerinin doğum oranlarının yükseltmesi, nüfus mübadelesi sonrası göçlerin gerçekleşmesi nedeniyle savaş yıllarında çok daha düşük seyretmesinin olağan bir durum olduğu söylenebilir.

²⁴ Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 32.

²⁵ Taner Bilgin, *a.g.e.*, s. 32

5.2. Bilecik (Ertuğrul) Sancağının İdari ve Ekonomik Yapısı

Milli Mücadele'nin büyük bir kısmının gerçekleşmiş olduğu Bilecik, Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalandığı tarihte Hüdavendigâr Vilayeti'ne bağlı bir sancak konumundaydı. Osmanlı devletinin kurucusu olan Osman Bey'in babası Ertuğrul Gazi'nin isimlerinden dolayı Bilecik'e Ertuğrul ismi verilmişti. Bu dönemde İnegöl, Yenişehir, Söğüt, Bozüyük, Lefke (Osmaneli), Yarhisar, Gölpaazarı, Pazarcık (Pazaryeri), Ertuğrul Sacağı'na bağlı merkezlerdir.²⁶

Engelibeli ve dağlık bir arazi yapısında sahip olan Ertuğrul sancağı geniş ormanlık alanlara sahipti. Sancağın engelibeli yapısından dolayı tarımda genel anlamda buğday ve arpa üretimi yoğun olarak yapılmaktaydı. Küçük ve büyükbaş hayvancılıkta önemli bir uğraştı. İpek ve kadife üretimi ise bölgede son derece önemli bir geçim kaynağıydı.

Ancak Bilecik ve çevresinden Balkan Harbi ve 1. Dünya Savaşı sırasında birçok erkek nüfus cephede yer almıştır. Bu nedenle bölgenin ekonomisi Osmanlı coğrafyasında olduğu savaş sürecinde Bilecik'te de sekteye uğramıştır.

---

²⁶ Zafer Koylu, İngiliz İşgalinde Eskişehir, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir, 2010, s. 22.

I. BÖLÜM

1. İkinci Meşrutiyet'e Doğru Osmanlı Devleti

23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilen Kanun-i Esasi ile birlikte İlk Mebusan Meclisi yani Osmanlı Parlamentosu 19 Mart 1877'de toplandı. Bu parlamentonun ilk ve son toplantısı oldu. Abdülhamit, Kanun-ı Esasi'yi ve parlamentoyu feshetti. Bundan sonra 1877 ile 1908 tarihleri arasında II. Abdülhamit, kendi mutlak idaresini kurarak İmparatorluğu istibdadı altına aldı.²⁷

II. Abdülhamit yönetimine karşı önce İmparatorluk içinde, sonra dış merkezlerde gizli cemiyetler kurarak mücadele eden bu -örgütlü- muhalefet hareketi başlıca üç kaynaktan besleniyordu. Bunlardan birincisi, yükseköğretim okullarında (özellikle Tıp ve Harp Okullarında) gençler arasında başlayan gizli cemiyet kurma akımı; ikincisi, üyelerinin çoğu ordu mensuplarından gelmekle birlikte ordu dışındakileri de içine alan gizli komiteler; üçüncüsü Paris, Cenevre, Kahire gibi merkezlerde bir araya gelen aydın gruplaşmalarıdır. Bunların hepsi Jön Türkler olarak isimlendiriliyorlardı²⁸. Nitekim II. Abdülhamit yönetimine son vermeyi amaçlayan bu örgütlü muhalefetin başında da temeli 1889'da Askeri Tıbbiye'de atılmış olan ve daha sonra İttihat ve Terakki ismini alacak olan İttihad-ı Osmani Cemiyeti yer almaktadır. Cemiyet'in kurucuları bu okulda öğrenci olan İshak Sükuti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Hüseyinzade Ali idi.²⁹ Cemiyet kurulduğu yıl Paris'teki Jön Türklerin lideri Ahmet Rıza ile temasa geçmiş ve Cemiyet Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ismini almıştır.³⁰

Askeri Tıbbiye'de hızla gelişen İttihat ve Terakki sempatanlığı kısa zamanda İstanbul'da bulunan Harbiye Mektebi, Bahriye Mektebi, Mühendishane Mektebi ve idari mekanizmada görev alacak deneyimli memurlar yetiştiren Mülkiye Mektebi gibi devlet okullarına sıçramıştı.³¹ Ancak cemiyetin idarecileri teşkilatı kuvvetlendirip memlekette yaygın hale getirmeden harekete geçmek niyetinde değildiler. Bu yüzden de faaliyetlerini gizlilikle yürütüyorlardı. Zaten Abdülhamit döneminde böyle bir muhalefet örgütü ancak gizli olabilirdi. Nitekim İttihat ve Terakki ilk zamanlarda

²⁷Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 36.

²⁸Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyas, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 174.

²⁹Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, C. 4, Cem Yayınları, İstanbul, 2004, s. 29

³⁰Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 51.

³¹Ernest Edmondson Ramsaur, *Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu*, Çev. M. Önal Mengüşoğlu, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004, s. 36.

tarafıtar edinmeye ve mensuplarını artırmaya 6nem vermiş ve pratik hi7bir harekete girişmek istememişti. Ancak 1894 tarihinde Ermenilerin ayaklanarak Bab-ı Ali ile Osmanlı Bankası'na saldırıları 6zerine İngiltere ve Fransa H6k6metlerinin takındıkları tavırdan 6rken cemiyet mensupları harekete ge7erek memlekette zulme uğrayanların yalnız Ermeniler olmadığını, b6t6n Osmanlıların Sultan Abd6lhamit istibdadından şikayet7i olduğunu ve devletlerce kabul edilecek kararın herhangi bir azınlık lehine olmaktan 7ok b6t6n Osmanlılar camiasını kapsaması gerektiğini Avrupalılara anlatmak istemişlerdir. Bu ama7la hazırlanan beyannameler cemiyete bağlı gen7ler tarafından dağıtılıp duvarlara yapıştırılmıştır.³² Bu 7alışmalar İttihat ve Terakki'nin varlığını ortaya koyduğu i7in saray tarafından takibata ge7ildi. Bu takibatın ardından yapılan s6rg6nler ve tutuklamamalar memleket i7erisindeki muhalefetin bir diğer kaynağını harekete ge7irdi. 1896 yılına kadar İttihat ve Terakki'nin başlıca faaliyet merkezi askeri tıbbiyeydi. Ancak yapılan 7alışmalar neticesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti subaylar, memurlar, 6zellikle Harbiye 6ęrencileri arasında tarafıtar bulmuş ve z6mreler arasında n6fuz sahibi olmuştur. Bu 7evrelerce İttihat ve Terakki Cemiyeti ayakta tutulmaya 7alışılıyordu. Bunun tezah6r6 olarak bu 7evrelerce 6zellikle subayların ve Harbiyelilerin katkısı ile biri 1896'da diğeri 1897'de olmak 6zere Abd6lhamit'e karşı iki askeri komite kurulmuş ve darbe planlanmış ancak planların a7ığa 7ıkması ile darbeler ger7ekleştirilememiştir. Sonu7 yine tutuklamalar ve s6rg6nler şeklinde cereyan etmiştir.³³

J6n T6rkler 1895'ten sonra İmparatorluğun 7eşitli yerlerine s6rg6ne g6nderilirken aralarından bir kısmı Avrupa'ya ve Mısır'a ka7mayı başarmışlardır. Yurt dışındaki J6n T6rklerin sayısını artırmış ve 6lke i7indeki boşluğu dışarıdaki 6rg6tlenmelerle doldurmaya 7alışmışlardır. Paris, Kahire, Cenevre ve Balkanlar ile Kafkasya'da kurulan şubelerle bu alanda faaliyet g6stermişlerdi.³⁴ J6n T6rklerin tek bir politikaya y6nelik parti olmaları ve sadece bir programı hayata ge7irmelerini g67leştiriyordu. Kaldı ki zaten baştan itibaren J6n T6rkleri ortak bir doktrin etrafında toplamak imk6nsızdı. Yani ne kadar J6n T6rk varsa o kadar ıslahat programı vardı.³⁵

J6n T6rkler arasında 67 fikir ve bunların bayraktarlığını yapan 67 6nder sivrilmişti. Bu 6nderler, 1889'da Paris'e ka7an *Ahmet Rıza*, 1895'te Mısır'a ka7an

³²Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve J6n T6rkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 46.

³³Sina Akşın, *a.g.e.*, s. 40-42.

³⁴Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 52.

³⁵Tarık Zafer Tunaya, *T6rkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi 6niversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 60.

Mehmet Murat ve 1889'da yine Paris'e kaçan *Prens Sebahattin*'di.³⁶ Osmanlı birliğini savunan Ahmet Rıza, İmparatorluktan ayrılmak isteyenleri devletin en büyük düşmanı olarak görüyordu. Söz konusu intizamın sağlanması içinse Kanun-i Esasi'nin ve Abdülhamit döneminde yapılan kanunların uygulanmasının yeterli olacağını düşünüyordu.³⁷ Çıkardığı *Mizan* Gazetesi nedeniyle Mizancı Murat diye anılan Mehmet Murat ise Abdülhamit'in etrafında bütün İslam dünyasının birleştirilmesini, meşveret usulünün uygulanması ile bütün Müslümanların kanunu olan İslam Şeriatı altında büyük bir Müslüman Meşrutiyet rejimi kurulmasını ve bu yolla padişahın mutlak otoritesini kısıtlayarak İmparatorluktaki milletler arasında karşılıklı güven yaratmayı devletin kurtuluş yolu olarak görüyordu.³⁸

Jön Türk muhalefetinin üçüncü lideri ise Prens Sebahattin'dir. Babası, Abdülhamit'in eniştesi Damat Mahmut Paşa ile birlikte 1899'da yurt dışına kaçmış ve Jön Türk muhalefetine katılmıştır. Sebahattin devletin sahip olduğu geniş toprak yapısı ve memuriyetçilikten doğan hantal yapıya dikkat çekerek kurtuluş çaresini "Adem-i Merkeziyet"e yani federatif bir yapıya geçmekte görmüştür.³⁹

19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlının devlet mekanizmasındaki bozulmalar, Avrupa karşısındaki gerileme, toprak kayıpları ve dönemin büyük devletlerinin Osmanlının iç işlerine karışması gibi sorunlar halktan ve entelektüel kesimden, devletin bürokrat sınıfına ve yönetim biçimine tepkileri de beraberinde getirdi. Osmanlı devletinde reform oluşumuna taraftar olan kitleler, Yeni Osmanlılar gibi çeşitli yapılar altında örgütlenerek bir araya geldi ve mutlakiyet yerine meşruti bir yönetimi önererek devletin kalıcı yasalara bağlı yönetilmesini istediler. Yaşanan bu durum bu kitleler arasında kanuni esasi tartışmalarının başlamasına neden olmuştur. Yeni Osmanlılar 15 yıllık bir siyasi mücadelenin akabinde Mithat paşa gibi reform taraftarları ayrıca ordunun da desteğini alarak sultan Abdülaziz'i tahtan indirmeye mecbur ettiler. 31 Ağustos 1876'da tahta çıkan 2. Abdülhamit reform taraftarlarına anayasaya dayalı bir reform sözü vermiştir.⁴⁰ Osmanlı devletinin mali sorunlar içinde olduğu dönemde başa geçen padişah 2. Abdülhamit 23 Aralık 1876'da Meşrutiyeti ilan ederek reform taraftarlarına vermiş olduğu sözü yerine getirmiştir. Böylelikle

---

³⁶Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s. 386.

³⁷Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. 3, Kısım. 3, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991, s. 177-223.

³⁸Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s. 387-388.

³⁹Kaan Durukan, *Prens Sebahattin ve İlm-i İçtima*, *Türk Liberalizminin Kökenleri*, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 145.

⁴⁰Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (Çev: Sedat Cem Karadeli), İstanbul 2007, s. 50.

Osmanlı devletinde ilk kez parlamenter sisteme geçilmiş ve ilk Osmanlı anayasası olan Kanuni Esasi büyük ölçüde batı anayasaları dikkate alınarak hazırlanmıştır.⁴¹

2. İkinci Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımları

2.1. İslamcılık

19. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar uzanan İslamcılık akımı, dini olmaktan çok siyasi bir anlam taşır. Müslümanların bir buhran devrinde İslam'a daha sıkı sarılmalarını öğütlemekten ziyade, bütün Müslümanların birlikte hareket etmeleri, hatta daha ileri seviyede siyasi bir ittifak kurmaları fikri üzerinde yoğunlaşmaktadır. İslamcılar, Batıdan geri kalışın nedenini İslam Dini ve Şeriat olarak değil bunun tam tersi bu şeriatın uygulanmaması, hayatın her alanına genişletilememesi olarak görmektedirler.⁴²

2.2. Batıcılık

Garpcılar, “Bu devlet nasıl kurtulabilir?” sorusunun yanıtını Batı'ya benzemekte bulanlardır.⁴³ Ancak bu akım III. Selim'den beri başlatılan Batılılaşma hareketinin devamı değildir. Bu anlamda, Meşrutiyetin her akımı garpcıdır. Akımın gayesi yeni bir devlet kurmak değil, eski bir devleti restore etmektir. Garpcılar devletin batılılaşmakla kurtulacağına inanmışlar ve “Garplılaşmak” yolunu ve metodunu açıklamalarının esas teması saymışlardır. Yalnız bu açıklamalar tam bir sistem ve fikir birliğine sahip olmamıştır.⁴⁴

2.3. Osmanlıcılık

Osmanlı Devleti dâhilinde yaşayan farklı dinsel ve etnik grupları tek bir “Osmanlı Milleti” olarak kabul eden ve bu unsurları ortak imparatorluk ideali çerçevesinde birleştirme yaklaşımına Osmanlıcılık denmektedir. Ancak 1839 Tanzimat Fermanı ile başladığı düşünülen bu akımın 1910'lara kadar dört farklı aşama geçirdiği söylenebilir. Bunlar; 1) 1830'lardan 1875'e kadar geçen sürede Bab-ı Âli'nin otoriter merkezîyetçi siyaseti 2) 1868-1878 devresinde Yeni Osmanlı muhalefeti ve Meşrutiyetçi Osmanlıcılık yaklaşımı 3) II. Abdülhamit mutlakîyetine

⁴¹ H. Roderic Davison, Osmanlı İmparatorluğunda Reform, 1856,1876, (Çev: Osman Akınhay), İstanbul 2005, s. 404.

⁴² Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s. 406.

⁴³ Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 370.

⁴⁴ Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 57.

karşı Jön Türk muhalefesinde görülen Osmanlılık 4) II. Meşrutiyet döneminde Osmanlılık düşüncesi.

2.4. Türkçülük

Türkçülüğün gelişimi ilmî, edebî ve siyasi olmak üzere üç safhada gerçekleşmiştir. İlk iki safhada birçok ulusçuluk akımında olduğu gibi Türkçülük kendini dil, edebiyat ve tarih alanındaki çalışmalarla göstermiştir. Bu çalışmaların birçoğu Avrupa'da Türkolojinin doğuşu ve gelişimi ile ilgilidir. Türkoloji'nin başlangıcında Abed Remusat, Silvestre de Sacy, Deguignes, Arthur Lumley Davids gibi Türkologların isimleri anılabilir. Leh dönmesi Mustafa Celalettin Paşa'nın, Leon Cahun'un eserleri, Arminius Vambery'nin eser ve temasları etkili olmuştur. Fuat ve Cevdet Paşaların *Kavaid-i Osmaniye*, Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmani*, *Hikmet-i Tarih*, Süleyman Paşa'nın *Tarih-i Alem*, *Türkçe Sarf*, Şeyh Süleyman Efendi'nin *Lugat-i Çağatay*, Şemsettin Sami'nin *Kamus-i Türki* gibi eserleri Türklük bilincini yaymışlardır. Edebiyat alanında Şinasi'nin sade Türkçeyle yazılmış bir şiir denemesi, Ziya Paşa ve özellikle Ali Suavi'nin Türkçeyi savundukları, nihayet şiirde Mehmet Emin ve Rıza Tevfik'in, nesirde Ahmet Hikmet'in sade Türkçe yazdıkları görülmektedir.⁴⁵

---

⁴⁵Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 372.

II. BÖLÜM

1. Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı

1908 yılı ile başlayan II. Meşrutiyet idaresi, 1918 yılı mütarekesine kadar toplamda on yıllık bir süre boyunca devam etmiştir. Bu süre zarfı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetim gücünü elde tutabilme ve kendi idaresine karşı oluşan muhalefeti bastırma çalışmaları için verdiği mücadeleler ile doludur.⁴⁶ İkinci meşrutiyet döneminde Meclis-i Mebusan 18 Nisan 1920 yılında ikinci dönem çalışmalarına başlamıştı. Bu dönemde İttihatçı yönetimde rahatsız olan muhalifler hızla gelişme gösterdi ve güçlendi. Yeni kurulmuş olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetinin programlarını oluşturabilmesi için yapılan seçimlerin kanunlara uygun yapılmadığı, memurların ve askeriyenin de siyasete karıştığı şeklinde ifadeler ve suçlamalar söz konusu idi. Bu sebeplere dayanarak mecliste bazı suçlayıcı ve eleştirici ifadelerin yapılması ise mecliste büyük tartışmalara sebep oldu. Bu büyük gerilim üzerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti 4 Ağustos 1912 tarihinde meclisi feshedildi.⁴⁷

Yeni meclis seçimlerinin yapılması ve meclisin tekrardan açılması Balkan Savaşları sebebiyle 1914 yılına kadar yapılamadı. Ancak muhalifler 23 Ocak 1913 yılında tarihe “Babıali Baskını” olarak geçen darbe hareketi ile iktidarı ele geçiriyordu. Öldürülen Mahmut Şevket Paşa'nın ardından Said Halim Paşa Hükümeti kuruldu ve seçim hazırlıkları başlatıldı. Bu zamana kadar İttihat ve Terakki iktidarı her daim perde arkasından yönetmişti. Artık bu siyasetten vazgeçip ön plana çıkarak tek başına seçimlere girdi. Yapılan seçimler sonucunda 14 Mayıs 1914 yılında yeni meclis açıldı. Bu meclis, I. Dünya Savaşı dönemlerine denk gelmişti. Bu yüzden bir muhalefet olmaksızın çalışmalarını sürdürdü. Bir nevi savaş meclisi konumunda oldu. Bu süre içerisinde birçok geçici yasa da çıkarıldı. Ancak 30 Ekim 1918 yılında yapılan Mondros Mütarekesi'nin ardından Meclis-i Mebusan, 21 Aralık 1918 tarihinde Sultan Vahdeddin tarafından feshedilerek kapatıldı.⁴⁸

21 Aralık 1918 yılında Meclis-i Mebusan'ın kapatılması üzerine Anadolu kaynayan bir kazan haline dönüştü. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros

⁴⁶ Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, T.T.K., Ankara, 2004, s. 5.

⁴⁷ Ali Akyıldız, “*Meclis-i Mebusan*”, T.D.V.İ.A., C.28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s. 246-247.

⁴⁸ Cezmi Eraslan (ed.), *Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi-I, (1. Baskı)*, Anadolu Ü., A.Ö.F. Yay., No: 1690, Eskişehir, 2012, s. 136-137.

Mütarekesi'nin yedinci maddesine dayanarak İtilaf devletleri, Osmanlı topraklarında işgale başladılar.⁴⁹ İşgal faaliyetlerine başta Yunanlılar başlamış, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkarak Anadolu'nun içlerine doğru ilerliyorlardı. Başsız olan millet ise ne yapacağını bilmemekte ve tedirgin durumdaydı. Anadolu'nun her tarafında gelişen bu işgal hareketlerine karşı direniş göstermek için çoğu yerlerde dernekler, cemiyetler kuruluyordu. Bunlar içerisinde Müdafaa-i Vatan, Müdafaa-i Hukuku Milliye, Vilayet-i Şarkiye, Müdafaa-i Hukuk, Redd-i İlhak dernekleri önde gelenlerdir. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Samsun'a çıktığı sırada bu direniş kuvvetleri dağınık halde tek bir merkeze bağlı olmaksızın hareket ediyorlardı ki bu milli direniş için olumsuz bir durumdu. Bu yüzden M. Kemal'in parolası "Kuvayı Milliye'yi Âmil, İrade-i Milliye'yi hâkim kılmak" olmuştu.⁵⁰

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ile başlayan Anadolu'yu parçalama hareketleri, Türk milletinde direnme arzusunu yükseltti. Bu duruma çözüm arayan millet zaman zaman kendi aralarında toplanıyor, direniş hareketlerinde bulunmak için örgütleniyordu.⁵¹ Artık Türk halkı "milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararının sağlayacağını" belirterek daha fazla zaman kaybetmeksizin seçimlerin yapılmasını ve millet meclisin açılmasını istedi.⁵²

Bu koşullar altında 1919 yılında milletin bağımsızlığını kazandırmak, ülkeyi işgallerden kurtarmak için birçok kongreler düzenlenmiş, çözüm yolları aranmıştır. Bu kongrelerin önemlileri toplanış tarihine göre şöyledir: "Erzurum 23 Temmuz 1919, 1. Balıkesir 31 Temmuz 1919, Nazilli 7 Ağustos 1919, Alaşehir 16 Ağustos 1919, Sivas 4 Eylül 1919, 2. Balıkesir 22 Eylül 1919, Lüleburgaz 31 Mart 1920, Edirne 9 Mayıs 1920". 1919 yılında düzenlenen bu kongreler içerisinde Erzurum ve Sivas kongrelerinin ayrı bir yeri vardır. Çünkü gerek aldıkları kararlar bakımından gerekse yaşama geçirdikleri eylemler bakımından itibar olarak Türk tarihinde oldukça önemli yer teşkil eder. M. Kemal, 1919 yılının Mayıs ayında Samsun'a çıktığı sırada Milli Mücadele de resmen başlamış oldu. Samsun'dan Havza üzerinden Amasya'ya ulaştı ve burada Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, H. Rauf (Orbay), Samsun Sancak Beyi Hamit, Refet (Bele) gibi isimler ile bir araya gelerek gizli toplantılar yaptı. Bu

⁴⁹ Azmi Süslü, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti", T.D.V.İ.A., C.3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991, s. 145.

⁵⁰ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu*, Çağdaş Yay., İstanbul, Eylül 1990, s. 5.

⁵¹ Çavdar Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, (2. Baskı), İmge Kitabevi Yay., İstanbul, 1999, s. 162.

⁵² İhsan Güneş, *a.g.e.*, s. 593.

toplantılarda bir takım önemli kararlar alındı. Buna göre; ulusal durumu ele alarak ve halkın sesini dünyaya duyurmak üzere her türlü etki ve denetlemeden uzak bir kurul toplamak için bir Milli Kongre'nin Sivas'ta toplanması kararı verildi. Daha önce toplanması kararlaştırılmış olan Erzurum Kongresi'nin delegelerinin kongrenin bitiminde Sivas'taki toplantıya katılmaları kararlaştırıldı. Delegelerin Müdafaa-i Hukuk ve İlhak-ı Red Cemiyetleri ile belediyelerce güvenilir kimselerden seçilmesi, komutanların da mülki idare amirleri kararların uygulanmasını sağlaması gerek görüldü. Müdafaa-i Hukuk ve İlhak-ı Red kurullarının telgraflarının alınıp, çekilmesini engelleyen Posta Genel Müdürlüğü önünde gösteriler yapılması gibi kararlar alındı.⁵³

23 Temmuz 1919'da yapılan Erzurum Kongresi'nde "Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti"nin Erzurum şubesi ile "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti" kapatılarak bunların yerine "Şarkı Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" kuruldu.⁵⁴ Bununla beraber kongre, gündemindeki maddelerin görüşülmesini bitirmek üzere bulunuyordu ve dağılacaktı. Ancak dağıldıktan sonra kongreden çıkan kararları yönetecek ve milli direnişi temsil edecek bir kuruluşa ihtiyaç vardı. Bu sebeple seçim ile iş başına getirmiş olduğu bu "Heyet-i Temsiliye" adı altında bir cemiyet kuruldu.⁵⁵ Daha sonra 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında yapılan Sivas Kongresi'nde kabul edilen nizamnameye göre Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde kurulan ancak aralarında organik bir bağ bulunmayan bütün milli direniş teşkilatları "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında tek bir çatı altında birleştirildi.

Böylece bütün ulusal güçlerin bir elden değerlendirilmesi olanağı doğmuş oluyordu. Bununla beraber Temsil Heyeti'nin üye sayısı da on altıya çıkarıldı. M. Kemal'in 11 Eylül 1919 tarihinde Temsil Heyeti adına Sivas Valiliği'ne müracaat etmesiyle cemiyet de resmen kurulmuş oldu.⁵⁶ Ayrıca Sivas Kongresi'nde Heyet-i Temsiliye'ye yeni üyeler seçilmiştir ve Heyet-i Temsiliye'nin toplam üye sayısı on altıya çıkmıştır. Heyet-i Temsiliye belirli sürelerde düzenli toplantılar yapamamıştır. Yazışmaları, genelgeleri M. Kemal, alınan kararlara uygun olarak T.B.M.M.

---

⁵³ Çavdar, T., *a.g.e.*, s. 145.

⁵⁴ Azmi Süslü, *a.g.m.*, s. 145.

⁵⁵ Bekir Sıtkı Baykan, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, T.T.K., Ankara, 1989, s. 7.

⁵⁶ Azmi Süslü, *a.g.m.*, s. 145.

kuruluşuna kadar Heyet-i Temsiliye adına yapmış ve yayınlamıştır.⁵⁷

Bu sırada Sivas Kongresi kararlarının ülke içerisinde büyük etkisi görüldü. Osmanlı halkının ve aydınlarının büyük bölümü gerçekleri artık görüyordu. İktidarda olan Damat Ferit Hükümeti ise hızla itibar kaybetti. Bunun bir sonucu olarak da hükümet düştü. Yerine Ali Rıza Paşa kabinesi kurulmuştu. Ali Rıza Paşa, ülke menfaati için Heyet-i Temsiliye ile temasa geçmenin gerekliliğine inanmaktaydı. Bu sebeple Ali Rıza Paşa Hükümeti, Salih Paşayı M. Kemal Paşa ile görüşmek üzere Amasya'ya gönderdi. 20-22 Ekim tarihlerinde yapılan görüşmeler neticesinde bir protokol imzalanmasına karar verildi. Tarihe “Amasya Protokolü” olarak geçen bu protokol kararlarının en başta gelen neticesi ise, İstanbul Hükümeti'nin bundan böyle Heyet-i Temsiliye'yi resmen tanımış ve kararlarını dikkate almış olmasıdır.⁵⁸

Nitekim daha sonrasında Ali Rıza Paşa Hükümeti, kongrelerde alınan bütün kararları kabul ederek milli meclisin tekrardan açılması için seçimlerin yapılacağını açıkladı.⁵⁹ Böylece 1919 yılının Kasım-Aralık aylarında ikinci meşrutiyet döneminin dördüncü ve son seçimlerinin yapılması kararlaştırıldı. 2 Ekim 1919'da Kuvay-i Milliye taraftarları ile iyi ilişkiler içerisinde olan Ali Rıza Paşa hükümeti seçime gitme kararı aldı. Aralık ayının başlarında yapılan seçimlere Rumlar ve Ermeniler katılmamıştı. Seçimler tamamlandıktan sonra sıra meclisin açılışına gelmişti. Sultan Vahdeddin, hastalığını öne sürerek meclisin açılışına iştirak etmedi. 12 Ocak 1920 tarihinde savaş şartları esnasında zorlu mücadeleler sonucu İstanbul'a ulaşabilen yetmiş iki mebusla meclis tekrardan açıldı. M. Kemal de açılan bu meclise kutlama mesajı gönderdi.⁶⁰ Açılan bu yeni meclis, 12 Ocak 1920'de ilk toplantısını gerçekleştirdi. İlk toplantıdan yaklaşık on altı gün sonra mecliste “Misak-ı Milli” (Ulusal Ant) kararları alındı.⁶¹

12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan Meclisi Mebusan burada emniyet altında değildi. Açıldığından andan itibaren milletin yüksek menfaatlerini koruyacak kararları almaya başlayınca da İtilaf Devletlerince müdahaleye maruz kalmaya başladı.⁶² Bu durumun devamı neticesinde de Ali Rıza Paşa hükümeti Mart ayı başlarında istifa etti. İstifanın sebebi, İtilaf Devletlerinin, İstanbul hükümetinin

⁵⁷ Uluğ İğdemir, *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, (2. Baskı), T.T.K. Yayınları, 1989, Ankara, s. 9-13.

⁵⁸ Cezmi Eraslan, a.g.e., s. 136-137.

⁵⁹ İhsan Güneş, a.g.e., s. 593.

⁶⁰ Ali Akyıldız, a.g.e., s. 247.

⁶¹ Kemal Karpat, a.g.e., s. 122.

⁶² Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919- 1922*, (3. Baskı), C. 1, T.T.K., Ankara, 1988, s. 85.

yapmış olduğu muharebeleri sansürlemekte ve dünya kamuoyuna mağduriyetimizi ifade etmemize karşı ileri derecede baskılarına devam ederek sansür koyuyor olmasıydı. Ayrıca İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümetini de sürekli tehdit ediyor, Kuvay-i Milliye'ye karşı cephe alınmasını istiyordu. İstifa eden Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin yerine Salih Paşa, hükümeti yeniden düzene sokma ve yeni hükümeti kurmakla vazifelendirildi. Ayrıca Meclisi Mebusan Reisi Reşat Hikmet Bey'in vefatı üzerine de Celalettin Arif Bey seçildi.⁶³

Tarihler 16 Mart 1920'yi gösterdiğinde İstanbul, İtilaf Devletlerinin kuvvetleri tarafından resmen işgal edildi. İngilizler Meclis-i Mebusan'ı basarak Rauf (Orbay) Bey başta olmak bazı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden olan mebusları tutuklayıp Limni Adası'na ve Malta'ya sürdü. Bu sebeplerle meclis, kendi iradesi ile oturumlarına ara vererek 11 Nisan 1920 yılında padişahın iradesiyle kapatıldı.⁶⁴ İstanbul'un işgali, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesini tamamlayan, son ve can alıcı darbe olmuştu. İtilaf Devletleri'nin işgal haberi, Anadolu'nun her tarafında derin bir üzüntü ile karşılandı.⁶⁵

İstanbul'un işgaliyle Millî Mücadele de yeni bir döneme girmiştir. Artık Padişah ve hükümetten hiçbir fayda beklenemezdi. İtilâf Devletleri milleti de etkileyerek mücadele azmini kıracaklarını düşünmüşlerdi.⁶⁶ Türk Milleti, olağanüstü dönemleri, olağan dönemlerin kurumlarıyla gidermenin olası olmadığını bilmekteydi. O yüzdendir ki Kuvâ-yı Millîye'ye büyük saygı, hürmet ve katılım göstermiştir. Kurumları tekrar ve yeni bir nizamda işletmenin gerekliliği anlaşılmıştı. Nitekim Mustafa Kemal, İstanbul'un işgalinin hemen ardından yeni kurucu meclis oluşturulması hakkında 17 Mart 1920'de ordu komutanlarına genelge göndermiş ve toplanacak meclis konusundaki düşüncelerini açıkça ortaya koymuştur.⁶⁷ Mustafa Kemal yeni oluşacak meclisi "Kurucu Meclis" olarak nitelendirmişti. 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa (Karabekir) kurucu meclis fikrine, meclisin oluşum biçimine taraftar olmadığını ifade etmiştir. Bu hususta; "halin aleyhimize kolayca tahrike vesile olacağını, Anayasa ve Seçim Kanunu'nun açık hükümleri karşısında bir kurucu

---

⁶³ Kazım Özalp, *a.g.e.*, s. 101-102.

⁶⁴ Ali Akyıldız, *a.g.e.*, s. 247.

⁶⁵ Kazım Özalp, *a.g.e.*, s. 101-102.

⁶⁶ Durmuş Yalçın ve diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s. 189.

⁶⁷ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 57-58.

meclis toplanamayacağını, Meclis-i Millî'nin toplanmasının uygun olacağını” belirtmiştir.⁶⁸

M. Kemal Paşa, 21 Nisan 1920’de, Heyeti Temsil-i’ye adına “çok aceledir” uyarısıyla hazırlanan genelge derhal tüm valiliklere, sancaklara, belediye başkanlıklarına ve kolordu komutanlıklarına iletildi. Genelgede şu mühim hususlar yer almaktaydı: *“Tanrı’nın yardımıyla, Nisan’ın yirmi üçüncü Cuma günü, Cuma namazından sonra Ankara’da Büyük Millet Meclisi açılacaktır. Yurdun bağımsızlığı, yüce Halifelik ve Padişahlığın kurtarılması gibi, en önemli ve ölüm kalım meselesi ilgili görevleri yapacak Büyük Millet Meclisi’nin açılış günü cumaya rastlatılmıştır. Cuma gününün kutsallığından yararlanılacak, bütün milletvekilleriyle birlikte kutlu Hacı Bayram Camisi’nde Cuma namazı kılınarak, Kur’an’ı Kerim ve namazın nurlarından ışıklanıp güç kazanılacaktır... O günün kutsallığını pekiştirmek için bugünden başlayarak il merkezlerinde Vali Beyefendi Hazretleri’nin düzenlemesiyle hatim indirilmeye, Buhari (içinde Hz. Muhammet’in söz ve buyruklarının olduğu ünlü hadis kitabı) okunmaya başlanacak ve hatimin son bölümleri, mutluluklar getirsin diye Cuma günü namazdan sonra Meclis Binası önünde okunup bitirilecektir. Kutsal ve yaralı yurdumuzun her köşesinde ve ayrı biçimde, bugünden başlayarak hatim indirilmeye, Buhari okunmaya başlanacak; Cuma günü ezandan önce minarelerde sala verilecek; hutbelerde... Yüce Halifelikle Padişahlığın ve bütün vatan topraklarının kurtarılması yolunda yapılan ulusal çalışmaların önemi ve kutsallığı anlatılacak; bütün yurttaşların, kendi vekillerinden meydana gelen Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce verilecek vatan görevlerini yapmak zorunda oldukları, dinsel söylevlerle anlatılacaktır... Her yerde Cuma namazından önce, uygun görülecek biçimde mevlit okunacaktır. Bu bildirimim hemen yayılması için, her araca başvurulacak ve tez elden en uzak köylere, en küçük askeri birliklere, ülkenin bütün örgüt ve kurumlarına ulaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca büyük tabelalar halinde her yere asılacak, yapılabılır yerlerde bastırılıp çoğaltılarak parasız dağıtılacaktır...”*⁶⁹

Mustafa Kemal, ulusal eylemin dayanacağı silahlı güçlerin önerilerini de göz önüne alarak kendi görüşlerinden özveride bulunmak pahasına da olsa 19 Mart 1920’de şu genelgeyi yayınlamıştır: “İtilâf Devletleri tarafından devlet merkezinin resmen işgali, devletin yasama, yürütme ve yargıdan ibaret olan millî güçlerini

⁶⁸ Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbinin Esasları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1992, s. 224-225.

⁶⁹ Metin Aydoğan, *Ülkeye Adanmış Bir Yaşam, Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı*, Umay Yay., İzmir, 2005, s. 257.

işlemez duruma sokmuş ve bu durum karşısında görev yapmaya imkân bulamadığını hükümete resmen bildirerek Meclis-i Mebûsan dağılmıştır. Şu halde devlet merkezinin korunmasını, milletin bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin Ankara'da toplantıya çağırılması ve dağılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılmaları zarurî görülmüştür. Bu bakımdan aşağıda verilen talimat gereğince seçimlerin yapılması, yüksek ve derin vatanseverlik anlayışından beklenir:

1. Memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis toplanacaktır.

2. Bu meclise üye olarak seçilecek kimseler, milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine bağlıdırlar.

3. Seçimlerde sancaklar esas alınacaktır.

4. Her sancaktan beş üye seçilecektir.

5. Seçim her sancakta o sancağın kendi ilçelerinden çağıracağı ikinci seçmenlerle, sancak merkezinden seçilecek ikinci seçmenlerden sancak idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk yönetim kurullarından, illerde il merkez kurullarıyla il yönetim kurullarından, il merkezindeki belediye meclisinden, il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçelerin ikinci seçmenlerinden oluşturulmuş bir kurul tarafından aynı günde ve aynı oturumda yapılacaktır.

6. Bu meclis üyeliğine her parti, zümre ve dernek tarafından aday gösterilmesi mümkün olduğu gibi her ferdin de bu kutsal mücadeleye fiilen katılması için bağımsız olarak adaylığını istediği yerden koyma hakkı vardır.

7. Seçimlere her mahâlin en büyük sivil yöneticisi başkanlık edecek ve seçim güvenliğinden sorumlu olacaktır.

8. Seçim gizli oyla ve salt çoğunluk esasına göre yapılacak, oylar kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi tarafından ve kurul önünde sayılacaktır.

9. Seçim sonunda bütün kurul üyelerinin imzalayacakları veya kendi mühürleriyle mühürleyecekleri üç nüsha tutanak düzenlenecek, bir tanesi yerinde alıkonularak, öteki iki nüshadan biri seçilen şahsa verilecek, diğeri meclise gönderilecektir.

10. Üyelerin alacakları ödenek daha sonra meclisçe kararlaştırılacaktır. Ancak geliş yollukları seçim kurullarının zarûri masraflar olarak uygun görecekları miktar üzerinden mahalli idarelerce karşılanacaktır.

11. Seçimler en geç on beş gün içinde Ankara’da çoğunlukla toplanmayı sağlayacak şekilde tamamlanarak, üyeler hareket edecek ve sonuç üyelerin adlarıyla birlikte derhal bildirilecektir.

Bu genelge, bir yandan ülkede yeni bir seçimin başlamasını emrederken öte yandan da seçimin hangi ilkeler çerçevesinde yapılacağını belirtiyordu. Kuşkusuz Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye, Anadolu’da kurulacak yeni devletin temelini atılacağını işaret ediyor ve “vatanın bütünlüğünü, ulusun özgürlüğünü” halka dayanarak kurtarmak için alınacak kararlara, geniş halk kitlesinin katılımını sağlamak istiyordu. Ulus adına karar verecek olan “salahiyet-i fevkaladeyi haiz” meclisin, İstanbul’dan kaçıp gelen milletvekilleriyle, bu genelge çerçevesinde yeni seçilen milletvekillerinden oluşmasını yararlı görmüştür.⁷⁰

Mustafa Kemâl Paşa kolordu komutanlıklarına, 61. Tümen Komutanlığı’na, Refet Bey’e, bütün valiliklere, mutasarrıflıklara, Müdafaa-i Hukuk merkez heyetine, Belediye Başkanlıklarına vatanın istiklâli, hilâfet ve saltanat makamlarının kurtarılması gibi en önemli ve hayati görevleri yapacak Büyük Millet Meclisi’nin 23 Nisan günü, Cuma namazından sonra açılacağını bildirmişti. Bir gün sonra Büyük Millet Meclisi’nin çalışmaya başlayacağı 23 Nisan Cuma gününden itibaren askeri ve sivil bütün makamlarla bütün milletin tek merciinin olacağını ilân etmiştir. Bu tebliğ, Osmanlı hükümetinin karşısında, bütün hukuki ve siyasi yetkileri kendinde toplayan yeni bir meclisin ve devletin temellerinin atıldığını göstermektedir.

23 Nisan Cuma günü yapılan törenlerden sonra Meclis-i Mebusan iç tüzüğüne uygun olarak, en yaşlı mebus Şerif Bey’in başkanlığında saat 13:45’te ilk toplantı yapılmıştır. Meclis Başkanı Şerif Bey’in Meclis’i açış nutkundan sonra söz alan Mustafa Kemâl Paşa oluşturulan bu meclisin olağanüstü yetkilere sahip olarak yeniden seçilen mebuslar ile daha önce seçilmiş mebuslardan oluştuğunu ve bütün mebusların aynı yetkilere sahip olarak çalışacaklarını açıklamıştır.⁷¹ İlk iş olarak mebusların mazbatalarını inceleyerek onayladı. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa, Başkanlık Divanı seçimlerinde birinci başkanlığa getirildi. İkinci başkanlığa da

⁷⁰ İhsan Güneş, *a.g.e.*, s. 594.

⁷¹ Nimet Arsan, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, TTK Basımevi, İstanbul, 1997, s. 9-10.

Celaleddin Arif Bey getirildi. Birinci başkan vekilliğine Abdülhalim Çelebi Efendi, ikinci başkan vekilliğine de Cemâleddîn Efendi getirildi.⁷² Bu karar Meclis tarafından onaylanarak Birinci Büyük Millet Meclisi'nin ilk genel kurul kararı olarak mevzuata geçmiştir.⁷³

24 Nisan'da tarihinde kabul edilen bir önergede “Mecliste yoğunlaşan milli irade vatanın kaderine fiilen el koymuştur ve meclisin üstünde bir güç yoktur” ilkesi yer aldı. Aynı ilke 1921 Anayasası'nın 1. maddesinde “Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir” ifadesi ile anayasal bir temele kavuştu. Ulusal Kurtuluş Mücadelesi içinde kurulmakta olan yeni devletin temel harcı bu ilkeler doğrultusunda atılmıştır.⁷⁴

T.B.M.M. daha önce kurulan meclislerden farklıydı. Bu yüzden yeni meclisin kuracağı hükümet de Osmanlı kabine sistemlerinden farklı olması, taklitten uzak olması gerekiyordu. Bu yüzden oluşturulacak olan hükümet, tam anlamıyla meclisin istediği bir yapıya sahip olmalıydı. T.B.M.M.'nin devlet işlerini fiilen kendi eline alması gerekiyordu. Yasama ve Yürütme organlarının kayıtsız şartsız meclisin tekelinde olması gerekiyordu. M. Kemal Paşa, T.B.M.M.'nin 24 Nisan 1920 tarihli oturumunda yaptığı uzun konuşmasında bu konulara değinerek Milli Mücadelenin başlama sebeplerini ve izlediği yönü ifade ettikten sonra bu hususlar çerçevesinde bir hükümetin kurulması teklifini yaptı. Yapmış olduğu yeni hükümetin kurulması hususunda teklif konuşmasında, kurulacak olan yeni hükümetin hangi kaideler etrafında oluşacağı hakkında niteleyici bir konuşmasını yaptı.⁷⁵

23 Nisan 1920'de başlayan T.B.M.M. birinci dönemi 21 Mayıs 1923 tarihine kadar devam etti. Ancak hukuksal olarak İkinci Meclis'in işe başlama tarihi olan 11 Ağustos 1923'e görevi devam etti. Bu Meclis, M. Kemal Paşa'nın önderliğinde Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı yönetti ve kazandı. Yapılan yeni seçimlerle açılan ikinci Meclis, 11 Ağustos 1923 tarihinde göreve başlayıp eylemli olarak 26 Haziran 1927 tarihine kadar çalışmalarına devam etti. Ancak hukuksal olarak görevi Üçüncü Meclis'in işe başlama tarihi olan 1 Kasım 1927'ye kadar devam etti. Üçüncü Meclis'in görev süresi

⁷² İhsan Güneş, *a.g.e.*, s. 594.

⁷³ Yavuz Aslan, *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 18.

⁷⁴ Fazıl Sağlam, “Cumhuriyet Döneminde İnsan Hakları”, *75 Yılda Tebaadan Yurttaşına Doğru*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1998, s. 91-92.

⁷⁵ Yavuz Aslan, “T.B.M.M. Hükümeti (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 37-38.

ise 1 Kasım 1927'den başlayıp 1 Kasım 1931'e kadar devam etti.⁷⁶

M. Kemal Paşa'nın hükümet kurulması konusundaki teklifi için 25 Nisan 1920 tarihinde ilk olarak on beş kişiden oluşan bir lâyiha encümeniyle geçici bir icra encümeni oluşturuldu. İcra Vekilleri Heyeti'nin oluşum biçimini belirleyen kanun tasarısı, 1 Mayıs 1920'de meclise sunuldu. Mecliste yapılan uzun tartışmalar sonrasında bu kanun tasarısı 2 Mayıs 1920'de kabul edildi. Bu kanuna göre oluşturulacak hükümet, Meclis üyeleri arasından tek tek oylanmak suretiyle kuruldu. Böylece yeni bir milli karar organı daha ortaya çıkarılmış oldu. T.B.M.M. açılışı, imparatorluk devletinden milli devlete geçiş açısından oldukça önemli bir olaydır.⁷⁷

1.1. Büyük Millet Meclis'in Kuruluş ve Yapısındaki Özellikler

23 Nisan 1920'de Ankara'da olağanüstü yetkilerle donatılmış Meclis'in toplanması Müdafaa-i Hukuk hareketini hukukiliğe kavuşturmuştu. Büyük Millet Meclisi arka arkaya aldığı kararlarla yeni Türk devleti rejiminin temellerini atacaktı. Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini elinde bulunduran TBMM, yürütme işlerini yüzlerce kişi ile görmesi mümkün olmadığından 25 Nisan 1920'de üyelerini kendi içinden seçtiği bir yürütme kurulu oluşturmaya karar vermiştir. 2 Mayıs 1920 tarihli ve 3 sayılı "İcra Vekilleri'nin Sureti İntihabına Dair Kanun"un ile oluşturulan bu kurul, T.B.M.M adına ve onun vekili, ajanı konumunda yürütme işlerini görecektir. Bu süreçte, bakanların meclis tarafından doğrudan seçildiği meclis hükümeti sisteminin saf biçimi uygulanmıştır.⁷⁸

Kendisini bir ihtilâl organı olarak ilân eden Birinci Büyük Millet Meclisi, İstiklâl savaşını bilfiil idare eden, millet ve memleketin alın yazısını elinde tutan, millî hakimiyete dayanan, rakip tanımayan tek meşru organdır. Ancak rakipsiz olması, yetkisinin sınırsız olması demek değildi. Yetkisinin sınırları kendi yaptığı kaideler ve bunlara kaynak olan gayesiydi. Bu gaye, Hilafet ve saltanatı, vatan ve milleti, millî hakimiyet prensibinin gerektirdiği esaslar dahilinde kurtarmaktı.⁷⁹

Tunaya, bu gayenin hem çok soyut kaldığını, hem de bir çelişkiyi ihtiva ettiğini belirtmiştir. Gayedeki tezadın sebebini ise iki nedene bağlamaktadır: Birinci

⁷⁶ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *a.g.e.*, s. 6.

⁷⁷ İhsan Güneş, *a.g.e.*, s. 594.

⁷⁸ İlhan Arsel, "Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları I", *Cumhuriyet'in Temel Kuruluşu*, Mars Matbaası, Ankara, 1965, s. 66

⁷⁹ Tarık Zafer Tunaya, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri", *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 23, S. 3-4, İstanbul, 1958, s. 238-239.

sebepler, İslamcı, milliyetçi, sosyalist, gelenekçi, komünist, muhafazakâr ve ilerici görüşlerin bir arada bulunmasının ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu görüş farklılıkları iç ve dış politikanın tayininde farklı sonuçlara sebep olmaktadır. Bu açıdan Meclis bir tezatlar Meclisi'dir. İkinci sebep birincinin devamıdır. Meclisteki mebuslar bir taraftan milli hakimiyet prensibini benimsemek ve buna göre siyasi müesseseleri kurmak, Meclis'in üstünde hiçbir kuvvet olmadığını kabul etmek, diğer taraftan da saltanat ve hilafeti kurtararak, bir monarşiyi devam ettirmek istiyordu. Birbirini inkâr eden iki siyasi şeklin bir arada muhafazası isteği, kendi içinde bir tezat oluşturmaktaydı. Bunun nedeni ise Meclis'te oldukça geniş bir kitleyi oluşturan muhafazakâr mebuslardı. Gayenin soyut olması ise Meclis'in kurmakta olduğu yeni siyasi şeklin iç yapısını tespit ve ona milletlerarası bir tanınma sağlanmasında gerekli iç ve dış politikasının dayanacağı esasları belirlemedeki zorluktan kaynaklanmaktaydı.⁸⁰

Büyük Millet Meclisi 7 Ekim 1919 ve 19 Mart 1920 tarihlerinde gerçekleştirilen iki seçimle oluşturulmuştur. Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapanması sonucunda yeni bir meclisin Ankara'da açılması zorunluluğu gündeme geldiği için Osmanlı Mebusan Meclisi üyeleri Ankara'ya davet edildi. Aynı zamanda 19 Mart 1920 tebliği ile yeni bir genel seçim yapılmıştır. Meclise farklı bir özellik kazandıran bu durum, dünya parlamento tarihinde ender rastlanan bir olaydır.

Birinci Büyük Millet Meclisi'ni oluşturan mebusların kökenleri farklı meslek ve siyasi partilere dayanmasına rağmen Milli Mücadele hareketine partiler üstü nitelik vermek için partililiği reddetmişlerdi. Mebuslar seçim menşeleri ne olursa olsun birer partili değil Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin birer üyesidirler.⁸¹ Mebuslar buna sadık kalarak meclis kapanana kadar herhangi bir partileşme hareketine girişmemişlerdir. Gruplar ortaya çıksa da bu gruplar yine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin adını taşımışlardır.

Meclisin adı Büyük Millet Meclisi'dir. Adındaki büyük vasfı, meclisin üstünde bir padişah otoritesinin olmadığını göstermek için vurgulanmıştır. Meclis, Osmanlı anayasasına göre Padişah tarafından İstanbul'da değil, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemâl Paşa tarafından Ankara'da toplanmak üzere çağırılmıştır. Ayan Meclisi de yoktur. Mustafa Kemâl

⁸⁰Tarık Zafer Tunaya, *a.g.m.*, s. 13-14.

⁸¹Tarık Zafer Tunaya, *a.g.m.*, s. 13-14.

Paşa, Büyük Millet Meclisi'nin toplandığı günlere kadar Osmanlı Devleti terimini kullanmıştır. Bu davranışı, onun da 19'uncu yüzyıl Osmanlı ıslahatçıları gibi Hanedan mefkuresine bağlılığının bir delili olarak gösterilemez. O daha Anadolu'ya geçmeden, Osmanlı Devleti'nin sona erdiğine inanmıştır. Zaman zaman, Osmanlı Devleti'ni ve Padişah- Halife'yi kurtarmaktan söz etmesi, sırf vakitsiz ve mücadeleyi zayıflatabilecek yersiz tartışmaları önlemek içindir.⁸²

1909 değişikliğine rağmen Osmanlı Kanun-i Esasi'nin 7. maddesinde hükümetin teşekkülü sürecinde sultanın siyasi otoritesi kendini hissettirdiğinden, ondan bağımsız bir yürütme organı oluşturmak gereği belirmiştir.⁸³ Ayrıca Osmanlı Meclisi'ne benzemeyen Birinci Büyük Millet Meclisi'nin yürütme organının da İstanbul hükümetinden farklı bir yapıda olması gerekirdi. Türk Milleti'nin istiklâl mücadelesi normal bir parlamenter sistemle çözülemezdi. Millet'in içinde bulunduğu durum yasama ve yönetim yetkilerini meclisin elinde bulundurmasını zorunlu kılmaktaydı. Ayrıca Ankara'da hükümeti kurma görevi verecek bir devlet başkanlığı makamının da bulunmaması olağandışı bir hükümet sistemini zorunlu kılıyordu. Bu doğrultuda Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemâl Paşa'nın telkiniyle, Türk hukuk tarihinde ilk defa Millî Hakimiyet prensibini, siyasi ve hukuki temel edinerek, meclis hükümeti sistemini benimsemiştir.⁸⁴ 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilânına kadar devam edecek olan bu sistem "T.B.M.M. Hükümeti" adıyla anılacaktır ve 20 Ocak 1921 Anayasası'na bu isimle geçecektir.⁸⁵

Meclis'in açılmasının ertesi günü yapılan oturumda Mustafa Kemâl Paşa söz alarak mütarekeden meclisin açılmasına kadar geçen zaman zarfında cereyan eden siyasi durum hakkında bilgi verdikten sonra derhal bir hükümetin kurulması teklifini yaptı.⁸⁶ Mustafa Kemâl Paşa'nın bu teklifi mebuslar tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Bu konu üzerine cereyan eden müzakerelerin akabinde Mustafa Kemâl Paşa'nın teklifi kabul edilmiştir.⁸⁷ Hükümetin oluşturulması kabul edildikten sonra nasıl bir yürütme organının oluşturulacağı konusunda mecliste yoğun müzakereler

⁸²Mehmet Tevfik Bıyıklıoğlu, "Birinci Türkiye Millet Meclisi'nin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri", *Belleten*, C. 24, S. 96, Ankara, 1960, s. 251.

⁸³Rıdvan Akın, *TBMM Devleti 1920-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 100.

⁸⁴Mehmet Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.m.*, s. 251.

⁸⁵Yavuz Aslan, *a.g.e.*, s. 31.

⁸⁶*Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (1940-1960)*, Devre: 1, Cilt. 1-29, Ankara, s. 8-12.

⁸⁷*Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (1940-1960)*, Devre: 1, Cilt. 1-19, Ankara, s. 8-37.

yaşanmıştır. Sonuçta ortaya üç görüş atılmıştır.⁸⁸

- Tokat Mebusu Nazım Bey ve arkadaşlarının idarenin encümenler vasıtasıyla yürütülmesi;
- Erzurum Mebusu Celaleddin Arif Bey'in Muvakkat İcra Vekilleri seçilmesi;
- Mustafa Kemâl Paşa'nın doğrudan sorumlu vekillerin seçilmesi önerileridir.

Meclis'in varlığının hilafet ve saltanatın kurtarılmasıyla kısıtlı, diğer bir deyişle geçici olduğunu düşünen bazı mebuslar halifesi esir edilen bir hükümetin gasp edilmiş hukukunu geri almak için Ankara'da toplanıldığını belirterek maksadı aşan siyasi girişimlerin içinde bulunulmaması gerektiğini belirtmişlerdir.⁸⁹

Meclise verilen önergeler arasından Celaleddin Arif Bey'in teklifi kabul edilmiştir. Bu doğrultuda meclisin 25 Nisan 1920 tarihli beşinci oturumunda Muvakkat İcra Encümeni'nin seçimi yapılmıştır. Yapılan seçim sonucunda Celaleddin Arif Bey, Cami Bey, Bekir Sami Bey, Fevzi Paşa, Hamdullah Suphi Bey, Hakkı Behiç Bey Muvakkat İcra Encümeni'ne seçilmişlerdir. Seçimsiz Meclis Genel Kurul kararı ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey ve Büyük Millet Meclisi Reisi olması sıfatı ile bu heyetin tabi başkanı olan (hükümetin teşkili hakkındaki karar doğrultusunda) Mustafa Kemâl Paşa'dan oluşan 8 kişilik geçici bir hükümet kurulmuştur. Böylece Birinci Büyük Millet Meclisi'nin ilk hükümeti oluşturulmuştur.⁹⁰ Kurulan bu ilk yürütme organının görevi, icra vekilleri heyeti seçim kanununun hazırlanması ve vekillerin Meclis'te seçilmesi için geçecek süre içinde, memleketi hükümete bırakmamak ve idarî işleri yürütmektir.

2 Mayıs 1920'de İcra Vekillerinin nasıl seçileceğini belirleyen kanunun Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından kabulünden sonra 3 Mayıs'ta icra vekillerinin seçimi gerçekleştirilecektir. Meclisin icra hakkında aldığı kararlar Mustafa Kemâl Paşa tarafından bütün askerî ve mülkî makamlara duyurularak bu makamların ilgili vekaletlere müracaat etmesi istenmiştir. Böylece Birinci Büyük Millet Meclisi önceden İstanbul Hükümeti'ne bağlı olan ve ondan emir alan makamlara hukuken de el koyarak kendine bağlamıştır.

Meclis hükümeti sistemi, yasama ve yürütme kuvvetlerinin seçilmiş bir mecliste birleşmesi ile oluşur. Ancak meclis hükümetinin varlığı için, yürütme

⁸⁸Rıdvan Akın, *a.g.e.*, s. 101.

⁸⁹*Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (1940-1960)*, Devre: 1, Cilt. 1-19, Ankara, s. 55.

⁹⁰*Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (1940-1960)*, Devre: 1, Cilt. 1-19, Ankara, s. 58-61.

işlerinin doğrudan doğruya meclis veya onun komisyonları tarafından yapılması gerekmez; tersine yüzlerle ifade edilen bir meclisin yürütme işlerini yapmasının pratik imkânsızlığı nedeniyle bu işler farklı adlar altında daha küçük bir kurula ve komiteye bırakılabilir.⁹¹ 1920 yılında Türklerin bağımsızlık mücadelelerini yürütebilmek ve yeni bir devlet kurabilmek için seçtikleri hükümet şekli de meclis hükümeti sistemidir. Büyük Fransız İhtilâli'nin Meclisi Convention'dan adını alan bu sistem bir ihtilâl rejimi olup Convention'dan fazla yaşamıştır.⁹²

Meclis hükümeti sisteminde meclis ile yürütme kurulu arasındaki ilişkinin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Yürütmenin yasama organından ayrı bir varlığı, kendine mahsus bir hüviyeti ve teşebbüs kudreti yoktur. Yürütme tamamıyla meclisin emri işareti ve kontrolü altındadır. Bu sistemde bakanlar kurulunun kendine mahsus bir programı olmayıp, meclisin emir ve talimatına harfiyen yerine getirmekle yükümlü bir icra komitesi durumundadır. Kısacası vekiller meclisin itaatkâr birer memuru durumunda olup bağımsız değildir.
- Kural olarak bir devlet başkanı bulunmamaktadır. Meclis hükümeti sistemi gerçek yetkilere sahip devlet içinde ağırlığını duyurabilen bir devlet başkanı ile bağdaşmasa da teorik olarak bağımsız; fakat salt sembolik nitelikte bir yüce makamın varlığıyla bağdaşabilir.
- Yürütme kurulu meclis içinde ve meclis tarafından seçilmek suretiyle kurulur ve meclis istediği zaman bu kurulu azledebilir.
- Meclis hükümeti sisteminde meclis sürekli olarak çalışır. Meclis, parlamenter rejimdeki gibi yalnızca yasama ve hükümeti denetleme faaliyetleriyle yetinmediği, yürütme kuvvetinin de asli sahibi olduğu için süreklilik ilkesi meclis hükümetinin mahiyetinin gereğidir.
- Yürütme organı meclis üzerinde etkili olabilecek hiçbir hukuki araca sahip değildir; yani fesh etme, toplanmasına engel olma, çalışma süresini uzatıp kısaltma gibi yetkileri yoktur.

T.B.M.M kurulduğu günden itibaren yasama ve yürütme yetkisini kendi bünyesinde toplamıştır. Ancak, yüzlerce kişinin toplandığı bir mecliste acil ve sürekli görülmesi gereken yürütme işlerinin, pratik zorunluluklar nedeniyle bir kurula

⁹¹Ergun Özbudun, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hukuki Niteliği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 1, S. 2, Ankara, 1985, s. 475.

⁹²Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 242.

verilmesi kararlaştırılmıştır. 25 Nisan 1920’de 5 sayılı Genel Kurul Kararı ile “Kuvvet-i İcraiye” teşkiline karar verilmiştir. 2 Mayıs 1920 tarihinde ise 3 sayılı “Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun” ile on bir kişilik bir yürütme kurulu oluşturulmuştur. Heyeti Vekile veya İcra Vekilleri Heyeti adlarıyla anılan bu kurulun üyeleri vekil diye adlandırılacak ve meclisin memuru konumunda çalışacaklardı.⁹³ Böylece Meclis, daha kolay çalışma imkânlarına kavuşmuştur.⁹⁴ Bu kanunun üçüncü maddesiyle de her vekilin, mensup olduğu vekâletin işleriyle ilgili olarak ifa aşamasında, mecliste oluşturulan ilgili komisyonun istişari oyunu alacağı da düzenlenmiş; böylece TBMM’nin yürütme işlerinde doğrudan etkili olabilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Meclis-i Mebusan’ın dağıtılmasından sonra Mustafa Kemâl Paşa Ankara’da bir meclisin toplanmasını iki gün kadar komutanlarıyla görüşmüştür. Mustafa Kemâl Paşa Sivas’ta 3. kolordu komutanı Albay Salâhaddin Bey’e yolladığı bu konudaki müsveddede “Meclis-i Müessisan” tabirini kullanmıştır. Ancak görüşlerine başvurduğu 3. ve 15. kolordu komutanları Salâhaddin Bey ve Kâzım Karabekir Paşa “Meclis-i Müessisan” tabirine taraftar olmadıklarını bildirmişlerdir. Salâhaddin Bey’e göre; “Kurucu Meclis” adı altında milletin aidinin almayacağı bir meclis toplamak doğru değildi. Böyle bir meclise katılacak kimseleri bulmak zor olacağı gibi alacağı kararlar da memleket de uygulanamazdı. Bu sebeple Salâhaddin Bey Milli Meclisin toplanmasının daha doğru olacağı fikrini taşıyordu.

Karabekir ise, Kanun-i Esasî ve seçim kanununun açık hükümleri karşısında bir “Kurucu Meclis’in toplanamayacağını, Meclis-i Milli’nin toplanmasının uygun olduğunu” belirtmiştir. İstanbul meclisinden kaçıp Ankara’ya gelenler ile meclisin toplanmasının ve eksikler için seçim yapılmasının yerinde olacağını bildirmiştir.⁹⁵ Sonuçta Mustafa Kemâl Paşa 19 Mart 1920’de valiliklere, bağımsız sancaklara ve kolordu komutanlıklarına gönderdiği bildirimde “meclis-i müessisan” tabiri yerine “salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclis” tabirini kullanmıştır.

Mustafa Kemâl Paşa bu durumu Nutuk’ta şöyle açıklamaktadır: “...Ben ilk yazdığım müsveddede ‘meclis-i müessisan’ tabirini kullanmıştım. Maksadım da toplanacak meclisin ‘rejimi’ değiştirmek salâhiyetiyle ilk anda mücehhez bulunmasını

⁹³ Ergun Özbudun, *1921 Anayasası*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s. 51.

⁹⁴ Tarık Zafer Tunaya, *a.g.m.*, s. 236.

⁹⁵ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 333.

temin etmek idi. Fakat bu tabirin kullanılmasındaki maksad-ı lüzumu izah etmek istemediğim için halkın ünsiyet etmediği bir tabirdir diye Erzurum ve Sivas'tan ikaz edildim. Bunun üzerine 'salâhiyet-i fevkalâdeye mâlik bir meclis "tabirini kullanmakla iktifa ettim". Görülmektedir ki Birinci Büyük Millet Meclisi gerektiğinde rejimi değiştirme yetkisiyle de donatılmış olağanüstü bir meclis, bir kurucu meclis hüviyetiyle ortaya çıkmıştır.

Klâsik Anayasa hukukunda, parlamenter ve başkanlık sistemleri arasında yer alan meclis hükümetinin bu sistemlerden farkı kuvvetler ayrılığını kabul etmemesidir. Bu sistemde kuvvetlerin karışımı vardır ve bu durum yürütmeyi bağlı duruma sokmaktadır. Ayrıca milli hâkimiyetin temsilciliği ve kullanıcılığı tekeline kurmaktadır. Yasama, yürütme ve yargının üstündedir. Yürütme, meclisin tespit ettiği politikayı uygular.⁹⁶

Birçok defa meclisin gündemini teşkil ederek, müzakerelere neden olan kuvvetler birliği ilkesi 1921 Anayasası'nın 2. maddesinde açık bir şekilde ifade edilmiştir: "icra kudreti ve teşri-i salâhiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder". Büyük Millet Meclisi'nin yürütme işlerinde doğrudan etkili ve icra vekillerine yön gösterme yetkisinin olduğu ise yine 1921 Anayasası'nın 8. maddesinde ifadesini bulmuştur: "Birinci Büyük Millet Meclisi, hükümetinin bölündüğü daireleri özel kanun gereğince seçmiş olduğu vekiller vasıtası ile idare eder. Meclis icrâ-i hususat için vekillere veçhe tayin ve gerektiğinde bunları tebdil eyler".⁹⁷

İcra Vekilleri Heyeti, meclis hükümeti sisteminin özelliklerinin gerektirdiği bir şekilde meclisi denetleme olanaklarından yoksundur. Hükümetle ilgili düzenlemelerin hiçbirinde, meclisin çalışma süresini kısaltma veya meclisi tatil etme, parlamentoyu feshetme gibi yetkiler yer almamıştır. Hatta parlamenter rejimlerde rastlanan bu tarz denetim yollarının benimsenmemesinin nedeni, Meşrutiyet döneminin kötü tecrübeleridir.⁹⁸ Ayrıca T.B.M.M zaten kendi iradesinin üzerinde üstün bir irade görmediğinden hükümetin meclisi denetlemesi söz konusu olamazdı.

Sonuç olarak Türk Milleti içinde bulunduğu durumdan ancak bütün yetkilerin bir elde toplandığı bir sistemle kurtulabilirdi. Bu doğrultuda Mustafa Kemâl Paşa'nın

⁹⁶Tarık Zafer Tunaya, *a.g.m.*, s. 242-243.

⁹⁷Ergun Özbudun, *a.g.m.*, s. 484.

⁹⁸Ergun Özbudun, *a.g.e.*, s. 63.

telkinleriyle meclis hükümeti sistemi kabul edilmiş Milli Mücadele başarıya ulaştırılmış ve yeni devletin temelleri de atılmıştır.

Milli Mücadele döneminde hazırlanan kanunlar ve 1921 Anayasası'yla bu dönemde bir devlet başkanlığı makamı oluşturulmamıştır. Devlet başkanının yapması gereken görevler de meclis başkanına yaptırılmıştır. Bunun sebebi ise meclisteki saltanat taraftarı mebuslardı. Böyle bir makamın oluşturulması, bu mebusların tepkilerine sebep olarak Milli Mücadele'de ciddi çatlaklar oluşturabilir ve temel hedefleri tehlikeye sokabilirdi. Nitekim Milli Mücadele başarıya ulaştıktan sonra Cumhuriyet ilân edilip bir devlet başkanlığı makamı oluşturulacaktır.

Yürütme işlerinin aslı sahibi olmasından dolayı Birinci Büyük Millet Meclisi sürekli olarak çalışan bir meclistir. Süreklilik ilkesi 5 Eylül 1920 tarihli Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun 1. maddesinde ve 1921 anayasasının ek maddesinde ifade edilmiştir.

İcra Vekilleri'nin Suret-i İntihabına Dair 3 Sayılı Kanunda vekillerin Büyük Millet Meclisi tarafından ve kendi üyeleri arasından mutlak çoğunlukla ve teker teker seçilecekleri belirtilmiştir. Bu uygulama ahenkli çalışmayı zedeleyecek vekillerin seçilmesine sebep olduğundan 4 Kasım 1920 tarihli 47 sayılı kanunla değiştirilmiştir. Buna göre icra vekilleri, Meclis Reisi'nin meclis üyelerinden göstereceği adaylar arasından mutlak çoğunlukla seçilecektir. Fakat 8 Temmuz 1922 tarihli 244 sayılı kanunla tekrar eski sisteme dönmüştür. Bu kanunun 1. maddesine göre İcra Vekilleri Reisi ile İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oy ve mutlak çoğunlukla meclis üyeleri arasından ayrı ayrı seçilmesi kabul edilmiştir.⁹⁹ Görülmektedir ki seçim tarzında ne tür değişiklik yapılırsa yapılsın icra vekillerinin seçimi tamamen meclise ait bir yetki olmuş ve vekiller meclis tarafından teker teker seçilmişlerdir. Ancak bu durum icra vekilleri arasında ahenkli bir çalışmayı zorlaştırmıştır.

İcra Vekilleri Heyeti sürekli olarak çalışan Büyük Millet Meclisi'nin çalışma süresini kısaltacak veya meclisi tatil edecek yetkilere sahip değildir. Mebusları böyle bir yol izlemeye meşrutiyet döneminin kötü tecrübeleri sevk etmiştir.

Meclis üyeleri yalnız yasama işleriyle yetinmeyip yürütmeye karışıp yönetmeye kalkınca milli mücadelenin sonlarına doğru ve özellikle Lozan görüşmeleri sırasında Mustafa Kemâl Paşa meclis hükümeti sistemine karşı

---

⁹⁹Ergun Özbudun, *a.g.m.*, s. 485-486.

başlangıçta duyduğu bağlılığı yitirmiştir. Artık meclis karşısında daha serbest bir bakanlar kurulu yaratma görüşünü benimsemiştir.¹⁰⁰

III. BÖLÜM

BİRİNCİ DÖNEM ERTUĞRUL (BİLECİK) MİLLETVEKİLLERİ

1. Ahmet Hamdi Bey (Aksoy)

1.1. Özgeçmişi

Ahmet Hamdi Bey 1883 yılında İzmir’de doğmuştur. İzmir’in tanınmış ve kökü ailelerinden biri olan Osman Zade İsmail Fethi Bey’in oğludur. İlk ve orta öğrenimini Sıbyan Mektebi ve Rüştîye’de tamamlamıştır. Daha sonra İzmir Mülki İdaresi’nden mezun olmuştur. Bu okuldan sonra İstanbul’a gelerek Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi’nde okumuştur. Çiftçilikle birlikte gazetecilik mesleğini de yapmıştır. Hak, Tasvir-i Efkâr ve Yenigün Gazetelerinde yazarlık ve yazı işleri müdürlüğü yapmıştır. II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra (1908) İttihat ve Terakki fırkasında politikaya girmiştir. Fırkanın Çatalca Sorumlu Kâtipliği görevini üstlenmiştir. 15 Mayıs 1919’da İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle ulusal direnişin oluşturulmasına çalışmıştır. Aydın, Alaşehir, Nazilli cephelerinde silahlı çalışmalara da girmiştir. TBMM’nin Edirne Milletvekilliği’ni tercih etmesi neticesinde boşalan Ertuğrul Milletvekilliğine seçilerek 25 Ağustos 1920’de meclise katıldı. Milli Savunma, Dışişleri, Milli Eğitim, İrşad, İktisat, Mali Kanunlar ve PTT

¹⁰⁰Tacettin Karaer, “Türkiye’de Yönetimin Anayasal Gelişim Süreci”, *Türk İdare Dergisi*, S. 378, Y. 60, Ankara, 1988, s. 112.

komisyonlarında çalışmıştır.

Ahmet Hamdi Bey II. III. IV. ve V. Dönemlerde İzmir'den milletvekili seçilmiş ve 1939'a kadar TBMM'deki yerini korumuştur. Milletvekilliğinin sona ermesiyle birlikte gazetecilik mesleğine de devam etmiştir. 1947 yılında Anadolu Sigorta Şirketine Yönetim Kurulu üyesi olmuştur. 1951-1958 yılları arasında Yönetim Kurulu Başkanlığı yapmıştır. 1 Nisan 1958'den itibaren Yönetim Kurulu Üyeliğini sürdürmüştür. 27 Mayıs ihtilalinden sonra İstanbul Valisi'nin tebliğine uyularak işine son verilmiştir. 27 Mayıs 1961'de vefat etmiştir. Bekardır.¹⁰¹

1.2. Meclis Faaliyetleri

1.2.1. Konuşmaları

1918 senesi Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi bütçesi münasebetiyle ilk söz alan Konya Mebusu Vehbi Efendi olmuştur. Vehbi Efendi konuşmasında Matbuat ve İstihbaratın lüzumu konusunda meclisin ittifak halinde olduğunu dile getirmiştir. Bunun yanında faydası kadar zararının da olduğunu, ayrılmış olunan bütçeye bakıldığında yapılan işlerin yeteri kadar fayda sağlamadığını eklemiştir. Ayrıca alınan bazı memurlara verilen maaşlarda hukuka aykırı davranıldığına dair eleştirilerini ifade etmiştir. Alınan memur sayısının ihtiyaçtan fazla sayıda olduğunu ve gereği olmadığı halde maaş verildiğini söylemiştir.¹⁰² Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiye'si bütçesi hakkında söz alan Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey istihbaratın görevinin düşmanlarımızın bizim hakkımızdaki oyunlarını anlamak, açığa çıkarmak, aydınlatmak ve köylülerimizi de ajanslar çıkararak bilgilendirmek olduğunu söylemiştir. Buna karşılık teşkilatın ne bir gazetesinin ne de bir ajansının köylere gitmediğini eklemiştir. Bu teşkilata harcanan paranın israf olduğunu söyleyerek köylünün bu masraflara dayanacak gücü kalmadığını ve lağvedilmesi gerektiğini dile getirmiştir.¹⁰³

Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey'den sonra söz alan Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'nin tarihçesi hakkında bilgi vererek konuşmasına başlamıştır. Konuşmasında meclisin açıldığı dönemde iki büyük

¹⁰¹ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923 Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, C. 3, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 365-366.

¹⁰² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.8. 159. Birleşim, 28.02.1337, s.513.

¹⁰³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 159. Birleşim, s. 514.

tehlikenin olduğu, bunlardan ilkinin batının saldırması ve diğerinin de içerdeki buhran olduğunu dile getirmiştir. Bu durum karşısında meclisin ivedilikle bir İrşad Encümeni olarak adlandırıldığından bahsetmiştir. İrşad Encümenin kuruluşundaki maksat vakit kaybetmeden içerde ve dışarda ihtiyacımız olan propaganda ve siyaseti yürüterek lehimize kazanımlar elde etmek ve içerdeki buhranı önleyip birlik oluşturmak ve bunun tesisi için mesai harcamak olduğunu sözlerine eklemiştir.¹⁰⁴

Encümen çalışmaya başlamış ve günlerce uğraştığı halde Meclisi Âli'nin arzusunu yerine getirecek tarzda bu görevi yerine getirmenin mümkün olmadığını gördüğünü ve bunun üzerine bir Matbuat Müdüriyeti'nin kurulmasının gerekli görüldüğünü ve bunun üzerine kurulduğunu anlatmıştır. İrşad Encümeni'nin yapması gereken istihbarat vazifesi de Matbuat Müdüriyeti'ne verilmiş bunun üzerine Matbuat İstihbarat Müdüriyeti kurulmuştur diye ifade etmiştir.¹⁰⁵ Hakkı Hami Bey konuşmasının devamında kurulan bu müdüriyete Meclisi Âlinin büyük önem verdiği yalnız çalışmalarına bakılırsa kurulumundaki maksadı layıkıyla yerine getiremediği hakkında eleştirilerini dile getirmiştir. Gerekli propaganda ve bilgilendirmenin esasen köy ve kasabalara yapılması gerektiği ancak bunda başarılı olunamadığını sözlerine eklemiştir. Ayrıca çıkarılan yayınlarda kullanılan dilin çok ağır olduğu ve halk tarafından anlaşılmadığı üzerinde durmuştur. Bunun yanında basılan gazetelerin fiyatları hakkında eleştirilerde bulunmuş ve halk için pahalı olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁶ Hakkı Hami Bey sözlerini Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'nin yapacağı işin süngünün yapacağı işten daha mühim olduğunu ancak bunun lafta kaldığını söyleyerek bitirmiştir.¹⁰⁷

Hakkı Hilmi Bey'den sonra söz alan Karesi Mebusu Abdul Gafur Efendi konuşmasından Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'nin masrafları ve müdüriyete alınan bazı memurlar hakkındaki eleştirilerini dile getirmiştir. Alınan memurların bazılarının yüksek maaşlar verildiği ve bu kişilerin İngilizler lehine çalıştığı söylentilerinin çıktığını dile getirmiştir. Bu sözler üzerine Matbuat Müdürü Umumisi sözlerini bölerek bunun mübalağa edildiğini söylemiştir.¹⁰⁸

Abdul Gafur Efendi sözlerinin devamında kendisinin de Hakkı Hami Bey gibi

¹⁰⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.8. 159. Birleşim, s. 514.

¹⁰⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 159. Birleşim, s. 514.

¹⁰⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 159. Birleşim, s. 515.

¹⁰⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 159. Birleşim, s. 516.

¹⁰⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 159. Birleşim, s. 516.

bu müdüriyetin çok önemli olduğunu düşündüğünü yalnız maksadını layıkıyla yerine getiremediğini dile getirmiştir. Bunun yanında gazetelere yapılan maddi yardımlardan söz ederek bunun karşılığında taşralara gönderileceğini ancak gönderilmediğini söylemiştir.¹⁰⁹

Abdul Gafur Efendi'nin eleştirdiği konulardan biri de neden müdüriyetin kendine ait gazete çıkarmayıp gazetelere para ödeyerek satın aldığı konusundadır. Konuşmasında Hâkimiyet-i Milliye ve Yeni Gün gazetelerinin parayla alınarak taşralara gönderildiği ve bununda ayrıca bir masraf olduğunu söylemiştir. Bu konuşma üzerine Ertuğrul Mebusu Hamdi Bey Yeni Gün gazetesinin böyle bir yardıma tenezzül etmeyeceğini söylemiştir.¹¹⁰

Abdul Gafur Efendi Ertuğrul Mebusu Hamdi Bey'e cevaben yardım edilmediğini satın aldığını söylemiştir ve Hâkimiyet-i Milliye'nin de ya Yeni Gün gibi satın alınmasını ya da yapılan yardım kadar istifade etmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine bir mebus Sebilürreşad'a da yardım edildiğini söyleyince Abdul Gafur Efendi Matbuat Müdüriyeti'nin Sebilürreşad için manevi baskı uyguladığı ve zorluk çıkardığını söylemiştir. Sebilürreşad'ın Matbuat Müdüriyeti'nce basılmasına Heyet-i Celile'nin oy birliğince karar verdiği ve Heyeti Vekile-i havale ettiğini ve oradan emir aldığı halde zorluk çıkardığını dile getirmiştir. Ama sonradan yardımcı olduğunu ve kâğıt vs. verdiğini sözlerine eklemiştir. Ertuğrul Mebusu Hamdi Bey'in söz olarak yapılan yardımı doğrulaması üzerine Burdur Milletvekili Mehmet Akif Bey Ertuğrul Bey'in bilmeden konuştuğunu söylemesi üzerine iki vekil arasında hakaret içeren sözler sarf edilmiştir.¹¹¹ Bu tartışmalar üzerine Matbuat Müdürü Umumisi Muhittin Bey söz alarak başında bulunduğu kurumla ilgili yapılan eleştirilere cevap vermiştir.

Soygunculuk suçunun Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na dâhil edilerek yargılanmasına dair verdiği önerenin encümence reddedilmesi münasebetiyle söz alarak memleketimizde öteden beri soygunculuğun devam ettiğini ve birkaç seneden beri memleketin içinde bir kangren şeklini aldığını, köylerde hali vakti yerinde olan ne bir çiftçinin oturabildiğini ne de ticaretle uğraşan tüccarın serbest ticaret yapabildiğini ifade etmiştir. Bu durumun günden güne genişlediğini de eklemiştir.

¹⁰⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 159. Birleşim, s. 516.

¹¹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 159. Birleşim, s. 517.

¹¹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 159. Birleşim, s. 517.

Ahmet Hamdi Bey bunun sebebinin ise bu gibi çok şerli insanların ceza görmemesinden ileri geldiğini söylemiştir. Ayrıca Balkan Harbi'nde birçok kimselerin askerden firar ettiğini ve bir takım soygunlar yaptığını ve affedildiğini aynı şekilde I. Dünya Savaşı'nda da birçok kimsenin askere gitmeyerek veyahut askerden firar ederek orada vatani müdafaa eden askerlerin evlerini, ailelerini basarak birçok işkenceler yaptığını onların ellerindeki paralarını aldığını sonra yine affolunduğunu hatırlatmıştır. Bu durumun mütarekeden sonra da yine başlayarak bu gibi soygunlarda bulunduğu bunları yapanların bazılarının aman dilediğini ve bazılarının hapisshaneden çıkarıldığını ve çıktıktan sonra yine bu soygunlara devam ettiğini ifade ederek eğer bu konunun Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na eklenerek kabul olunmayacaksa ceza kanununa şiddetli bir madde konulmasını rica ettiğini dile getirmiştir. Bu şekilde bu soygunculuğun önü alınsın ve bunu böyle bir şiddetli madde olarak kabul etsinler veyahut uygulansınlar diyerek sözlerini sonlandırmıştır.¹¹²

1.2.2 Takrirleri (Önergeleri)

Ahmet Hamdi Bey daha önce yapılan İstiklal Mahkemesi seçimlerinin yeniden icrasına dair bir grup arkadaşıyla takrir vermiştir. İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi takriri Risalet-i Celile'ye sunmuştur. Takrirden çoğunluk derecesi 86 olması lazım iken İstiklal Mahkemesi azalığı seçimlerinde ancak 76 kişinin katıldığını ifade ederek istiklal mahkemesi azalığı seçimlerinin yeniden yapılmasını teklif etmişlerdir. Bu takririn üzerine Reis Hasan Fehmi Beyefendi kanunda 86 kişi bulunması gerekirken 75 kişinin katıldığını söylemiştir. Yapılan seçimlerin üçüncü kez yapıldığı ve üçüncü seçimde nizamnameye uygun olarak kişi sayısı gözetmeksizin oyların verildiğini dile getirmiştir. Bu yüzden muamelenin tamamlandığı bilgisinin verildiğini ve Heyet-i Celile'nin onayladığını söylemiştir. Bunun üzerine karşı bir söz olup olmadığı sorularak, takrir reddedilmiştir.¹¹³

Ahmet Hamdi Bey mebusların müteahhitlik yapmamalarına dair takrir vermiştir. Takrirden Büyük Millet Meclisi Azaları'nın ticaret yapabileceği ancak bir takım resmi makamlarla taahhüde girişmeleri Millet Meclisi Azalığı'yla uygun olmadığından bir mebusun müteahhitlik edemeyeceğine dair Heyet-i Umumiye'de bir karar verilmesini teklif etmiştir. Mecliste gürültüler çıkması üzerine reis müsaade isteyerek bu takririn kanun ve usullere uygun şekilde yazılı bir tasarı olarak gelmesi

¹¹² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 158. Birleşim, s. 345-345.

¹¹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 6. 111. Birleşim, s. 286.

durumunda Heyet-i Celile'ye arz edileceğini söylemiştir. Bu şekilde olmadığı için reye koymayacağını ancak Heyet-i Celile'yi bilgilendirmek sebebiyle okutduğunu söylemiştir. Sonrasında söz almak isteyen İktisat Vekili Mahmut Celal Bey bu konuyla ilgili konuşmak istemiş ancak bütçe görüşmelerinin bittiğini söyleyerek oturum reisi müsaade etmemiştir.¹¹⁴ Ahmet Hamdi Bey toplumsal açıdan sorunlar ortaya çıkarabilecek ve toplumsal hayatta devlet ile millet arasındaki güven bağının zedelenmesinin önüne geçmek üzere sunmuş olduğu tahrir, dönemin sorunlarına çözüm bulma noktasında atılmış bir adım olduğu söylenebilir.

1.2.3. Kanun Teklifleri

Ertuğrul Mebusu Ahmet Bey eşkıyalar için Hıyanet-i Vataniye Kanununa bir madde ilavesine dair kanun teklifinde bulunmuştur. Ceza kanununun bu konudaki ağır cezayı kapsamaması ve Hıyanet-i Vataniye hakkındaki kanunun maksadının belli olması da gerekçe gösterilerek teklifin reddine karar verilmiştir.¹¹⁵

Sonrasında teklif sahibinin bir şey söylemek isteyip istemediği sorulmuş ve Ahmet Hamdi Bey söz almıştır. Ahmet Hamdi Bey memlekette öteden beri soygunculuğun devam ettiğini ve gelinen dönemde kangren şeklini aldığını söyleyerek köylerde yaşayan insanların hali vakti kalmadığından, tüccarların güvenle ticaret yapamadığından bahsederek bu durumun giderek yayıldığını söylemiştir. Bu durumun sebebinin bu şer ortamını yaratan kişilerin cezalandırılmadığı olduğunu dile getirmiştir. Balkan Harbi sırasında birçok kişinin askerden firar ettiğini ve soygunculuk yaptığını sonrasında da affedildiğini ve yine Harb-i Umumi'de yine birçok kişinin askere gitmediğini veyahut firar ettiğini ifade ederek bu kimselerin vatani müdafaa eden kişilerin evlerini basarak ailelerine işkence ettiğini onların malını ve paralarını almalarına rağmen yine affolunduğunu eklemiştir. Bu gibi hallerin mütalaadan sonra da devam ettiğini bazılarının yine affedildiğini ya da hapisten çıkarıldığını ama yine de soygunculuğa devam ettiğini ifade etmiştir. Bu olanların önemi sebebiyle bu teklifin kabul edilmesini rica ettiğini söylemiştir. Bu teklifin Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na eklenerek kabul edilmiyorsa ceza kanununa şiddetli bir madde konulmasını istemiştir. Bu konuşma sonrasında sağdan bir mebus bu meselenin görüşülmesi lazımdır deyince reis meclisteki milletvekillerine encümenin tekrar izahat vermesini lüzum görüp görmediklerini sormuş ve hayır cevabını alınca

¹¹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 156. Birleşim, 24.2.1337, s. 424.

¹¹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 1. 18. Birleşim, 19.5.1336, s. 344.

mazbatayı olduğu gibi reye koymuş ve encümenin mazbatası kabul olunmuştur.¹¹⁶ Devletin kuruluş mantığında bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasının esas olarak yattığı gerçeğinden hareketler, mevcut dönem içinde toplumsal hayatta infial yaratan olaylara karışan kişiler hakkında mevcut yasaların yetersiz kaldığı, bu duruma karşılık olarak cezanın artırılması yada yasaya ilave bir yasa konularak toplumsal hayatta güvenin teskin edilmesinin sağlanması adına bir kanun teklifi sunduğu dile getirilebilir.

Ertuğrul Mebusu Hamdi Bey ve arkadaşları Mayıs 1908 başlangıcından 23 Nisan 1909'a kadar vatan vatanperverâne hizmetlerde bulunan vali ve subaylara kıdem zammı verilmesine dair kanun teklifinde bulunmuştur. T.B.M.M Reisi, Ertuğrul Mebusu Hamdi Bey ve arkadaşlarının vali ve subaylara dair iki sene kıdem zammı uygulanmasına dair layiha encümeni mazbatasını Müdâfaa-i Milliye Encümeni'ne göndermiştir.¹¹⁷ Hamdi Bey, vatan hizmetinde bulunan kolluk görevlilerinin, bu hizmetlerini yerine getirirken mağduriyetlerinin giderilmesi adına sunmuş olduğu kanun teklifi; dönemin içinde bulunduğu şartlar dikkate alındığında gerekli fakat yetersiz bir kanun teklifi olduğu söylenebilir.

Ahmet Hamdi Bey ve Emin Bey'in telgraf ücretlerinin indirilmesi hakkında yapmış olduğu kanun teklifine konuşmalara, tutanaklara ve meclis zabıtlarına tek tek bakıldığı halde ulaşılamamıştır.

¹¹⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 1. 18. Birleşim, 19.05.1336, s. 345.

¹¹⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 27. 198. Birleşim, 24.02.1339, s. 455.

2. Halil İbrahim Bey (Işık)

2.1. Özgeçmişi

Halil İbrahim Bey 1839'da Bilecik'in Söğüt İlçesi'nde doğmuştur. Babası Emekli Yüzbaşı İbrahim Efendi'dir. Halil İbrahim Bey İlk ve Orta öğrenimini memleketinde tamamlamıştır. Daha sonra 16 Nisan 1895'te Harp Okulu'na girmiştir. Harp Okulu'ndan 25 Ocak 1898'de Piyade Teğmen rütbesiyle mezun olup 1. Ordu emrine girmiştir. Halil İbrahim Bey sağlık durumu nedeniyle 10 Mart 1904'te emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra bir süre tarım ve ticaretle uğraşmıştır. 1906-1914 yılları arasında Söğüt Rüştiye ve İdadisi'nde öğretmenlik yapmıştır. I. Dünya Savaşı'nda seferberlik ilan edildiğinde rütbesiyle birlikte yeniden orduya alınarak savaşa katılmıştır. Terhis edildikten sonra 1 Ocak 1919'da memleketine dönmüş ve Milli Mücadele'ye katılarak Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nda çalışmıştır. 10-23 Mart 1920 tarihlerinde toplanan Birinci Balıkesir Kongresi'ne katılmıştır. T.B.M.M'nin I. Dönemi için yapılan seçimde Ertuğrul Milletvekili olmuştur. 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulunmuştur. Mecliste çeşitli komisyonlarda görev almıştır. Bu komisyonlar İrşad, Dilekçe, Bütçe ve Orman-Madenler hakkındaki komisyonlardır. Mecliste I. Toplantı yılında I. Şubenin kâtipliğini yapmıştır. Dönem içinde kürsüde 4 kez söz almıştır. Belediye Kanunu'na hüküm eklenmesi hakkında arkadaşlarıyla birlikte kanun önergesi vermiştir. Önerge 2 Ekim 1920'de 34 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir.

Halil İbrahim Bey II. Dönem'de tekrar Ertuğrul'dan milletvekili seçilmiştir. Milletvekilliği sona erdikten sonra memleketine dönmüştür. Memleketinde bahçecilikle uğraşmış özellikle bağcılığın geliştirilmesi için örnek bir çaba sarf etmiştir. Halil İbrahim Bey 8 Kasım 1935'te Söğüt'te vefat etmiştir. Evli ve bir çocuk babasıdır.¹¹⁸

2.2. Konuşmaları

Ertuğrul Mebusu Halil İbrahim Bey'in Balıkesir ve havalisi milli kuvvetleri hakkında izahat verilmesine dair vermiş olduğu takriri meclis reisi kimin verdiğini sormuş ve Kütahya Milletvekili Haydar Bey'in Ertuğrul Milletvekili Halil İbrahim Bey'e ait olduğunu söylemesiyle reis Halil İbrahim Bey'i kürsüye çağırarak izah etmesini istemiştir.

---

¹¹⁸ Fahri Çoker, *a.g.e.*, s. 369-370.

Halil İbrahim Bey kürsüde maksadının âcizane Balıkesir Şimali Heyet-i Merkeziyesi'nin uğradığı mali sıkıntılardan kurtulması için gereken tedbiri temin etmek olduğunu söylemiş ve bu sebeple şimdiye kadar uğradıkları sıkıntıları bizzat mebuslarının ağzından işitmelerini istediğini ifade etmiştir.

Halil İbrahim Bey'in bu konuşması üzerine Kırşehir Milletvekili Müfid Efendi kanunun Heyet-i İcraiye'ye verildiğini dile getirmiştir. Sonrasında Saruhan Mebusu Reşid Bey'i daha önce görülen takririn bu meseleyi hallettiğini söylemesi üzerine meclis reisi meclis üyelerine nazar-ı itibare alıp almadıklarını sormuş ve hayır sesleri gelmesi üzerine oylamaya geçerek kabul edenlerin ellerini kaldırmasını istemiş ve kabul edilmemiştir.¹¹⁹

Halil İbrahim Bey Baltalık Kanunu münasebetiyle söz alarak kanunun birinci müzakeresinde her haneye ne kadar hektar ayrılacağını kabul edildiğini söylemiştir. Bunun yanında atik dönüm olmak üzere kabul edildiğini ve bu kelimenin dilimize uygun olmadığını da ifade etmiştir. On sekiz dönümün atik olarak tashih edildiğini hâlbuki bir hektarı on bin metre murabbadır diyerek bir hektarın yirmi dönüm üç evlek kadar yaptığını ve her haneye verilen iki hektarlık miktarın az olduğunu söylemiştir. Halil İbrahim Bey köylülerin ne odunlarını ne de edevatını temin etmek için verilen alanın kâfi olmadığını ifade etmiştir. Verilen alanın üç hektara çıkarılmasını teklif ettiğini sözlerine eklemiştir. Bunun için bir değişiklik önergesi verdiğini ve otuz dönüme çıkarılmasını teklif ettiğini söyleyerek sözlerini bitirmiştir.¹²⁰

Halil İbrahim Bey encümenlerde bulunan maliyeye ait on kanun tasarısının ivedilikle görüşülmesi ve sonuçlandırılmasına dair tezkere münasebetiyle söz alarak Maliye Kanunları Encümeni'nin vazifesini yaptığını söylemiştir. Maliye Kanunları Encümeni'nin başkanlık makamına altı gün önce noksan kalanların tamamlanması ve tekrar seçilmeleri için bir takrir takdim ettiğini fakat hiçbir şey çıkmadığını söylemiştir. Halil İbrahim Bey bu durumu örnek göstererek Maliye Kanunu Encümeni'nin görevini yaptığını ifade etmiştir.

Halil İbrahim Bey'in sözlerinden sonra meclis reisi şubelere rica ederek şubelerin encümen azalarını seçmelerini istemiştir.

¹¹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 1. 15. Birleşim, 13.05.1336, s. 291.

¹²⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 5. 81. Birleşim, 11.10.1336, s. 19.

Reis celseyi bitireceği sırada Halil İbrahim Bey tekrar söz alarak üçüncü şubenin vazifesini yerine getirdiğini söylemiştir. Fakat üç gün geçtiği halde mazbatasının okunmadığını ifade etmiştir. Üçüncü şubelere lazım olan azaları seçmiş ve mazbatasını makama vermiş olup, okunmadığını beyan etmiştir. Meclis reisi, Halil İbrahim Bey'e hitaben üçüncü şubenin vazifesini gördüğünü söylemiş ve teşekkür etmiştir.

Ayrıca diğerlerine de örnek olur inşallah diyerek celseyi kapatmıştır.¹²¹

Halil İbrahim Bey İdare-i Kura ve Nahiye Kanunu Tasarısı münasebetiyle söz alarak nahiyenin sabit bir gelirin olabilmesi için bilindiği gibi iki kaynak vardır. Bunlardan biri Veridatı (gelir) Umumiyesi diğeri de Veridatı (gelir) Hususiyesidir demiştir. Bu seneki zorunlu masraflarını çıkarabildiklerini söyleyerek bundan ötürü yalnız yol bedeli nakiti ve diğer zammiyetten gelir vardır. Eklenmiş küsuratlar bir gelir teşkil etmez demiştir. Esasen nahiyenin başka vergisi olması gerektiğini söylemiştir. Bunlara örnek olarak kamu hizmetleri için, merkeze ait gümrük, aşar, ormanlar, ev vergisi (musakkafat) temettü vergisi (kar) gibi gelirleri dile getirmiştir. Bu şekilde noksan kısımların bunlardan elde edilmesinin lazım geldiğini söyleyerek sözlerini bitirmiştir.¹²²

2.3. Takrirler (Önergeler)

Ertuğrul Milletvekili Halil İbrahim Bey Balıkesir ahvali hakkında mebuslarından izahat alınmasına dair bir takrir vermiştir. Takrirden Kuvâ-yi Milliye'nin şهادet yeri olan Balıkesir ve çevresi hakkındaki bilgisinin başlangıcından sonuna kadar meclise arzı için Karesi mebuslarından gelecek celsede açıklama talebine karar verilmesini teklif etmiştir.

Saruhan Milletvekili Reşid Bey'in daha önceki bir takririn bu konuyu hallettiğini söylemesi üzerine meclis reisi oylamaya sunmuş ve kabul edilmemiştir.¹²³

2.4. Kanun Teklifleri

Ertuğrul Milletvekili Halil İbrahim Bey ve Karesi Milletvekili Hasan Basri Bey Belediye Kanunu'nda değişiklik yapılması için teklif vermişlerdir. Yapılan görüşmelerde Belediye Kanunun'un maddeleri üzerinde milletvekilleri söz alarak

¹²¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 5. 81. Birleşim, 11.10.1336, s. 10-11.

¹²² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 25. 156. Birleşim, 14.12.1338, s. 394.

¹²³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 15. 81. Birleşim, 13.05.1336, s. 291.

çeşitli takrirler vermişlerdir. Müzakerelerin devamının 5 gün sonra yapılacağına karar vererek birleşim kapatılmıştır.¹²⁴

Ertuğrul Milletvekili Halil İbrahim Bey ve Karesi Milletvekili Hasan Basri Bey'in belediye konusunda değişiklik yapılması için vermiş olduğu teklif yeniden görüşülmüş ve maddeler üzerinde tek tek milletvekillerinin görüşleri alınarak bazıları aynı bırakılıp bazılarında değişiklik yapılmıştır. Birleşim boyunca 5 madde görüşülmüştür.¹²⁵

3. Mustafa Kemal Bey (Güney)

3.1. Özgeçmişi

Mustafa Kemal Bey 1880'de Bilecik'te doğmuştur. Babası Düyûn-ı Umûmiye Sendik Emini Kadızade İbrahim Rahmi Efendi'dir. İlk ve Orta öğrenimini Bilecik İptidai Mektebi ve Rüştiye'sinde tamamlamıştır. 2 Ağustos 1895'te aylıksız olarak Liva Bidayet Mahkemesi İcra Dairesi'ne girmiştir. Mustafa Kemal Bey 10 Ocak 1901'de Söğüt İlçesi Bidayet Mahkemesi ikinci katipliğine atanmıştır. Bu atamadan sonra 29 Haziran 1902'de Ertuğrul Bidayet Mahkemesi Zabıt Katipliği'ne nakledilmiştir. 21 Şubat 1903 tarihinde Yenişehir İlçesi Sorgu Hakim Yardımcısı olmuştur. 26 Eylül 1904'te önceki görevine verilmiştir. İki sene sonra 13 Eylül

¹²⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 4. 74. Birleşim, 28.09.1336, s. 402-404.

¹²⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 4. 77. Birleşim, 30.02.1336, s. 489-491.

1909'da Hüdavendigâr İli İstinaf Mahkemesi Savcılığı Başkâtibi olarak görevlendirilmiştir. 19 Mart 1914'te Söğüt Bidayet Mahkemesi Sorgu Hâkimi olmuştur. 23 Nisan'da Aydın, 29 Aralık 1915'te de Dörtyol Sorgu Hâkimliği'ne nakledilmiştir. 2 Mart 1916'da Kütahya Bidayet Mahkemesi Üyeliği'ne atanmıştır.

21 Nisan 1919'da Bilecik Belediye Başkanlığı'na seçilmiştir. Belediye Başkanı olunca hakimliği bırakmıştır. Belediye Başkanı iken T.B.M.M'nin I. Dönemi için yapılan seçimde Ertuğrul Milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de açılıшта hazır bulunmuştur. Mecliste İçişleri, Bütçe, Mali Kanunlar, Adalet, Milli Eğitim ve İctüzük Komisyonları'nda ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulu'nda çalışmıştır. III. Toplantı yılında Adalet Komisyonu'nun sözcülüğünü yapmıştır. Bu sıfatla özellikle kanunlar üzerindeki açıklayıcı konuşmalarıyla dikkat çekmiştir. Dönem içinde 13'ü gizli oturumda olmak üzere 117 konuşma yapmıştır. 8 soru önergesi, 6 kanun önerisi vermiştir. Milletvekilliği I. Dönemde sona erince Eskişehir Barosu'na kaydolarak Bilecik'te avukatlık yapmıştır. Mustafa Kemal Bey 3 Ağustos 1943'te vefat etmiştir. Evli ve dört çocuk babasıdır.¹²⁶

3.2. Konuşmaları

Mustafa Kemal Bey Hıyanet-i Vataniye Kanunu münasebetiyle söz alarak ahaliyi teşvik ve tahrik edenlerin de fiilen vatana ihanet edenlerden daha tehlikeli olduğunu ve onlarında Hıyanet-i Vataniye kapsamında yargılanması gerektiğini söylemiştir. Padişahı ve halifeyi alet ederek ahaliyi kandırdıklarını ifade etmiştir.¹²⁷

Mekteplerin açılmasına sebep olan memurun tecziyesi (cezası) hakkındaki taktiri münasebetiyle meselenin sadece bu mektebin ya da Dârülmualimîn'in kapatılması olmadığını bunun yanında Mekteb-İ İptidaîye'nin de kapanmış olduğunu ifade etmiştir. Geçen gün uzun uzadıya tartışıp, sonucunda verilmesini kabul ettikleri elli bin lira ile maarif vekilinin mektepler açacağını vadettiğini; ama hala açamadığını söylemiştir.

Mustafa Kemal Bey bu paralar verildiği halde neden mekteplerin açılmadığını sormuş ve maarif vekilini eleştirmiştir.¹²⁸

Mustafa Kemal Bey konuşmasına devam ederken söze karışan milletvekilleri

¹²⁶ Fahri Çoker, *a.g.e.*, s. 371-372.

¹²⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 1. 5. Birleşim, 27.04.1336, s. 107.

¹²⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 4. 113. Birleşim, 13.12.1336, s. 336.

arasında kısa bir tartışma yaşanmış ve Mustafa Kemal Bey mecliste verilmesi kabul edilen elli bin liranın maarif memurların ellerine geçmediği ve başka yerlere kullanıldığını ifade etmiştir. Maarifin para alamaması sebebiyle çocuklarımızın cahil kaldığını ve buna bir son verilmesi gerektiğini sözlerine eklemiştir. Hem memurların idaresizliği hem de maarifin işe bakmaması sebebiyle de takibat yapılmasını teklif ettiğini söyleyerek sözlerini bitirmiştir.¹²⁹ Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu münasebetiyle söz alarak kanuna göre hükümetin vergilerinin doğrudan doğruya merkez idaresine verildiğini ve mahalli idarelere bir şey kalmadığını, gelirlerin maarife bile kâfi gelmediğini bu şekilde devam ederse öğretmen maaşlarının bile ödenemeyeceğini dile getirmiştir. Mahalli idarelerin de giderleri olduğunu ve onlara da bir miktar para ayrılması gerektiğini söyleyen Mustafa Kemal Bey umumi vergilerden mahalli masrafların temin edilmesinden sonra kalan kısım için değişikliğe gidilmesi gerektiğini sözlerine eklemiştir.¹³⁰

Mustafa Kemal Bey ikinci olarak ahaliye hükümetin idaresinde hak verildiğini bunun çok doğru olduğunu; ancak belediye konusunun unutulduğunu ifade ediyor. Eskiden belediye ve hükümetin birbirinden ayrıldığını hâlbuki şimdi hükümet mahalli hükümetse belediyenin de mahalli hükümet olduğunu söylemiştir. Kendisinin de belediyelerin doğruca mahalli hükümetlere bağlanmasını teklif ettiğini de sözlerine eklemiştir. Bu şekilde her ikisinin de ahali tarafından seçilen şuralar halinde olduğunu dile getirmiştir. Bazı milletvekillerinin mahalli asayişe ilişkin yürütme kudretini de mahalli hükümetlere verme fikri olduğunu söyleyerek bunun büyük engellere sebep olabileceğini dile getirmiştir. Bir takım müşkül işlerde hükümetin ihtiyaç duyduğu böyle bir kuvvetin elinden alınmasının büyük zararlar, sakıncalar göstereceğini söyleyerek bunun kabul edilmesini de teklif ettiğini eklemiştir.¹³¹

Mustafa Kemal Bey, Karesi Milletvekili Vehbi Bey'in konuşmasından sonra söz alarak kastettiğini oluşturulan mahalli hükümetin de belediyeler gibi mahalli bir idare olduğunu ve birleştirilmesini önerdiğini ifade etmiştir. Vehbi Bey'in birleştirildiğini söylemesi üzerine Mustafa Kemal Bey "mahalli hususatın" tabirinin de konulmasını gerektiğini ifade etmiştir.¹³²

Mustafa Kemal Bey görüşmelerin devamında nahiye ve belediye

¹²⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 4. 113. Birleşim, 13.12.1336, s. 336.

¹³⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 6. 114. Birleşim, 14.12.1336, s. 370.

¹³¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 6. 114. Birleşim, 14.12.1336, s. 370.

¹³² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 6. 114. Birleşim, 14.12.1336, s. 371.

teşkilatlarının ayrı olduğunu söyleyerek önerdiği kanun kabul edilse bile belediye teşkilatının mevcut kalacağını ifade etmiştir. Belediye teşkilatının kaldırılıp hükümetle beraber vazifesini ifa edebilmesi için “mahalli hususatın tanzim ve idaresi” tabirinin konulmasını gerektiğini ve bunda ne mahsur görüldüğünü sormuştur.

Karesi Mebusu Vehbi Bey cevaben Mustafa Kemal Bey’in nahiye meselesini tasavvur etmediğini söyleyerek nahiye demenin belediye vazifesine bakacak bir heyet demek olduğunu ve artık belediye olmadığını hatırlatmıştır.¹³³

Karesi Mebusu Vehbi Bey’in bu konuşması üzerine Mustafa Kemal Bey belediye yoktur denilmesi için bu tabirin konulması gerekliliğini yineleyerek bu kanunun 22. maddesine gönderme yaparak nahiye bir ya da birkaç köyden oluştuğu gibi bir kasaba da bir nahiyedir ve bir nahiye vazifesi görecektir demiştir. Ve hali hazırda nahiyelerde bir müdür ve bir meclis olduğunu ve birinin lağvedilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹³⁴

Mustafa Kemal Bey’in reddedilen taktirinden sonra Mustafa Kemal Bey maarif işleri için daha önceden halka sözler verildiği ve gelirler için bir takım araçlar verildiğini söylemiştir. Meclisin eskisi gibi kanun çıkarmaya devam etmesi halinde halka bir şey temin etmiş olmayacağını söyleyerek parasız hükümetin işleri yürümez diyerek sözlerini bitirmiştir.¹³⁵

Mustafa Kemal Bey Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu münasebetiyle 10.01.1921 tarihindeki oturumda Aydın Milletvekili Tahsin Bey’in 21. maddede teklif edilen değişiklikte nahiye idare heyeti iktisadi, kaza-i ve mali salahiyeti taşıyor diyerek bunların yanına belediye vazifelerinin de eklenmesi gerektiğini söylemesi üzerine Mustafa Kemal Bey zaten belediyenin de onların içine girdiği cevabını vermiştir.¹³⁶

1921 bütçesinin biran evvel meclise celbine dair taktir münasebetiyle söz alarak Müdafaa-i Milliye Bütçesi’nin cumartesi günü dağıtılarak görüşülmesini teklif ettiğini söylemiştir.¹³⁷

26.12.1920 tarihinde şimendifer malzemesi almak için İtalya’ya gönderilen iki milletvekili hakkında bilgi almak için verilen taktir münasebetiyle söz alarak İtalya’ya

¹³³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 6. 114. Birleşim, 14.12.1336, s. 373.

¹³⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 6. 114. Birleşim, 14.12.1336, s. 373.

¹³⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 6. 114. Birleşim, 14.12.1336, s. 374.

¹³⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 132. Birleşim, 10.01.1337, s. 260.

¹³⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 6. 115. Birleşim, 16.12.1336, s. 387.

giden memurlar sebebiyle Bayındırlık Bakanlığı'na itirazlarını beyan ettiklerini, giden memurlar hakkında bir karar verildi mi verildiyse ne karar verildiğini öğrenmek istediklerini ifade etmiştir.¹³⁸

1.1.1921 tarihinde frenginin engellenmesi ve dağılmasının sınırlandırılması hakkındaki kanun münasebetiyle söz alarak sıhhiye memurlarının vazifesini yerine getirmediğini ve bu memurlara uzaklaştırma cezası verilmediği takdirde vazifelerini yerine getirmeyeceklerini ve istenilen gayeye ulaşamayacağını söyleyerek sıhhiyeden bir memurun görevini yerine getirmediği takdirde görevinden uzaklaştırılacağına dair bir fırka konulması gerektiğini söylemiştir.¹³⁹

Frenginin önlenmesi ve dağılmasının sınırlandırılması hakkındaki kanun görüşmelerinin devamında Mustafa Kemal Bey Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey'e cevaben müzakerenin kifayetine dair tahririn okunduğunu ve kabul edildiğini dile getirmiştir.¹⁴⁰

Yozgat Milletvekili Feyyaz Ali Bey'in Yozgat'ta teşkil edilen Divan-ı Harb-i Örfî'nin İstiklal Mahkemeleri hakkındaki kanunla kabili telif olup olmadığına dair suali münasebetiyle Ankara İstiklal Mahkemesi Reisi izahat vermiş sonrasında meclis reisi Teşkilât-ı Esâsiye'nin müzakeresine geçmek isteyince Ertuğrul Milletvekili Mustafa Kemal Bey bütçe ve bütçede tasarruflar konusunda görüşülmesi gerektiğini ve bunun müzakeresinin yapılmasını talep etmiştir.¹⁴¹

4.1.1921 tarihinde 1920 senesi bütçesinin Heyet-i Umumiyesi hakkında söz alarak bütçe kanununun Muvazene-i Maliye Encümeni'nde ikinci defa incelendiğini ve bir miktar tasarruf yapıldığını ifade etmiştir. Bu konu hakkında bir kanun teklifi de bulunduğunu Muvazene-i Maliye Encümeni bu gün okunursa bu işin bitmiş olacağını sözlerine eklemiştir.¹⁴²

13.1.1921 tarihinde 1920 senesi bütçesinin Heyet-i Umumiyesi hakkında söz alarak bu bütçenin incelenmesine gerek görülmediğini dile getirmiştir. Maliye vekilinin göreve geldiğinde 4 milyon lira açık gösterdiğini kendilerinin bunu Muvazene-i Maliye Encümeni'nde düşündüklerini ve daire kadroları üzerinde ikinci bir inceleme yaptıklarını ve bu inceleme neticesinde 4.790 liraya ulaşan bir tasarruf

¹³⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 122. Birleşim, 26.12.1336, s. 83.

¹³⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 127. Birleşim, 01.01.1337, s. 119.

¹⁴⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 127. Birleşim, 01.01.1337, s. 121.

¹⁴¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 128. Birleşim, 03.01.1337, s. 128.

¹⁴² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 129. Birleşim, 04.01.1337, s. 169.

sağladıklarını ifade etmiştir. Bu durum Heyet-i Umumiye'ye verildiği halde hala müzakereye konulmadığını bunun hızla müzakereye konulması gerektiğini dile getirmiştir.¹⁴³

1921 senesine ait bütçe kadrolarını tertip ve tespit etmek için Şükrü Bey ve Vehbi Efendi'nin görevlendirildiğini ve biran önce kadroyu tertip etmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Teklifinin bütçede tasarrufa dair Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatası'nın müzakereye konması ve bu tasarruftan istifade edilmesi olduğunu söylemiştir.¹⁴⁴

8.1.1921 tarihinde hususi mesakine ciheti askeriyece vaziyet edilmemesine dair tahrir münasebetiyle söz alarak konuşma yapmıştır. Olayda kumandanlığa dair bir ev lazım olduğu zaman kumandan hangi evi isterse inzibat memuru ve polislerle tahliye ettirerek eşyalarını dışarı attıklarının öğrenildiğini kendisinin de benzer bir olaya şahit olduğunu bir adamın ağlayarak durumu kendisine anlattığını söylemiştir. Adamın Makamı Vilayete gittiğini makamı vilayetin polis dairesine havale ettiğini ve polis dairesinin de atın, kapılarını kırım emrini verdiğini anlatmıştır.¹⁴⁵

Mustafa Kemal Bey konuşmasının devamında bu husustaki kanunu incelediğini ve yapılan muamelenin kanuna aykırı olduğunu ifade ederek bizzat Dâhilîye ve Müdafa-i Milliye vekillerinin gerek görülen memurlara emirler vererek halkı gücendirecek muamelelerin önünün alınmasını talep etmiştir.¹⁴⁶

Bu duruma nihayet verilmesi gerektiği ve halkın bundan üzüntü duyduğunu yineleyerek bunun bir kanun teklifi olmadığını mevcut olan bir kanunun tatbik edilmesi talebi olduğunu söyleyerek sözlerini sonlandırmıştır.¹⁴⁷

8.1.1921 tarihinde linyit kömürü ihracına dair kanun münasebetiyle söz olarak daha pek çok yerde maden kömürleri olduğunu ve Nafia Vekili'nin bu konuda izahat vermesini istemiştir. Bozüyükler'de kömür olduğunu ve naklinin kolay olduğunu dile getirerek Sultan Dağı'nın şimendifer güzergâhına uygun olmadığını dile getirmiştir.¹⁴⁸

22.1.1921 tarihinde Yunanlıların yapmış oldukları tahribatın tetkiki için meclisten bir heyet gönderilmesine dair tahrir münasebetiyle söz olarak Bursa'dan

¹⁴³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 133. Birleşim, 13.01.1337, s. 272.

¹⁴⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 133. Birleşim, 13.01.1337, s. 272.

¹⁴⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 131. Birleşim, 08.01.1337, s. 217.

¹⁴⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 131. Birleşim, 08.01.1337, s. 217.

¹⁴⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 131. Birleşim, 08.01.1337, s. 218.

¹⁴⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 131. Birleşim, 08.01.1337, s. 220.

İnönü'ye kadar gelen düşmanın oralarda birçok köyleri yaktığını ve pek çok hasar oluştuğunu ifade etmiştir. Lazistan Milletvekili Ziya Hurşid Bey'in hasarı gördünüz mü? diye sorması üzerine telgrafların mevcut olduğunu köylerde hayvan, eşya, malzeme, para ve her ne varsa alıp götürdüklerini söylemiştir. Ekilen ekinleri bile alıp götürdüklerini söyleyen Mustafa Kemal Bey hükümet eliyle bir tahkikat başlatılması halinde hükümetten mutasarrıfa, nahiye müdürüne, kaymakama, jandarma komutanına meselenin tebliğ edilinceye kadar aylar geçeceğini ifade etmiştir. Bu süre zarfında halkın sefalet içinde kalacağı bu sebeple de Meclisi Âli'den bir heyet gönderilerek tahkikat yapılmasının daha uygun olacağını ve bu şekilde gerçekten sefalete yakalanmış kişiler için tedbirler alınabileceğini dile getirmiştir.¹⁴⁹

Mustafa Kemal Bey müzakerenin askerler üzerinde yoğunlaşması üzerine tekrar söz alarak askerlerimizin yiğitliği konusunda hiçbir ferdin aksi bir düşüncesinin olmadığını fakat şuan acil olanın Yunanlıların yaptığı mezalimi tahkik etmek ve halkımızın maruz kaldığı felaketlerin önüne geçmek olduğunu dile getirmiştir. Yunanlıların kasabanın rençberlerinin öküz, inek, araba neyi varsa gasp ettiklerini, yolda rast geldiklerini soyduklarını, istasyon binalarını yaktıklarını ve haneleri yağma ettiklerini anlatmıştır. Aldığı telgraflarla öğrendiklerine göre düşmanın köylerde birçok mezalim ve hakaret yaptığını ve halkın sıkıntı içinde aç ve sefil olduğunu aktarmıştır. Derhal bir heyetin gidip incelemede bulunması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁵⁰

Ziraat Bankası memurlarına maaş olarak altın para verilmemesine dair tahrir münasebetiyle söz alarak gündeme alınmadan önce evvela mahaline bir tebligat çekilerek altın olarak verilmemesi talimatının verilmesini önermiş ve bir kısım memurların altın şeklinde bir kısmının nakit olarak maaşının almasının uygun olmadığını söylemiştir. Meclis reisinin gündemde bütçe olduğu için müzakere açmanın doğru olmayacağını söylemesi üzerine Mustafa Kemal Bey bir karara bağlayıncaya kadar altın olarak ödenmemesi hakkında bir tebligatta bulunulmasını önermiştir.¹⁵¹

8.2.1921 tarihinde 1920 senesi Müdâfaa-i Milliye Bütçesi ve o meyanda müzakere edilen teklifler ve sual tahrirleri münasebetiyle söz alarak Fevzi Paşa'ya

¹⁴⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 136. Birleşim, 22.01.1337, s. 346.

¹⁵⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 136. Birleşim, 22.01.1337, s. 347.

¹⁵¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 7. 139. Birleşim, s. 416.

hitaben Kuvâ-yi Milliye Askerleri'ne verilen maaşında bütçeye dâhil olup olmadığını sormuş Fevzi Paşa'nın dâhil olduğunu söylemesi üzerine bu kişilere para veripte ödenmeyenlerin ne alacağını sormuştur. Daha önce Müdâfaa-i Milliye Askerleri'ne Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nden para verilmiş mesela ödenmek üzere maaş karşılığı olarak verilmiş on, yirmi bin lira almışlardır demiştir.¹⁵²

8.2.1921 tarihinde 1920 senesi Müdâfaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi ve o meyanda müzakere edilen teklifler ve sul takrirleri münasebetiyle yaptığı ikinci konuşmada madem zam uygulanacak, bu özel kanunla kabul ettiğimiz bir zamdır. Her durumda kabulünün zorunlu olduğunu dile getirmiştir.¹⁵³

26.02.1921 tarihinde 1920 senesi Müdâfaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi ve o meyanda müzakere edilen teklifler ve sul takrirleri münasebetiyle söz alarak Muvazene-i Maliye Encümeni'nin 25 bin lira fazla sarfiyatı bir mütalaası olup olmadığını sormuştur.¹⁵⁴

Bu müzakerenin devamında görüşülen zamlar kapsamında söz alan Mustafa Kemal Bey subaylar değil askeriye mensupları da var. Nalbandı seracı onlarda dâhildir demiştir. Cephe zammının iki çeşit olduğunu birinin doğrudan doğruya cephede bulunanlar diğeri ise cephe gerisindikileri kapsadığını dile getirmiştir.¹⁵⁵

10.02.1921 tarihinde 1920 senesi Maarif Vekâleti Bütçesi münasebetiyle söz alarak Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'e hitaben konusu geçen 600 liranın eşit bir şekilde dağıtılacağını mı kastettiğini bunun cazip olup olmadığını sormuştur.¹⁵⁶

10.02.1921 tarihinde maluliyeti nüsabetiyle Trabzon'lu Niyazi'nin tecili mücazâtı hakkındaki mazbata münasebetiyle söz alarak madem tedavi olabiliyorsa tecil etmek yerine hastaneye gönderilerek tedavi edilmesinin daha iyi olacağını söylemiştir.¹⁵⁷

Mebde-i İctimai'nin Mart 1921 tarihine alınmasına dair takrir münasebetiyle Mersin Milletvekili İsmail Sefa Bey'in konuşmasında konuyu milletvekili maaşlarına

¹⁵² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 147. Birleşim, 08.02.1337, s. 136.

¹⁵³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 147. Birleşim, 08.02.1337, s. 150.

¹⁵⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 157. Birleşim, 26.02.1337, s. 437-438.

¹⁵⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 157. Birleşim, 26.02.1337, s. 443.

¹⁵⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 148. Birleşim, 10.02.1337, s. 171.

¹⁵⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 148. Birleşim, 10.02.1337, s. 158.

getirmesi üzerine maaş meselesini mevzu bahis etmemesini söylemiştir.¹⁵⁸

Mebde-i İçtimai Mart 1921 tarihine alınmasına dair tahrir münasebetiyle konuşan Konya Mebusu Vehbi Bey'e hitaben bunun bir değişiklik mahiyetinde neden olmayacağını sormuştur.¹⁵⁹

1920 senesi Nafia Vekâleti Bütçesi ve onunla müzakere edilen kanun ve tahrirler münasebetiyle söz alarak Bilecik'teki memurların şu anda hizmetli olarak çalıştıklarını söylemiştir.¹⁶⁰

19.2.1921 tarihinde Avrupa'dan celp ile ahaliye satılacak Havâyic-i Zarûriyye hakkında Maliye Vekâleti Bütçesine 2 milyon lira ilavesine dair kanun layihası münasebetiyle yapılan görüşmede meclis reisinin iki milyon liranın 1920 senesi bütçesine ve Maliye Vekâletine verilmesini oylaması üzerine Mustafa Kemal Bey o paranın sermaye olduğunu ve 1920 senesine ait olmadığını ifade etmiştir.¹⁶¹

19.2.1921 tarihinde Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin, zorunlu evlilik hakkındaki kanun teklif münasebetiyle söz alarak evlenecek kişilerin çok olduğunu ve Salih Efendi'nin bu konunun ivedilikle görüşülmesini istediğini söylemiştir.¹⁶²

Bilecik'te Ciheti Maliye'ce zapt edilen sinema makinasıyla kütüphanenin belediyeye terkine dair tahrir münasebetiyle söz alıp tahririn reddedilmesine itiraz etmiştir. Bunları halkın aldığını ve halkın kendi malını istediğini söyleyerek meclis reisinden aksini reye koymasını istemiştir.¹⁶³

21.02.1921 tarihinde İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu'nun 116. ve 140. Maddeleri makamına kaim kanun münasebetiyle konuşan Konya Milletvekili Musa Kazım Efendi'ye hitaben encümen daimi üyeleri ödenekleri fevkalade alıyorlar mı almıyorlar mı diye sormuştur.¹⁶⁴

1920 senesi Dâhiliye Vekâleti Bütçesi ve onunla müzakere edilen tahrirler, teklifler ve sual tahrirleri münasebetiyle Dâhiliye Vekâleti Dr. Adnan Bey'in İnönü Zaferi üzerine halkın verdiği yardımlardan bahsetmesi üzerine Mustafa Kemal Bey

¹⁵⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 149. Birleşim, 12.02.1337, s. 197.

¹⁵⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 149. Birleşim, 12.02.1337, s. 198.

¹⁶⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 150. Birleşim, 14.02.1337, s. 227.

¹⁶¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 153. Birleşim, 19.02.1337, s. 300.

¹⁶² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 153. Birleşim, 21.02.1337, s. 333.

¹⁶³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 154. Birleşim, 21.02.1337, s. 333.

¹⁶⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 154. Birleşim, 21.02.1337, s. 336.

halkın vermediğini doğrudan doğruya kaymakamın zorla topladığını söylemiştir.¹⁶⁵

Görüşmenin devamında bu konu üzerine yapılan konuşmalarda Adnan Bey her kim olursa olsun en şiddetli cezayı göreceğini söylemesi üzerine Mustafa Kemal Bey Haymana'daki kaymakamın köylere jandarmaları sevk ederek zorla topladığını dile getirmiştir.¹⁶⁶

Erzurum Milletvekili Salih Efendi kendisinin de para ödediğini ve bunun hesabını istediğini söyleyerek bu durumdan sorumlu olanların Müdâfaa-i Milliye ve Fevzi Paşa olduğunu ifade etmesi üzerine Mustafa Kemal Bey bu durumun hesabının, kitabının olmadığını söyleyerek bu paraların ruhuna Fatıha ihsan edelim demiştir.¹⁶⁷

Birleşimin devamında ödenekler görüşülürken meclis reisinin söz isteyen olup olmadığını sorması üzerine Mustafa Kemal Bey ödeneklerinin çeşidinin ne olduğunu sorarak izahat istemiştir.¹⁶⁸

1920 senesi Adliye Vekâleti Bütçesi ve onunla müzakere edilen sual takriri münasebetiyle yapılan görüşmeler sonunda meclis reisinin müzakereyi kâfi görenleri ve fasıllara geçmek isteyenleri sorması üzerine Mustafa Kemal Bey bir vekilden gensoru olduğunu ve bu gensoruya dair her milletvekilinin söz söyleme hakkı olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁹

Fasıllara geçildikten sonra söz alan Mustafa Kemal Bey görüşülen fasılda mahkeme temyizinin olduğunu söyleyerek bu konuda yapmış oldukları tahkikattan bahsederek, bir kanun teklifi olduğunu ve okunmasını talep etmiştir.¹⁷⁰

26.02.1921 tarihinde 1920 senesi İktisat Vekâleti Bütçesi münasebetiyle yapılan görüşmelerde Erzurum Milletvekili Celalettin Arif Bey'in yaşamış olduğu şahsi bir problemden bahsetmesi üzerine söz alan Mustafa Kemal Bey Büyük Millet Meclisi'nin bu gibi adi şeyler için toplanmadığını ve kişilerin şahsi menfaatleri için de toplanmadığını söyleyerek Celalettin Arif Bey'i eleştirmiştir.¹⁷¹

1920 senesi Daire Riyaset Bütçesi münasebetiyle yapılan görüşmede Maliye

¹⁶⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 155. Birleşim, 22.02.1337, s. 370.

¹⁶⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 155. Birleşim, 22.02.1337, s. 371.

¹⁶⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 155. Birleşim, 22.02.1337, s. 373.

¹⁶⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 155. Birleşim, 22.02.1337, s. 383.

¹⁶⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 157. Birleşim, s. 460.

¹⁷⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 157. Birleşim, 26.02.1337, s. 461.

¹⁷¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 8. 157. Birleşim, 26.02.1337, s. 430.

Vekili Ferit Bey'e hitaben riyaset konağı için icar verilip verilmediğı sormuştur.¹⁷²

1920 senesi Aşair ve Muhacirin M¼d¼riyet-i Umumiye'si b¼t¼cesi m¼nasebetiyle yapılan g¼r¼řmede Muhacirin M¼d¼r¼ Suat Bey'e hitaben muhacirlerin nafakasından para aldıklarını s¼ylemiřtir. Buna cevaben Suat Bey muhacirlerin nafakası i¼in ayrı memur ve m¼fettiřler i¼in ayrı masraf olduğunu s¼yleyince Mustafa Kemal Bey bir milyon iki y¼z bin k¼s¼r b¼t¼celeri olduğu i¼in b¼y¼k bir miktarının memurlara verdiklerini ifade etmiştir.¹⁷³

G¼r¼řmelerin devamında s¼z alan Saruhan Milletvekili Avni Bey'in muhacirlerin k¼t¼ koşullarından bahsetmesi üzerine Mustafa Kemal Bey bir milyon liralık b¼t¼cenin doku y¼z bin k¼s¼r lirasını memurlara gittiğini dile getirmiştir.¹⁷⁴

K¼tahya Mevki Kumandanı İsmail Hakkı Bey'in İstiklal Mahkemesi'ne tevdi hakkındaki takrir m¼nasebetiyle s¼z alarak K¼tahya'dan heybeler dolusu belgeler alıp g¼t¼rd¼klerini ve her durumda İstiklal Mahkemesi'ne verilmesini rica ettiğini s¼ylemiřtir.¹⁷⁵

Sekiz milyon liralık ikinci avans kanununun m¼nasebetiyle s¼z alarak gelir kanununun tespit edilip edilmediğini sormuştur.¹⁷⁶

Daha sonraki bir birleşimde reis beyin ¼¼nc¼ maddeyi tekrar okuyup hatırlatması ve hazırlanan cetvellerin basılıp basılmadığı üzerine konuşmasına cevaben Mustafa Kemal Bey kendisinin talep ettiğini ve basılmakta olduğunu s¼ylemiřtir.¹⁷⁷

Eskişehir'in B¼y¼kdere Karyesi'nden Mustafa ¼avuř ile Durmuş Ağa'nın affedilmelerine dair Eskişehir Mahkemesi'nden mevrut tezkere ve adliye Enc¼meni Mazbatası m¼nasebetiyle yapılan g¼r¼řmede Sinop Milletvekili şevki Bey'in Durmuş Ağa hakkında konuşmasına hitaben mahkemenin neticesine kadar adamın tutuklu olup olmadığını sormuştur.¹⁷⁸

Bilecik ve ¼evresi halkına ivedilikle yardımda bulunulmasına dair s¼z alarak Bilecik, Boz¼y¼k ve Lefke halkının a¼ biila¼ halde olduğunu s¼yleyerek yirmi bin

¹⁷² T¼rkiye B¼y¼k Millet Meclisi, *Birinci D¼nem Tutanakları*, C. 8. 158. Birleşim, 27.02.1337, s. 472.

¹⁷³ T¼rkiye B¼y¼k Millet Meclisi, *Birinci D¼nem Tutanakları*, C. 8. 159. Birleşim, 28.02.1337, s. 535.

¹⁷⁴ T¼rkiye B¼y¼k Millet Meclisi, *Birinci D¼nem Tutanakları*, C. 8. 159. Birleşim, 28.02.1337, s. 536.

¹⁷⁵ T¼rkiye B¼y¼k Millet Meclisi, *Birinci D¼nem Tutanakları*, C. 9. 8. Birleşim, 17.03.1337, s. 131.

¹⁷⁶ T¼rkiye B¼y¼k Millet Meclisi, *Birinci D¼nem Tutanakları*, C. 9. 10. Birleşim, 21.03.1337, s. 176.

¹⁷⁷ T¼rkiye B¼y¼k Millet Meclisi, *Birinci D¼nem Tutanakları*, C. 9. 11. Birleşim, 24.03.1337, s. 192.

¹⁷⁸ T¼rkiye B¼y¼k Millet Meclisi, *Birinci D¼nem Tutanakları*, C. 9. 13. Birleşim, 28.03.1337, s. 267.

kişinin ölmeye mahkum bir vaziyette olduğunu dile getirmiştir. Hükümetin memur göndereceğini söylediği halde hiçbir adım atmadığını söyleyen Mustafa Kemal Bey yardım verilecek on bin lira için müracaatlara karşı maliye vekâletinden para alamadığını kendisini Ziraat Bankası'na yönlendirdiklerini orada da sorunlar yaşadığını dile getirmiştir. Heyeti Celile'den bir karar vererek Ziraat Bankası'nın on bin lirayı maliyeye devretmesini maliyenin de biran evvel parayı vermesini rica etmiştir. Aydın Milletvekili Tahsin Bey'in tahrir vermesini önermesi üzerine Mustafa Kemal Bey durumun acil olduğunu ve tahrir yazmaya zaman olmadığını ifade etmiştir.¹⁷⁹

Görüşmelerin devamında yeniden söz alan Mustafa Kemal Bey meclis bu sorunun içinden çıkamıyorsa taşra hükümetinin hiç çıkamayacağını söyleyerek üç arkadaşıyla izin aldıklarını ve oraya gidip durumla bizzat ilgileneceklerini dile getirmiştir.¹⁸⁰

Van Milletvekili Hasan Sıddık Bey'in Van şehrinin suyollarının imarı için Nafia Bütçesinden altı bin lira tahsisine dair teklifi kanunisi ve layiha encümeni mazbatası münasebetiyle söz alarak orada idareyi hususiye teşkilatı olup olmadığını sormuştur.¹⁸¹

Hıyanet-i Vataniye'den mahkum Karahisar'ın Burma Mahallesi'nde yaşayan Erzurumlu Hafız İbrahim Oğlu Mehmet Hoca hakkındaki Adliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle söz alarak Bidayet Mahkemesi'nin ilanının okunmasını istemiştir. Meclis reisinin hiçbir zaman burada okumadığını söylemesi üzerine Mustafa Kemal Bey'in verilen hükmün ne olduğunu anlamak için okunması gerektiğinde ısrar etmesi üzerine Kangır Milletvekili Neşet Bey olayı anlatmıştır. Mustafa Kemal Bey'e karşı söylenen söz üzerine muhakeme yapılıp yapıldığını sorması üzerine Neşet Bey yapıldığını ifade etmiş ve oylamaya geçilmiştir.¹⁸²

Askeri elbisesi ve teçhizatıyla kaçan askerin ödeme ile mükellef tutulmasına dair kanun münasebetiyle söz alarak seferberlikte mahkûmlar olduğunu bunlar Dar-ül Darbe sevk edilecek olursa affedileceğinin Mücazet Kanunu'yla yayıldığını dile getirmiştir. Bu vadedildiği halde hala tutukludurlar diyerek hükümetçe bir af kanunu

¹⁷⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 9. 17. Birleşim, 7.04.1337, s. 388.

¹⁸⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 9. 17. Birleşim, 7.04.1337, s. 390.

¹⁸¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 9. 18. Birleşim, 9.04.1337, s. 415.

¹⁸² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.11. 41. Birleşim, s. 5.

çıkarılmasını teklif etmiştir.¹⁸³

Hâkimi Münferit Kanunu'nun bazı hüçularını muadil kanun münasebetiyle söz olarak İstinaf Mahkemesi'nin kaç kişiden oluşacağını sormuştur. Konya Milletvekilinin izahından sonra Mustafa Kemal Bey mahkemenin iki aza bir reisten ibaret olacağını söylemiştir.¹⁸⁴

Memleketin muhtelif mıntıklarında Müfettiş-i Umumilikler oluşturulmasına dair teklif münasebetiyle meclis reisinin maddeleri teker teker yazalım teklifine cevaben Mustafa Kemal Bey önce Layiha Encümeni'ne daha sonra da Dâhiliye Encümeni'ne gitmesini önermiş ve doğrudan doğruya müzakere edilecek bir şey olmadığını dile getirmiştir. Bir müfettişin bir hakimi azledebileceğini ya da tayin edebileceğini söyleyerek müfettişe böyle bir salâhiyetin verilemeyeceğini bu yüzden de önce Layiha Encümeni'ne daha sonrada Dâhiliye Encümeni'ne gitmesini ve oralarda tetkik edildikten sonra gelmesini önermiştir.¹⁸⁵

Hıyanet-i Vataniye'den mahkûm Camgöz Sabri hakkındaki Adliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle söz olarak hemen hüküm vermenin doğru olmayacağını, hükmün ve delillerin okunmadığını söyleyerek ne hüküm verildiğinin ilamının okunmasını talep etmiştir. Sonrasında söz alan Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey'in konuşmasına cevaben encümen namına mı söylediğini sormuştur.¹⁸⁶

Şeyh Eşref Meselesi'ne alakadar olanların affına dair kanun münasebetiyle söz olarak firar halinde buldukları zamanlarda bir suç işlemediklerini bilemeyeceklerinden Adliye Vekâleti'nce tahkik edilmesini önermiştir.¹⁸⁷

Hıyanet-i Vataniye'den mahkûm Koçgiri Karyesi'nden Mustafa Ağadede ve arkadaşları hakkındaki hükmün ref'ine dair Adliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle söz olarak bu mesele Koçgiri Hadisesi'yle alakalı ise yakında oraya bir tahkikat heyeti gideceğini söyleyerek bu neticeye göre karar verilmesini önermiştir.¹⁸⁸

Divanı muhasebat Encümeni için yapılacak seçim hakkında söz olarak belki bu hususta binlerce kişinin tutuklu olduğunu söyleyerek ivedilikle müzakere edilmesini

---

¹⁸³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.11. 47. Birleşim, 7.07.1337, s. 171-172.

¹⁸⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.11. 49. Birleşim, s. 227-228.

¹⁸⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.12. 62. Birleşim, 4.8.1337, s. 4.

¹⁸⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.12. 61. Birleşim, 4.8.1337, s. 4.

¹⁸⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.13. 97. Birleşim, 20.10.1337, s. 198.

¹⁸⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.13. 98. Birleşim, 22.10.1337, s. 216.

rica etmiştir.¹⁸⁹

İsyân hadiselerinde ikinci dereceden olaylara karışanların affolunabilmesi için keyfiyetin tahkik ve meclise bildirilmesine İstiklal Mahkemeleri'nin mezun olduklarına dair teklif münasebetiyle söz alarak Konya Milletvekili Vehbi Bey'in Koçgiri hadisesinden dolayı affedilebilecek kişilerin bir defterinin İstiklal Mahkemeleri'nce tetkik edilmesini beyan ettiklerini ifade etmiştir. Adliye Encümeni'ne gelmiş olan Evrakı Adliye Encümeni'nin tetkikle mükellef olduğunu söyleyerek Adliye Encümeni'nin bu gibi evraklarla meşgul olmak istemediğini dile getirmiştir. Söylemek istediğinin Adliye Encümeni iş yapmıyor demek değil bu tip evraklarla ilgilenmek istemiyor demek olduğunu açıklamıştır.¹⁹⁰

Görüşmenin devamında mazbata okunurken söz alan Mustafa Kemal Bey bu okunan maddelerin bu şekilde Divan-ı Harp'lere verilip verilmeyeceğini sormuş ve Canik Milletvekili Nafiz Bey verildiğini beyan etmiştir.¹⁹¹

Köy muallimlerine dair teklifin Ruznameye alınması hakkında meclis reisinin danışması üzerine Mustafa Kemal Bey Encümen Azaları'nın bir kısmının İstiklal Mahkemesi'nde görev almak için gittiklerini, Encümen Azaları seçildiğini ve bir hafta müsaade edilmesini istemiştir. Bunun üzerine konuşan İzmit Milletvekili Hamdi Namık Bey'in bu kanun teklifini geçen sene verdiğini ve Ruzname'ye alınmasında ısrarcı olmasına cevaben Mustafa Kemal Bey gayet önemli bir kanun maddesi olduğunu ve müsaade ederlerde tetkik etmek istediklerini dile getirmiştir.¹⁹²

Hıyanet-i Vataniye'den mahkum Beyşehir'in Karadiken Köyü'nden Jandarma İbrahim hakkında hükmün kaldırılmasına dair Adliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle söz alarak Adliye Encümeni'nin şuan meydanda olduğunu itiraf ettiğini ve neden tahliye edildiğini sormuştur. Sanık sıfatıyla savcının yakalanması ve tevkif müzekkeresi vermesi gerektiğini söyleyerek tutuklu yargılanmasını teklif etmiştir.¹⁹³

1921 senesi Dâhiliye Vekâleti'nin Bütçesi'nin memurların harcırahı maddesine otuz bin lira ödenek verilmesi hakkındaki kanun münasebetiyle söz alarak

¹⁸⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.14. 106. Birleşim, 07.11.1337, s. 97.

¹⁹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.14. 106. Birleşim, 07.11.1337, s. 101-102.

¹⁹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.14. 106. Birleşim, 07.11.1337, s. 106.

¹⁹² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.14. 108. Birleşim, 10.11.1337, s. 156.

¹⁹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.14. 113. Birleşim, 19.11.1337, s. 263.

mazbatayı yazan namına konuşacağını söyleyerek geçen sene Muvazene-i Maliye Encümeni'nce Dâhiliye Vekâleti harcırah faslına bir miktar harcırah konulduğunu, sonradan Bilecik'in, Eskişehir'in Karahisar'ın işgali üzerine bir takım memurların harcırah verilerek başka yerlere sevk edildiğini, Adana'nın kurtuluşu dolayısıyla oraya giden memurlar için de harcırah verilmesini Muvazene-i Maliye Encümeni'nin kabul ettiğini söyleyerek şimdi de Eskişehir'den memurlar geldiğini, Karahisar'ın işgal altına girdiğini ve oradaki memurların da geleceğini bu durumda onlara da harcırah verilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Muvazene-i Maliye Encümeni'nin harcırah faslını kabul ettiğinde bu olayların vuku bulmamış olduğunu sonradan yaşandığını ifade ederek münakaşa edilmeden kabul edilmesi gerektiğini beyan etmiştir.¹⁹⁴

Fransa tarafından tahliye edilmiş yerlerde genel af ilan edilmesine dair kanun münasebetiyle söz alarak Fransızlarla yapılan anlaşmanın Meclis-i Âli'ce resmen tanınmış bir şey olmadığını ve af kanununu kapsayan bu durumun burada görüşülmesinin uygun olmadığı düşüncelerini beyan etmiştir.¹⁹⁵

Hıyanet-i Vataniye'den mahkum Konya'nın Sungurlu Mahallesi'nden Hacı Mustafa Oğlu Ragıp hakkındaki Adliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle mahkemede verilen bir hükmün kaldırılması ya da tasdik edilmesi için evrakın buraya geldiğini söyleyerek Adliye Encümeni Mazbatası'nda hükmü kapsayan delil ve sebeplerin bulunduğunu dile getirmiştir. Bunun da tasdik edilerek geldiğini gösterdiğini söyleyen Mustafa Kemal Bey hükmün okunmasının belki de idam cezasına gerek olmadan affedilebileceğini ifade etmiştir. Böyle düşünülmeden Encümen Mazbatası'nın okunması ile tasdik veya reddetmenin doğru olmadığını eklemiştir. ilamın okunmasını ve meclisin hakemlik yaparak sebepleri anlamasını teklif etmiştir.¹⁹⁶

Görüşmenin devamında yeniden söz alan Mustafa Kemal Bey Ragıp Bey'in isyan hareketine bilfiil karışmış olduğuna dair bir delil olmadığından, yalnız isyan esnasında ya da sonrasında bir takım suçlar işlediği anlaşıldığından on veya on beş sene mahkûmiyetine karar verilmesini teklif etmiştir.¹⁹⁷

Hıyanet-i Vataniye suçlarından bir kısmının affi hakkındaki kanun

¹⁹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.15. 121. Birleşim, 03.12.1337, s. 8.

¹⁹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.15. 122. Birleşim, 05.12.1337, s. 18.

¹⁹⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.15. 123. Birleşim, 06.12.1337, s. 47.

¹⁹⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.15. 123. Birleşim, 06.12.1337, s. 53.

münasebetiyle söz alarak Ferid Paşa ve taraftarlarının bu hususta yardım ve yataklık yapmışlar mıdır diye sormuştur. Erzurum Milletvekili cevaben onun ayrı bir mesele olduğunu söylemesiyle tekrar söz alan Mustafa Kemal Bey Geçenlerde Adliye Encümeni'nin Hıyanet-i Vataniye suçundan dolayı yataklık yapanların affı hakkında bir kanun getirildiğini söyleyerek bu kanunun hiç görüşülmeden reddedildiğini hatırlatmıştır. Bu kanunun da reddedilenle aynı olduğunu söyleyerek bir yıl geçmeden tekrar müzakere edilmesinin doğru olmadığını söyleyerek bu kanunun müzakere edilmemesini teklif etmiştir.¹⁹⁸

Emniyet-i Umumiye Bütçesi'ne Zaman İcrasına Dair Kanun münasebetiyle söz alarak kadronun ne arttığını ne de azaldığını beyan etmiştir. Adana'nın düşman istilasına üzerine diğer memurlarda olduğu gibi polis memurlarının da başka yerlere dağıtıldığını ve polis kadrosunun da azaldığını dile getirmiştir. Adana'nın anavatana katılmasıyla jandarma ve polis kadrosunun eskisine nispeten düzenlendiğini söyleyerek eskiden kendi idarelerindeki zamandan fazla bir kadro olmadığını ifade etmiştir.¹⁹⁹

Umum Jandarma Kumandanlığı Sene-i Haliye Bütçesi'ne zammedilen tahsisata dair kanun münasebetiyle sözlerinde bu durumun da polislik meselesiyle aynı olduğunu ifade ederek Adana'nın geri alınmasından sonra orada jandarma teşkilatına ihtiyaç olduğunu ve jandarma olmadan asayişin temin edilemeyeceğini ifade etmiştir. Bu sebeple hükümeti temsil eden jandarma hakkındaki kanunun uygun görüldüğünü söyleyerek onaylanmasını arz etmiştir.²⁰⁰

Askeriyenin emrinde bulunan zayıf hayvanların bedelsiz olarak ihtiyacı olan çiftçilere verilmesi hakkındaki kanun münasebetiyle söz alarak konunun dışına çıkılmamasını ve asıl konunun görüşülmesini rica etmiştir.²⁰¹

Müzakerenin devamında tekrar söz alan Mustafa Kemal Bey esas meselenin ordunun elinde bulunan araçları almak meselesi olduğunu söyleyerek bu kanun teklifini yapan milletvekili olduğunu bir gün müzakere edilmesini önermiştir.²⁰²

Bu kanun çıkıncaya kadar telef olabilecek hayvanların olduğunu da

¹⁹⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.15. 124. Birleşim, 08.12.1337, s. 68.

¹⁹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.15. 130. Birleşim, 19.12.1337, s. 143.

²⁰⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.15. 130. Birleşim, 19.12.1337, s. 151.

²⁰¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.15. 131. Birleşim, 20.12.1337, s. 179.

²⁰² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.15. 131. Birleşim, 20.12.1337, s. 183.

hatırlatarak güzel bakılmasının bildirilmesini beyan etmiştir.²⁰³

4 Temmuz 1921 tarihli Şura-ı Devlet'in memurların yargılanmalarıyla ilgili vazifelerin yerine getiriliş biçimi hakkındaki kanun münasebetiyle söz alarak memleketi meşgul eden ve içeriye sevk edilen tutukluların olduğunu ve her gün bunlarda birkaç tanesinin öldüğünü söylemiştir. Ve bu kanun müzakeresinin ivedilikle kabul edildiğini hatırlatarak müzakerenin o gün yapılmasını teklif etmiştir.²⁰⁴

Cezaların üçte ikisini dolduran mahkûmların aflarına ve işgal olunan yerlerdeki halktan sanık ya da şüphelenilen ufak suç veya cinayet erbabı haklarındaki hukuki umumiye davasının ertelenmesine dair kanun hakkında söz alarak birinci maddede cezasının içte ikisini dolduranlar hakkında bir madde olduğunu söylemiştir. Üçüncü maddede işgal olunan yerlerdeki halktan olup da hükümleri kesinleşmediğinden beraat etme ihtimali olduğundan bunlara da sınırlı bir ceza göstermek gerektiğini dile getirmiştir. Örnek olarak cezasının üçte ikisini doldurmuş olmak şartı konulursa birinci maddenin yeterli olacağını ifade etmiştir.²⁰⁵

İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu'nun 101. maddenin tadiline dair kanun teklifi münasebetiyle söz alarak bu hususu hakkında hükümetçe bir kanun tasarısının düzenlenmekte olduğunu öğrendiğini söyleyerek bunu müzakere etmeyerek hükümete vermeyi önermiştir. Hükümet düzenleyeceği kanun tasarısı ile buraya versin diyen Mustafa Kemal Bey sebebini reddedilirse tekrar müzakere etmek gerekeceğiyle izah etmiştir.²⁰⁶

Görüşmenin devamında İzmit Milletvekili Hamdi Namık Bey'in konuyla ilgili kaygılarından bahsetmesi üzerine Mustafa Kemal Bey hükümetin bu konuları dikkate aldığını söyleyerek Heyeti Vekile'ye vererek meseleyi bitirmeyi teklif etmiştir.²⁰⁷

Memurların yargılanma biçimleri, yöntemleri hakkında kanun teklifi münasebetiyle söz alarak mevcut kanunları eksiksiz ve harfiyen uygulaması için mevcut olan ayrıcalığı ortadan kaldırmayı değil, suçu ortaya çıkaran memurların cezalandırılmasına sürat göstermek gerektiğini dile getirmiştir. Mevcut yargı şekliyle bir telgraf ve bir şifre ile memurların görevine son verildikçe memleketin hiçbir yerinde memurların tarafsız vazife yapamayacağını ifade etmiştir. Bu yüzden bu

²⁰³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.15. 131. Birleşim, 20.12.1337, s. 185.

²⁰⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.15. 137. Birleşim, 31.12.1337, s. 279.

²⁰⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.15. 140. Birleşim, 05.01.1338, s. 57.

²⁰⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.16. 145. Birleşim, 16.01.1338, s. 57.

²⁰⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.16. 145. Birleşim, 16.01.1338, s. 58.

ayrıcalığın önceden olduğu gibi bırakılmasını rica etmiştir. Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey'in memurlara verilmiş olan hakkı memurun hiçbir zaman reddetmeyeceğini söylemesi üzerine Mustafa Kemal Bey itiraz hakkının memurun kendi salahiyetinde olduğunu, kanunun itiraza mecbur etmediğini söyleyerek ister itiraz edeceğini istemezse etmeyeceğini ifade etmiştir.²⁰⁸

Divan-ı Harp tarafından idama mahkûm edilmiş olan Teğmen Faik Efendi hakkındaki Adliye Encümeni Mazbatasını münasebetiyle söz alarak giyaben verilen yargının hiçbir zaman incelemesi ya da bozulması mümkün olmayacağından Adliye Encümeni'nin bunu inceleyecek salahiyeti de olmadığı için yüz yüze yargılanmasını sağlanmak üzere evrakın ait olduğu daireye iade edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁰⁹

Meclis Heyet-i Umumiye toplanmalarının dört ay olması hakkındaki kanun teklifi münasebetiyle söz alarak bu kanunun mart ayında reddedildiğini ve bu yüzden aradan bir sene geçmeden tekrar müzakere edilip edilmeyeceğinin oylanması sonucunda müzakere edilmesini önermiştir.²¹⁰

Görüşmelerin devamında söz alarak müzakerenin usulü hakkındaki teklifini yineleyerek reddedilen bir kanunun üzerinden bir yıl geçmeden tekrar müzakereye konulamayacağını hatırlatarak, oylanmasını teklif etmiştir.²¹¹

Merkezde açılmış olan Jandarma Mektebi'nin kapatılması hakkındaki takrir münasebetiyle söz alarak meclis reisine hitaben meselenin mektebin kapatılmasına dair olduğunu ve bu müzakerenin bu hususta cereyan ederek kapanmamasını talep etmiştir. Ayrıca bu gün için bir Jandarma Mektebi'ne ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir.²¹²

1921 senesi bütçesi hakkında söz alarak Maliye Vekili Hasan Bey'in Harp Kazançları Vergisi Kanunu'nun Büyük Millet Meclisi'nce geçen sene yapılmış bir kanun olduğunu söylemesi üzerine Mustafa Kemal Bey Hasan Bey'e hitaben harp kazançları vergisinin İstanbul Hükümeti'nce düzenlendiğini söyleyerek 1336 senesinde Cephe Zam Kanunu'nun müzakeresi esnasında önceki maliye vekili Ferid Bey'in arzusuyla kabul edilerek yürürlüğe konduğunu ifade etmiştir. Bu şekilde İstanbul'da yapılan Harp Kazançları Vergisi Kanunu burada yürürlüğe koyduklarını

²⁰⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.16. 145. Birleşim, 16.01.1338, s. 62.

²⁰⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.16. 147. Birleşim, 19.01.1338, s. 89.

²¹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.16. 150. Birleşim, 26.01.1338, s. 144.

²¹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.16. 150. Birleşim, 26.01.1338, s. 146.

²¹² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.16. 153. Birleşim, 02.02.1338, s. 193.

dile getirmiştir.²¹³

Görüşmelerin devamında Karesi Mebusu Hasan Basri Bey'in Keçiören mevkiindeki bir binanın zapt edildiğinden ve İdare-i Hususiye'ye verilemediğinden bahsetmesi üzerine Mustafa Kemal Bey oranın hükümetin malı değil şahsın malı olduğunu dile getirmiştir.²¹⁴

Müzakerenin devamında yeniden Keçiören'deki Paşa Hazretleri'nin evi hakkında konuşmak isteyen Mustafa Kemal Bey'e meclis içerisinde müzakerenin kâfi olduğuna dair müdahaleler gelmesiyle meclis reisi müzakereyi kapatmıştır.²¹⁵

İdare-i Kura ve Nevahi Kanunu Layihası münasebetiyle söz alarak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda nahiyenin oluşma şeklinin net bir şekilde tespit edildiğini söyleyerek Nevahi Kanunu'nda nahiyeye olacak köyün nasıl olacağını açık bir şekilde ifade edilmediğini ve bunun yazılması gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca ikinci maddede geçen masrafları karşılayabilecek ya da taahhüt edebilecek ibaresinin geçmesinin köylüyle pazarlık gibi anlaşıldığından uygun olmadığını beyan etmiştir. Bunun yanında Vilayet Şuraları'nca düzenlenecek Nahiyeye Teşkilatı hakkındaki cetvel Heyet-i Vekile'ce tasdik olunuyor, ibaresinde de hata olduğunu çünkü vilayet şurası tasdik edince Heyet-i Vekile'nin tasdikine gerek kalmayacağını söyleyerek bu hususa dair taktir verdiğini ve taktirinin kabul edilmesini rica ettiğini dile getirmiştir.²¹⁶

14.11.1921 tarihindeki görüşmede şimdiki encümen yerine Heyet-i İdarenin kullanıldığını ve encümen sözünün kalktığını söyleyerek Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu gereğince İdare-i Kaza olmadığını yalnız Nahiyeye Şurası ve Vilayet Şurası olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal Bey konuşmasının devamında oradaki meclisi idare eden maksadın ne olduğunu sorması üzerine meclis reisi onu kaldırdıklarını ve dikkatli dinlemediğini söylemiştir.²¹⁷

15.11.1921 tarihindeki görüşmede Sivas Milletvekili Emir Paşa'nın bazı köylerde nüfusun elli bile olmadığını söylemesi üzerine Mustafa Kemal Bey nüfustan maksadının erkek nüfus mu olduğunu yoksa kadınları da dâhil edip etmediğini sorarak sadece erkek nüfusu kastediyorsa asla yeterli sayının bulunmayacağını ifade

²¹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.17. 165. Birleşim, 25.02.1338, s. 135.

²¹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.17. 165. Birleşim, 25.02.1338, s. 139.

²¹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.17. 165. Birleşim, 25.02.1338, s. 140.

²¹⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.17. 82. Birleşim, 26.09.1337, s. 27-28.

²¹⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.14. 110. Birleşim, 14.11.1337, s. 208.

etmiştir.²¹⁸

14.06.1922 tarihinde yapılan görüşmede savcının bir ihbar almaksızın doğrudan doğruya seçimlerde hazır bulunmasının şart olduğunu söyleyerek seçimlerde hazır bulunup bulunmayacağını sormuştur.²¹⁹ Görüşmenin devamında söz alan Mustafa Kemal Bey kırk sekizinci maddede geçen sulh hâkiminin olmadığı yerlerde bidayet hakimleri bakar ibaresini irdeleyerek sulh hakimlerinin bakacakları maddelerin sulh hakimleri kanununda yer aldığını ifade etmiştir. Fakat bu maddenin sulh hakimleri kanununda bulunmaması sebebiyle bu maddenin kalması gerektiğini dile getirmiştir.²²⁰

21.06.1922 tarihinde yapılan görüşmede söz alan Mustafa Kemal Bey Ceza Kanunu'nda mevcut olan maddelerden hangilerinin temyizi olanaklı ve hangilerinin istinafi olanaklıdır. Ayrı ayrı izah edildiğini söyleyerek Ceza Kanunu'nda izah edilen şeylerden hangilerine Nahiye Şuraları'nca bakılacağına dair olan maddelerin de kanuniye henüz gelmemesi sebebiyle ertelenmesi gerektiğini ifade etmiştir.²²¹ Görüşmenin devamında Kayseri Milletvekili Ahmed Hilmi Bey'in Nahiye Şura Heyeti'nin alacağı kararı tatbik edecek kişinin nahiye müdürü olduğunu, kaymakamın yalnızca inzibata memur olduğunu söyleyerek kaymakamın şura işleriyle alakadar etmenin doğru olmayacağını dile getirmiştir.²²²

21.06.1922 tarihinde yapılan müzakerelerin devamında söz alan Mustafa Kemal Bey iki mühim Nahiye Şurası arasında yaşanacak anlaşmazlıkta kararı vilayetin vereceğini ve bu kararın kati olacağını söylemiştir.²²³

26.06.1922 tarihinde yapılan görüşmelerde söz alarak vergi terhi için birkaç maddenin olduğunu ve bu maddelerin Kavanin ve Muvazene-i Maliye Encümenleri'ne gitmesinin zorunlu olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca Nahiye Şuraları'nın merciinin Vilayet Şuraları olduğunu söyleyen Mustafa Kemal Bey Vilayet Şuraları demenin daha uygun olacağını dile getirmiştir.²²⁴

Görüşmelerin devamında söz alan Mustafa Kemal Bey Nevahi Şuraları'nın tetkik merciinin Vilayet Şuraları olduğunu söyleyerek kaymakamın orada vasıta

²¹⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.14. 111. Birleşim, 15.11.1337, s. 225.

²¹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 54. Birleşim, 14.06.1338, s. 414.

²²⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 54. Birleşim, 14.06.1338, s. 416.

²²¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 59. Birleşim, 21.06.1338, s. 542.

²²² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 59. Birleşim, 21.06.1338, s. 555.

²²³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 59. Birleşim, 21.06.1338, s. 556.

²²⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 64. Birleşim, 28.06.1338, s. 110.

olamayacağını dile getirmiştir. Bu sebeple Nevahi Şurası'nda gönderilecek bir evrakın doğrudan doğruya Vilayet Şurası'na gönderilmesi gerektiğini ifade etmiş ve maddenin “Nahiye Şurası Vilayet Şurası'na gönderir” şeklinde düzeltilmesini teklif etmiştir.²²⁵

Maddeler görüşülürken 6. maddede geçen “fes olunur” kelimesine itiraz eden Mustafa Kemal Bey bu kelimenin uygun olmadığını orada kastedilenle “fesh olunur” kelimesinin aynı anlama gelmediğini söyleyerek “hüküm yoktur” demenin daha uygun olacağını dile getirmiştir.²²⁶

10. maddede “hükmen tesviyesi” denerek encümenin ne kastettiğini sorması üzerine Kayseri Milletvekili Ahmed Hilmi Bey nahiyenin şahsiyeti maneviyatına ait olduğunu söylemesiyle Mustafa Kemal Bey nahiyenin hiçbir şekilde hüküm veremeyeceğini ancak bir mahkemeden verilmesi gerektiğini dile getirmiştir.²²⁷

Mustafa Kemal Bey Mazbata Muharriri Bey'in izahıyla onuncu fırkanın lüzumu olmadığını kanaat getirdiğini beyan etmiştir. Örneğin bir meraya, bir çayıra, bir binaya diğer bir şahıs tarafından tecavüz vuku bulduğunda bunun haline rey vermenin bir hüküm olduğu hâlbuki kendisinin davacı bulunduğunu ve davacı bulunulan bir meselede kişinin kendisinin hüküm vermesinin doğru olmadığını dile getirmiştir. Bu yüzden bunun ait olduğu mahkemeye havalesi gerektiğini söyleyerek düzeltilmesi için tahrir vereceğini beyan etmiştir.²²⁸

9. fırka münasebetiyle söz alan Mustafa Kemal Bey fırkada sokakların bazı münasip noktalarının aydınlatılması ve sokaklardan tahta, taş, toprak, kerpiç gibi gereçlerin kaldırılması ibaresini kastederek ev yaptıracak bir kişinin tabiki bu malzemeleri evinin önüne koyacağını söyleyerek itiraz etmiştir.²²⁹

Mustafa Kemal Bey Belediye Kanununun bazıları Ahkâm-ı Kazaiye'ye tabi hâlbuki Nahiye Şuraları Kanunu'nda Ahkâm-ı Kazaiye'nin ayrılarak nahiyelere verildiğini söyleyerek Belediye Nizamnamesi veya Kanunu'nu tatbik edecek olursanız Ahkâm-ı Kazaiye'yi de tatbik etmek gerektiğini ifade etmiştir. Yalnız bu durumu doğrudan doğruya müdürün ifa edemeyeceği için düzeltilmesi gerektiğini dile

²²⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 64. Birleşim, 28.06.1338, s. 111.

²²⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 64. Birleşim, 28.06.1338, s. 113.

²²⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 64. Birleşim, 28.06.1338, s. 114.

²²⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 64. Birleşim, 28.06.1338, s. 115.

²²⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 64. Birleşim, 28.06.1338, s. 120-121.

getirmiştir.²³⁰

19.10.1922 tarihinde yapılan görüşmelerde faslın nahiye müdür ve muavinlerinin tayin usulüne ait olduğunu fakat madde de “müdür ve müdür muavinlerine heyeti idare azası şura içten ve dıştan seçilir” denildiğini dile getirmiştir. Heyet-i İdare Azası'nın da dışardan seçilmesi halinde şuranın bir manasının kalmayacağını söyleyen Mustafa Kemal Bey müdür ve müdür muavinlerinin dışardan tayin olunabilmesini ancak azanın olunamamasını teklif etmiştir. Kayseri Milletvekili Ahmed Hilmi Bey mutlaka dışardan olmayacağını bulunamazsa dışardan seçileceğini söyleyince Mustafa Kemal Bey niçin bulunamaması diye itiraz ederek Heyet-i İdare Azası'nın şura azası demek olduğunu hatırlatmıştır.²³¹

1.2.1923 tarihinde yapılan görüşmelerde 179. maddede geçen “Taife-i Nisa” ibaresinin “Muhadderat-ı İslamiye” şeklinde değiştirilmesini teklif etmiştir.

Denetleme Encümeni'nin seçilmesi hakkında söz alarak encümenlerin seçildiğini fakat encümenlere dâhil olmayan pek çok uzman kişinin olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal Bey eğer şubelerden seçilir ise daha uygun olacağını ifade ederek, şubelerden seçilmesini teklif etmiştir.²³²

Maaşların eşit olarak verilmesine dair Saruhan Milletvekili Reşad Bey'in takrirî münasebetiyle söz alarak bu mesele hakkında gerek Muvazene-i Maliye Encümeni'nin gerek Kavanin-i Maliye Encümeni'nin ve Müdafa-i Milliye Encümeni'nin Mazbata Muharrirleri'nin birleşerek bir karar aldıklarını söylemiştir. Bu kararın müzakere günlüklerinde olabileceğini söyleyen Mustafa Kemal Bey bu ikisinin bir araya getirilerek ve tekrar müzakere edilmesinin teklifinde bulunmuştur.²³³

Ukrayna Muâhedenâmesi'nin teati için Harkof'a gidecek heyet hakkındaki tezkere münasebetiyle yapılan görüşmede kullanılacak sıfatın vekil mi reis mi olacağını tartışıldığı sırada söz alarak Reis Bey'in Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olduğunu, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili olmadığını söylemiştir. Mecliste vekâlet olduğuna dair seslerin yükselmesiyle açıklama yapan Mustafa Kemal Bey vekâlet olmadığını ayrıca vekâlet olsa da değişmeyeceğini başkumandanlığında

²³⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 64. Birleşim, 28.06.1338, s. 122.

²³¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 122. Birleşim, 19.10.1338, s. 36.

²³² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.18. 2. Birleşim, 02.03.1338, s. 36.

²³³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 18. 5. Birleşim, 09.03.1338, s. 115.

emrinin bu yönde olduğunu dile getirmiştir.²³⁴

Söke’de açılmış olan yetimler yurdu için ödenek verilmesine dair teklif münasebetiyle söz alarak bütçenin meclise verilmesinin bu gibi tekliflerin Muvazene-i Maliye Encümeni’nce tasdiki için bir engel olmadığını dile getirerek biran önce Muvazene Encümeni’nin tetkik edip göndermesini istemiştir.²³⁵

İstihlak Resmi Hakkındaki Kanun münasebetiyle söz alarak bunun gelirler kanunu olduğunu ve tayini esami ile kabul edilmeden hakkında konuşmanın uygun olmayacağını söylemiştir. Kabul edildikten sonra maliye vekilinin icap eden yerlere tebliğ etmesinin uygun olacağını dile getirmiştir. Ayrıca tüketim vergisi olmasına nazaran stok mallardan da ayrı verginin alınmasının zaruri olduğunu ifade etmiştir.²³⁶

Merakib-i Bahriye’den alınacak vergi hakkında kanun münasebetiyle Mustafa Kemal Bey bir kanunun müzakere edildiği esnada hem Encümen Mazbata Muharriri’nin hem de Maliye Vekili’nin mecliste olması gerektiğini dile getirerek ikisinin de mevcut olmadığını dile getirmiştir.²³⁷

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey’in maddelere geçildiğinde sorulacak soruları kendisinin cevaplayacağını söylemesi üzerine söz alan Mustafa Kemal Bey bu fıkraların veya maddelerin değiştirilmesi istendiği durumda encümen veya hükümet namına bu değişikliği Ali Şükrü Bey’in mi kabul edeceğini sormuştur.²³⁸

Mustafa Kemal Bey 3. fıkradaki Şehriye Resmi’nin (bendinde) E fıkrasında geçen iki muhtelif liman arasında çalışan pazar kayıklarından 100 kuruş alınacağı ifadesiyle ilgili söz alarak hükümetin teklifinin 50 kuruş olduğunu fakat encümenin 100 kuruş dediğini dile getirmiştir.²³⁹

2. fıkra görüşülürken yenilemenin senede bir defa olması gerektiğini dile getirmiştir. Fakat ayda bir ibaresinin geçtiğini söyleyerek itiraz etmiştir.²⁴⁰

Kibrit Tüketim Resmi’nin artırılması hakkındaki kanun münasebetiyle söz alarak bu kanun tanzim edildiğinde (düzenlendiğinde) Makable Şümül (bir kanun kanunun çıkma tarihinden önceki olaylara da uygulanması) olmadığını fakat eskiden

²³⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C. 18. 10. Birleşim, 18.03.1338, s. 266.

²³⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 22. Birleşim, 08.04.1338, s. 42.

²³⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 27. Birleşim, 15.04.1338, s. 159.

²³⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 27. Birleşim, 15.04.1338, s. 176.

²³⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 27. Birleşim, 15.04.1338, s. 177.

²³⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 27. Birleşim, 15.04.1338, s. 178.

²⁴⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 27. Birleşim, 15.04.1338, s. 179.

var olan verginin artırılmasına dair bir kanun olduğu için geriye dönük vergi alınabileceğini ifade etmiştir.²⁴¹

Kurtarılmış bölgelerden firar eden veya yok olan ahalinin taşınabilir veya taşınamaz mallarının idaresi hakkındaki kanun münasebetiyle söz alarak Adliye Encümeninin kendi bakış açısına göre bir kanunu düzenleyerek meclise getirdiğini dile getirerek bu durumun önceki günlerde arz ettiği şekilde Muvazene-i Maliye Encümeni'nde Şeriye ve Adliye Encümenleri'yle uzun uzun müzakere edildiğini ifade etmiştir. Bu müzakereler neticesinde Ahkam-ı Fıkhiye Dairesi'nde uygulanmasına karar verildiğini dile getiren Mustafa Kemal Bey eğer bu durum yeniden müzakere edilecekse her iki encümenin aldığı kararın müzakere edilmesini teklif etmiştir.²⁴²

Askeriyenin Nakliye Yükümlülüğü Kanunu münasebetiyle söz alarak Saruhan Milletvekili Reşad Bey'in meclis tarafından el birliğiyle iki aza seçilmesi fikrine, iki azanın fikir ayrılığı yaşadığı durumda neticelenemeyeceğini söyleyerek itiraz eden Siird Milletvekili Mustafa Sabri Bey'e cevaben mal müdürüyle beraber 3 kişi olunacağını dile getirmiştir.²⁴³

17.04.1922 tarihinde yapılan görüşmede meclis reisinin bazı milletvekillerinin üçüncü maddenin kaldırılmasını teklif etmesi üzerine söz alan Mustafa Kemal Bey encümen istedikten sonra tekrar reye konulamayacağını dile getirmiştir.²⁴⁴

Mustafa Kemal Bey Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey'in ikinci madde ile ilgili yapmış olduğu konuşma üzerine söz alarak ikinci maddenin de doğrudan doğruya vergileri kapsadığını ifade etmiştir.²⁴⁵

Askeriyenin Nakliye Yükümlülüğü Kanunu münasebetiyle yapılan görüşmeler sırasında Tokat Milletvekili Rıfad Bey'in 6. maddeye ekleme yapılmasına dair teklifinin üzerine Çorum Milletvekili İsmet Bey'in nakliyenin peşin parayla yapılmasına dair konuşmasına cevaben söz alarak bu paranın bir defada tahsil edilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bir ay önce kabul edilen Kanunla Ağnam Vergisi ve Temettü Vergisinde bir defada alınacağı kararının alındığını fakat bunun uygulanamayacağını dile getirmiştir. Çorum Milletvekili İsmet Bey'in alınacağını söylemesiyle Mustafa Kemal Bey ancak malını, hayvanını haczederek

²⁴¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 28. Birleşim, 16.04.1338, s. 196.

²⁴² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 28. Birleşim, 16.04.1338, s. 220.

²⁴³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 29. Birleşim, 17.04.1338, s. 255.

²⁴⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 29. Birleşim, 17.04.1338, s. 257.

²⁴⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 29. Birleşim, 17.04.1338, s. 259.

alınabileceğini söyleyerek itiraz etmiştir. Bu konuyla alakalı birkaç milletvekilinin konuşmasından sonra meclis reisine hitaben müzakerenin yeterliliği hakkında bir takriri olduğunu söyleyerek okunmasını talep etmiştir.²⁴⁶

Reisin takriri okutturacağı esnada Mustafa Kemal Bey bir toy teklifi olduğunu söyleyerek önce onu okutmasını istemiştir.²⁴⁷

Arapşun'un Rum Mahallesi'nden Dimitri Kızı Temya hakkındaki hükmün kaldırılmasına dair kanun münasebetiyle söz alarak bu hükmün infazı gerekli bir hüküm olmadığını söylemiştir. Ortada bir cürüm olmadığı durumda af kelimesinin kullanılmasının doğru olmadığını söyleyerek "hükmün ref'ine" denmesinin daha doğru olacağını dile getirmiştir. Mustafa Kemal Bey ayrıca bu hükmü veren mahkemeyi eleştirerek Adliye Vekili'nin bu memurları İstiklal Mahkemesi'ne atamış olmasının da uygun olmadığını sözlerine eklemiştir. Müzakerenin devamında maddeler görüşülürken birinci madde hakkında söz alarak Bidayet Mahkemesi hakkında izahat istemiştir.²⁴⁸

Beşer sene küreğe mahkûm edilen İslahiyeli Kuru Haliloğlu Abdullah ve arkadaşları hakkındaki Adliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle söz olarak mahalli cezaların takririnin Heyet-i Celile'ye ait olmadığını söyleyerek İstiklal Mahkemeleri'nin mahkûmun nerede yatmayacağı konusunda bir söz söyleyemeyeceğini dile getirmiştir. Bu durumun hükümetin elinde olduğunu ve nerede isterse orada yatıracağını ifade etmiştir. Ayrıca Biga Milletvekili Hamid Bey'e cevaben İstiklal Mahkemeleri'nin kararlarının hiçbir zaman değiştirilemeyeceğini söylemiştir.²⁴⁹

İdama mahkum Zabıt Milletvekili Mehmed Ali Efendi hakkında Adliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle söz alarak genel mahkemeden çıkan bir yargının Meclis-i Ali tarafından onaylanamayacağını söylemiştir. Yalnız Divan-ı Harp askerlik hizmetleriyle ilgili meselelerden dolayı verilecek yargının idareye danışması şartının asıl olduğunu ifade etmiştir. Yakın bir zamanda bu mesele hakkında uzun uzadıya bir müzakere yapıldığını ve Meclis-i Ali'nin buna benzer birkaç meseleyi onayladığını dile getirmiş ve sonrasında evrakın mahkemesine iade edildiğini söylemiştir. Mustafa Kemal Bey Adliye Encümeni'nin teklif ettiği bu mesele hakkındaki bu mazbatanın

²⁴⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 29. Birleşim, 17.04.1338, s. 267.

²⁴⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 29. Birleşim, 17.04.1338, s. 267.

²⁴⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 33. Birleşim, 24.04.1338, s. 366.

²⁴⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 43. Birleşim, s. 52-53.

uygun görülmesi durumunda kanunun değişikliği mahiyetinde olacağı için yeniden tetkik icap edeceğini beyan etmiştir.²⁵⁰

Dîvân-ı Temyîz-i Askerî Teşkili'ne dair kanun münasebetiyle Mersin milletvekili Selahaddin Bey azaların maaşları hakkında bilgi veren bir konuşma yapmış ve bunun üzerine Mustafa Kemal Bey bu şekilde maaşların eşitlenip eşitlenmeyeceğini sormuştur. Mustafa Kemal Bey'in sorusuna cevaben Selahaddin Bey düzenlemenin yapılmasıyla eşitlik sağlanacağını ifade etmiştir.²⁵¹

Mustafa Kemal Bey Divan-ı Temyiz'e aza ve savcı olabilmek için konuya uygun olarak Mahkeme-i Temyiz'e aza olabilmek için gereken niteliklere sahip olunması ve askerlik hizmetlerinden tayin olunacak azaların da ordu ve kolordu kumandanları içinden tayin olunması gerektiğini ifade etmiştir.²⁵²

Meclis reisinin verilen taktirleri okuttuğu sırada söz alan Mustafa Kemal Bey kendisinin verdiği taktirin diğer taktirlerin hepsini içerdiğini ifade etmiştir. Mersin Milletvekili Selahaddin Bey'in taktirinin okunup kabul edilmesiyle kendi taktirine gerek kalmadığını, taktirin kendi taktirini de kapsadığını beyan etmiştir.²⁵³

İstiklal Mahkemeleri dosyalarının tasnif edilerek hıfzı hakkındaki tezkere münasebetiyle söz alarak vazifeleri sona eren İstiklal Mahkemeleri evrakların doğrudan doğruya meclise getirildiğini yoksa yerel mahkemelere mi teslim edildiğini sormuştur. Bu soruya cevaben Sivas Milletvekili Rauf Bey evrakların kısmen buraya getirildiğini fakat fazlaca dosya olduğu için getirilemeyen evrakların yerel mahkemelere teslim edildiğini ifade etmiştir.²⁵⁴

Görüşmenin devamında bütçe mevzusu konuşulurken söz alan Mustafa Kemal Bey yapılacak masraflara meclisin birçok üyesinin rızası olmadığını söyleyerek Tayini Esami'nin gerektiğini dile getirmiştir.²⁵⁵

Askere alındığında ailesine bakacak kimsesi olmayan bireylerin ailelerinin maaşları hakkında kanun tasarısına dair söz alarak bu paranın 1921 tarihine kadar verildiğini fakat Heyet-i Umumi'nin 4-5 milyona erişen bu parayı temin edemediği

²⁵⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.10. 43. Birleşim, 15.05.1338, s. 49.

²⁵¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 45. Birleşim, 20.05.1338, s. 99.

²⁵² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 45. Birleşim, 20.05.1338, s. 106.

²⁵³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 45. Birleşim, 20.05.1338, s. 107.

²⁵⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 56. Birleşim, 17.06.1338, s. 452.

²⁵⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.22. 86. Birleşim, 17.06.1338, s. 209-210.

için bütçeden çıkarıldığını dile getirmiştir. Bu paranın yeniden köylerden mi belediyeden mi yoksa maliyeden mi verileceği meselesinin önemli olduğunu söyleyerek maliyeden verilmesi durumunda Muvazene-i Maliye Encümeni'ne gitmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁵⁶

Zahire ithalatında alınan gümrük vergisinin sürdürülmesi meriyetine (yürürlük) dair kanun münasebetiyle söz alarak bu konunun mısır ve mısır unları hakkında olduğunu söylemiş ve öncesinde eski kanunun buğday ve buğday unlarına ait olduğunu dile getirmiştir. Meclisten itiraz sesleri gelmesine rağmen konuşmasına devam eden Mustafa Kemal Bey eski kanunda diğer unlarında olduğunu söyleyerek onları da kapsamı gerektiğini ifade etmiştir.²⁵⁷

Zaptı Sabıkın Tashihi hakkında söz alarak idam hükümlülerinin de ivedilikle maddeye girmesi gerektiğini dile getirmiştir.²⁵⁸

İdama mahkum edilmiş olan Küre'nin Dereskü Karyesi'nden Demirci Osmanoğlu Mehmet Ali hakkındaki Adliye Encümeni Mazbatasını münasebetiyle söz alarak cinayet mahkemesinin bu adamın idamına hüküm verdiğini ve Mahkeme-i Temyiz'in de bu hükmü onayladığını söylemiştir. Bu durumdan sonra bu hükümle ilgili leyhte veya aleyhte bir şey söylemenin doğru olmayacağını dile getirmiştir. Mahkeme-i Temyiz'in onayına sunulan bu hükmün onaylandığı durumda da müebbet küreğe mahkûm olacağını beyan etmiştir. Mustafa Kemal Bey leyhte ya da aleyhte konuşulmadan cezanın müebbet küreğe dönüştürülmesini teklif etmiştir.²⁵⁹

Rüsumat Müdüriyet-i Umumisi'nin 1922 senesi bütçesi münasebetiyle söz alarak Rüsumat Müfettişleri'nin geçen sene bir kanunu özel olarak kabul ettiğini söyleyerek bu sene kaldırılmasının sebebini sormuştur.

Mustafa Kemal Bey'in sorusuna cevaben söz alan Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey Rüsumat Müfettişleri'nin maliye bütçesine nakledildiğini ve Rüsumat Müfettişleri'yle Maliye Müfettişleri'ni ortaklaşa görevlendirdiklerini dile getirmiştir.²⁶⁰

Meclis reisinin 108. fasıl hakkında söz isteyen olup olmadığını sorması

²⁵⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 56. Birleşim, 17.06.1338, s. 460.

²⁵⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 56. Birleşim, 17.06.1338, s. 462.

²⁵⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 57. Birleşim, 18.06.1338, s. 489.

²⁵⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 60. Birleşim, 22.06.1338, s. 585.

²⁶⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 63. Birleşim, 26.06.1338, s. 97.

üzerine söz alan Mustafa Kemal Bey bir başmüdür ve bir de müdürün olduğunu dile getirmiştir. Bu cümleye açıklık getirmek isteyen Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbata Muharriri Ali Cenap Bey başmüdürlerinin beş tane olduğunu söyleyerek görev yerleri ve görevleri hakkında bilgi vermiştir.²⁶¹

Mustafa Kemal Bey Ali Cenabi Bey'e hitaben bir baş müdüriyete kaç müdüriyet bağlandığını sormuştur. Ali Cenabi Bey cevaben her baş müdüriyetin dairesine göre değiştiğini izah etmiştir. Bu sene en çok dikkate alınan müdüriyetlerin Kızıldize ve Urfa baş müdüriyetleri olduğunu beyan etmiştir.

Ali Cenabi Bey'in konuşmasından sonra söz alan Mustafa Kemal Bey iki değil üç müdüriyet olduğunu bunlarında Kilis, Antep ve Mardin merkez müdüriyetler ve memuriyetler olduğunu söyleyerek bunların derecelerine göre tayin edildiğini, merkez müdüriyeti olarak da üç tane olduğunu ifade etmiştir.

Sözlerine devam eden Mustafa Kemal Bey baş müdüriyetin birkaç müdüriyetin amiri olduğunu ve Ali Cenabi Bey'in beyanına göre beş mıntıkada başmüdür olduğunu dile getirmiştir. Üç mıntıkada da müdür varsa nasıl beş başmüdürün üç müdürün amiri olduğunu sormuştur. Fakat sorusuna cevap alamamıştır.²⁶²

Meclis reisinin 110'ncu fasıl hakkında söz isteyen olup olmadığını sormasıyla söz alan Mustafa Kemal Bey 1921 senesindeki harcırah miktarının 6000 lira iken bu sene neden yirmi bin liraya çıktığını sormuş ve Gaziantep Milletvekili Ali Cenabi Bey cevaben geçen sene teşkilatın mükemmel olmadığını bu sene ise ilerlediğini dile getirmiştir. Mustafa Kemal Bey konuşmasının devamında yargılama masrafları olarak 2000 lira konulduğunu ancak rüsumata ait davaların ceza davaları olduğunu ve bunların yargılama masraflarının harcına dâhil olmadığını dile getirmiştir. Ayrıca 1921 senesinde Gümrük Teşkilatı'na yeni başlanıldığı halde 6000 lira harcırah yazılmasını eleştirmiştir.²⁶³

Görüşmelerin devamında başka bir konuya değinen Mustafa Kemal Bey Gümrük İdaresi'nin gümrük meselelerinde davacı mevkiinde kalacağını söyleyerek örnek olarak kaçakçılıktan ileri gelen bütün davaları mahkemeye sevk etmekle mükellef olduğunu bunun da cezaya ilişkin olduğunu ifade etmiştir.

²⁶¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 63. Birleşim, 26.06.1338, s. 97.

²⁶² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 63. Birleşim, 26.06.1338, s. 98.

²⁶³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 63. Birleşim, 26.06.1338, s. 101.

Mahkemede yargılama sonucunda Gümrük Dairesi'nin haksız çıktığı durumda Gümrük Dairesi'nin mahkeme masrafını ödemeye mecbur olmadığını, hukuk meselelerinde dava açanın savcı olduğunu ve savcının zarar ve ziyandan dolayı dava açtığı durumda masrafları karşı tarafın ödeyeceğini dile getirmiştir ve yazılan 2000 lira harcırahı da eleştirmiştir.²⁶⁴

Ziraat Bankası'nın 1922 senesi bütçesi münasebetiyle söz alarak Muvazene-i Maliye Encümen'ine hitaben Meclis-i İdare'nin maarif hissesini 1.050.000 lira tahmin ederken Muvazene-i Maliye Encümeni'nin neden 700.000 lira tahmin ettiğinin gerekçesini sormuştur.

Mazbata Muharriri Ali Cenabi Bey Aşar Vergisi'nin 17 milyon civarında tutacağını tahmin ettiklerini ve bunun yüzde dördünün maarif hissesi olduğunu söyleyerek Meclis-i İdarenin yapmış olduğu tahminin hatalı olduğunu dile getirmiştir. Aşar vergisinin hiçbir zaman 17 milyon lirayı geçmediğini bu yüzden de böyle bir tahminde bulduklarını ifade etmiştir.²⁶⁵

Hıyanet-i Vataniye suçlarından bir kısmının affına dair kanunun tefsirine ilişkin Tezkere ve Adliye Encümeni Mazbatası hakkında söz olarak encümene mensup azaların şuan mevcut olmadığını ve bu durumda hiçbirinin bunu müdafaa edemeyeceklerini söyleyerek bu müzakerenin iki gün sonrasına ertelenmesini teklif etmiş fakat dikkate alınmayarak müzakereye devam edilmiştir.²⁶⁶

Mustafa Kemal Bey Adliye Encümeni'ni teşkil eden arkadaşlarının büyük bir kısmının yeniden seçildiğini bu yüzden de konu hakkında yeterince bilgi edinilmediğini dile getirmiştir. Bu sebeple encümenin bu konuyu cumartesi günü müzakereye koymak üzere geri istediğini ifade etmiştir. Kendisinin de encümen namına geri istediğini beyan etmiştir.²⁶⁷

25.10.1922 tarihli müzakerede söz alan M. Kemal Bey adliye Encümeni Mazbatası'nın doğrudan doğruya bir genel af manası taşıdığını dile getirmiş ve bu sözleri üzerine mecliste böyle bir şey olmadığına dair sesler yükselmiştir. Bunun üzerine izahat verilmesini istemiş, Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Müfid Bey konuyla ilgili uzun bir izahta bulunarak genel bir af manası taşımadığını izah

²⁶⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 63. Birleşim, 26.06.1338, s. 102.

²⁶⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 68. Birleşim, 03.07.1338, s. 234-235.

²⁶⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.22. 81. Birleşim, 27.07.1338, s. 24.

²⁶⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.22. 81. Birleşim, 27.07.1338, s. 26.

etmiştir.²⁶⁸

Gümrükçe malına el konulan Malatyalı Hacı Hüseyin Efendi'nin oğlu Abdulvahab'ın arzuhaline dair İstida Encümeni Mazbatası hakkında söz alarak on yaşında bir çocuğa ait olan bir dilekçenin okunduğunu ve bunun da mühim bir konu olduğunu söyleyerek dilekçenin okunmasını ve aradan çıkarılmasını teklif etmiştir. Bu konuşma üzerine verilen dilekçe okunmuştur.²⁶⁹

Konu müzakere edilirken M. Kemal Bey konunun mahkemeye intikal ettiğinin söylendiğini hatırlatarak mahkemeye itikâl ettiyse burada görüşülmesine gerek olmadığını ve neticeyi Maliye Vekili Bey'in meclise bildireceğini dile getirmiştir.²⁷⁰

Memalik-i Müstahsala'da muvakkat Mehakim-i Cezai'ye teşkili hakkındaki kanun layihası münasebetiyle yapılan müzakere sırasında meclis reisinin müzakerenin yeterli olduğuna dair üç tane tahrir olduğunu söylemesi üzerine M. Kemal Bey kendilerinin seçim bölgelerinden yeni geldiklerini söyleyerek Heyet-i Celile'nin kendilerine söz hakkı tanımayıp bitirmek istemesini eleştirmiştir.²⁷¹

28.9.1922 tarihinde yapılan müzakerelerde Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey'in İstiklal Mahkemeleri ve Hâkimleri'yle ilgili yaptığı konuşmaya cevaben encümen adına söz alarak İstiklal Mahkemeleri'yle ilgili geçen maddede fevkalade bir durum ortaya çıktığı zaman idam kararının savcı itiraz etmedikçe gerçekleştirileceğinden bahsettiğini dile getirmiştir. İstiklal Mahkemeleri'nin savcının itirazına gerek olmayan durumlarda idam kararını tatbik ve tasdik edeceğini ifade etmiştir. M. Kemal Bey eğer bunu yapmazsa eskiden olduğu gibi infaz kararının kendiliğinden uygulanacağını da sözlerine eklemiştir.

Mersin Milletvekili Yusuf Ziya Bey'in fevkalade zaman diyerek neyi kastettiğini sorması üzerine ona cevaben düşman tarafından işgal edilen mıntıkada Yunan düşüncelerine ve amaçlarına hizmet eden bir takım alçaklar olduğunu ve onların uyguladığı mezalimi kastettiğini beyan etmiştir. Hüseyin Avni Bey ise bunun ihtilal zihniyetiyle konduğunu fakat memlekette ihtilal olmadığını ifade etmiştir.

Hüseyin Avni Bey'in sözleri üzerine Mustafa Kemal Bey karşı tarafın İslam kardeşlerini süngülediğini, onlara kurşun attığını ve keklik avlar gibi öldürdüğünü

²⁶⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.24. 126. Birleşim, 25.10.1338, s. 152.

²⁶⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.22. 84. Birleşim, 14.08.1338, s. 120.

²⁷⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.22. 84. Birleşim, 14.08.1338, s. 121.

²⁷¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.23. 109. Birleşim, 27.09.1338, s. 215.

ifade etmiştir. Ayrıca her türlü gasp ve yağma uyguladıklarını söyleyerek halkın bunların cezalarını beklediğini ifade etmiştir. Hükümetin teklifinde de oraya tayin olacak hâkimlerin bütün kanunları Mülkiye ve Askeriye'yi kati suretle tatbik edeceklerini dile getirmiştir.²⁷²

Sözlerinin devamında mahkemede derece ve katlara ayrıldığını söylemiştir. Bidayet Mahkemeleri'nde verilen hükümlerin ihtiyaca göre itiraz sebebiyle, istinaf yoluyla ya da temyiz yoluyla bakılacağını sözlerine ekleyerek geçen bu süre zarfında hukuku uygulamanın uzun süre sürüncemede kalacağını ifade etmiştir. Mustafa Kemal Bey fevkalade bir olay cereyan ettiğinde İstiklal Mahkemesi oluşumu hakkında bir konunun mevcut olduğunu ve bundan dolayı Heyet-i Vekile'nin fevkalade bir mahkemenin oluşturulmasına taraftar olduğunu dile getirmiştir. Fakat encümenin hükümetin teklif ettiği şekli uygun bulmaması sebebiyle İstiklal Mahkemeleri'nin düzenlenmesine karar verildiğini ifade etmiştir.²⁷³

28.9.1922 tarihinde yapılan müzakerelerde Antalya Milletvekili Halil İbrahim Bey'in birinci maddenin kaldırılmasıyla mahkemelerle ilgili olan ikinci maddeye de ihtiyaç kalmaması sebebiyle kaldırılması gerektiğine dair yapmış olduğu konuşmaya cevaben söz olarak Heyet-i Celile'nin kurtarılmış bölgelere bir İstiklal Mahkemesi göndermeye karar verdiği ve esas olanın bu olduğunu söylemiştir. Reddedilen birinci maddenin savcılarının vazifelerine ilişkin bir madde olduğunu söyleyerek birinci maddenin kaldırılmasının ikinci maddenin de kaldırılması ihtiyacını doğurmayacağını dile getirmiştir.²⁷⁴

Erzurum Milletvekili Durak Bey'in adliyenin ve mahkemelerin çalışmalarına dair izah istemesi sebebiyle söz alan M. Kemal Bey Yunanlılardan kurtarılan yerler için hükümetten gelen teklif sebebiyle Menhubat Komisyonu Teşkili'ne dair bir kanun lahiyası geldiğini ve encümenin bu konuyla ilgili uzun uzadıya müzakeresini yaptığını ifade etmiştir. Bunun neticesinde ağır ceza davalarına İstiklal Mahkemeleri'nin bakmasına karar verildiğini sözlerine eklenmiştir. Halkın sıkıntılar yaşamaması için İstiklal Mahkemeleri'ne ihtiyaç duyulduğunu ve bu sebeple encümenin bu teklifin faydalı olacağını kabul ettiğini ifade etmiştir.

Karahisar-ı Şarki Milletvekili Mustafa Bey maddelerin önce kaldırılması için

²⁷² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.23. 110. Birleşim, 26.09.1338, s. 226.

²⁷³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.23. 110. Birleşim, 28.09.1338, s. 227.

²⁷⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.23. 110. Birleşim, 28.09.1338, s. 234.

reye konulmasını ve kaldırılmadığı takdirde düzeltilmesine dair müzakere yapılmasını teklif etmiş, bu şekilde daha az uğraşılacağını dile getirmesi üzerine M. Kemal Bey kaldırma tekliflerinin Tayini Esami'yle reye konulması gerektiğini dile getirmiştir.²⁷⁵

Muş Mebusu Abdülgani Bey ve Ali Suhuri Efendi'nin değiştirilmesiyle alakalı takrirlerinin okunması üzerine encümenin bunu da kabul edeceğini dile getirmiştir.²⁷⁶

M. Kemal Bey müzakereler esnasında maddeler hakkında görüşülürken söz alarak daha önce meydana gelen bir talebin reddedilmesi halinde asıl maddenin kabul edilmiş sayılacağını dile getirmiştir.²⁷⁷

İstida Encümenin yapmış olduğu mazbatayı meclis reisinin müzakere edilecekse Ruznameye konulmasının teklifi üzerine söz alarak İstida Encümeni'nin hükmün kaldırılmasına karar veremeyeceğini söyleyerek mecliste görüşülmesini teklif etmiştir bunun üzerine meclis reisi Adliye Encümeni'ne havalesini oylamış ve kabul edilmiştir.²⁷⁸

Encümenlerdeki Muamelâtı Şahsiyeye'ye ait evrakın doğrudan doğruya reye vaz'ına dair takrir münasebetiyle yapılan müzakerelerde Kırşehir Milletvekili Müfid Efendi'nin dilekçeyle yapılan müracaatlarında görüşülmesini teklif etmesi üzerine söz alarak bu meselenin de Meclisi-i Ali'nin başlıca vazifelerinden biri olduğunu söyleyerek şahsi işlere ilişkin evrakların çabucak yapılmasını rica etmiştir.²⁷⁹

Kurtarılan yerlere fevkalade heyetler izamı hakkındaki kanun teklifi münasebetiyle (Menhubat Komisyonları'nın sureti teşekkülü hakkındaki kanun) söz alarak hükümet tarafından teklif edilen kanun tasarılarının ikisinin de birbirine çok yakın olduğunu söyleyerek birinin Yunanlılardan son zamanlarda kurtarılan veya kurtarılacak yerlerde yapılacak teşkilatlarla ilgili olduğunu diğerlerinin de yağmaya uğratılmış yerler ilişkin ortaya çıkan suçlarla ilgili meseleleri sonuçlandırmak üzere bir komisyon teşkiline dair olduğunu söylemiştir. M. Kemal Bey istenilenin bugün açıkta ve çıplak bulunan felaketzedelere mesken bulmak ve onları iskân etmek olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁰

M. Kemal Bey Menhubat Komisyonları'nı teşkil edecek azanın altı kişi

²⁷⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.23. 110. Birleşim, 28.09.1338, s. 241.

²⁷⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.23. 110. Birleşim, 28.09.1338, s. 242.

²⁷⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.23. 110. Birleşim, 28.09.1338, s. 243.

²⁷⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.23. 110. Birleşim, 28.09.1338, s. 253.

²⁷⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.23. 115. Birleşim, 09.10.1338, s. 316.

²⁸⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.24. 124. Birleşim, 24.10.1338, s. 123.

olduğunu bu komisyonun kararını tetkik edecek idarenin kaç kişiden oluşacağını sorarak izah edilmesini istemiştir.

Lazistan Milletvekili Ziya Hurşid Bey'in Menbubat Komisyonu'nun çok işler göreceğini ve bunların toplamının azalarla birlikte 12 kişi olacağını dile getirmesi üzerine M. Kemal Bey 12 kişi olmasını onaylamıştır.²⁸¹

Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey'in üçüncü maddeyle ilgili vermiş olduğu taktir neticesinde Meclisi idare ve Belediye Meclisleri Azaları'nın bu komisyona aza olamayacağı şeklinin kalkacağını söyleyerek taktirde bir şey belirtilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Hakkı Hami Bey'in taktirin birinci fıkraya ait olduğunu söylemesi üzerine M. Kemal Bey takre göre bu fıkranın kaldırılması gerektiğini beyan etmiştir.²⁸²

Usul-ı Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu'nda görüşülen kararların Temyiz Mahkemesi'nde görüşülecek kararlar olduğunu dile getirmiştir. Bu durumun kesinleşmiş maddelerden sayılıp sayılmayacağını sormuştur. Bu soru üzerine Kırşehir Milletvekili Müfid Bey bu karışıklığı ortadan kaldırmak için vereceği taktirleri izah etmiştir.²⁸³

Bilecik ve yanan diğer kasabaların mimari hakkındaki kanun teklifi münasebetiyle söz alarak kurtarılan yerlerin genel yapısı itibariyle imarların lazım olduğunu dile getirmiştir. İki arkadaşıyla Bilecik, Bozüyük, Söğüt, Pazarcık kasabalarının geliştirilmesi hakkında gereken yardım için bir kanun tasarısı verdiklerini ve encümence onaylandığını fakat böyle tasarıların Heyet-i Vekile'ye değil, Muvazene-i Maliye Encümeni'ne gönderilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu sebeple kanunun Muvazene-i Maliye Encümeni'ne havalesine teklif etmiştir.²⁸⁴

İstilazedelere tavizan verilecek tohumluk hakkındaki kanun münasebetiyle söz alarak kurtarılan yerlerdeki halktan hiçbirinin elinde bir dirhem zahire bulunmadığını fakat aşar ambarlarında zahire bulunduğunu söylemiştir. Oralara nakden yardım yapılma imkânı olmadığı için oradan temin edilme ihtimalinin olup olmadığını sormuştur. Maliye Vekâleti Vekili ve Dâhiliye Vekili Fethi Bey askerin ihtiyacından fazla ise bu şekilde çözüm üretilebileceğini fakat diğer şekilde de askere kâfi

²⁸¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.24. 138. Birleşim, 15.11.1338, s. 516-517.

²⁸² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.24. 138. Birleşim, 15.11.1338, s. 519.

²⁸³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.24. 138. Birleşim, 15.11.1338, s. 522.

²⁸⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.24. 126. Birleşim, 25.10.1338, s. 144.

gelmemesi durumu yaşanacağını ve bu durumda tekrar problem olacağını ifade etmiştir. Bu sebeple gidilip tetkik edilmesini ve sonrasında görüşülmesi gerektiğini dile getirmiştir. Mustafa Kemal Bey kurtarılmış bölgelerdeki aşar ambarlarının orduya tahsis edilmediğini şuan hükümete ait olduğunu söyleyerek o bölgelere dağıtabileceğini söylemiştir.²⁸⁵

3.3.3. Kanun Teklifleri

Mustafa Kemal Bey'in ekili yerlerin muhafaza edilmesi emrine dair yapmış olduğu kanun teklifine konuşmalara, tutanaklara ve meclis zabıtlarına tek tek bakıldığı halde ulaşılamamıştır.

Askeriye Komisyonları'nın teşkil edilmesi ihtiyacına dair yapmış olduğu kanun teklifine konuşmalar, tutanaklara ve meclis zabıtlarına tek tek bakıldığı halde ulaşılamamıştır.

Meclis azasından vefat edenlerin ailelerine verilecek ödemeler hakkında yapmış olduğu kanun teklifine konuşmalara, tutanaklara ve meclis zabıtlarına tek tek bakıldığı halde ulaşılamamıştır.

Musafa Kemal Beyin senetleriyle ortaya çıkan alım ve satım muamelelerine ait 1922 senesinde Baidere-i Seniye mevzu olan yasağın bir müddet kaldırılmasına dair kanun teklifine konuşmalara, tutanaklara ve meclis zabıtlarına tek tek bakıldığı halde ulaşılmamıştır.

Kânûn-ı Esâsî'nin 79.uncu maddesinin tadiline dair yapmış olduğu kanun teklifine konuşmalara, tutanaklara ve meclis zabıtlarına tek tek bakıldığı halde ulaşılamamıştır.

Düşman tarafından tahrip edilen Bilecik ve çevresi için sekiz yüz bin lira ödeme yapılmasına dair bir kanun teklifinde bulunmuştur. M. Kemal Bey teklifinin encümenlerin kararıyla Heyet-i Vekile'ye verilmesine karar verilmesi üzerine söz alarak bu tip kanun tekliflerinin Heyet-i Vekile'ye değil Muvazene-i Maliye Encümeni'ne gönderilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Yapmış oldukları kanun teklifinin Muvazen-i Maliye Encümeni'ne havalesini teklif etmiş ve oylama sonucu kabul edilmiştir.²⁸⁶ Mustafa Kemal Bey'in Bilecik ve çevresi için yapmış olduğu

²⁸⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.24. 137. Birleşim, 13.11.1338, s. 489.

²⁸⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.24. 126. Birleşim, 25.10.1338, s. 143-144.

kanun teklifi göz önüne alındığında, seçilmiş olduğu yörenin sorunlarına eğildiği ve bu konuda yörenin sorunlarına çözüm üretilmesi adına kanun teklifi sunduğu söylenebilir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Bilecik yöresinden seçilen bir milletvekili olarak bölgeyi temsil etme sorumluluğunu yerine getirme adına bir çaba sarf ettiği söylenebilir.

Bilecik'te yatılı bir sultani açılması hakkında bir kanun teklifi vermiştir. Layiha Encümeni Mazbatasıyla kanun teklifi Muvazene-i Maliye ve Maarif Encümenleri'ne havale edilmiştir.²⁸⁷ İlgili kanun teklifi incelendiğinde, bölgenin ihtiyaç duyduğu eğitim imkanlarına kavuşması adına yine yörenin sosyal ihtiyaçlarına eğildiği ve bu konuda bir çözüm üretilmesi adına bir çaba sarf ettiği dile getirilebilir.

3.3.4. Takrirler (Önergeler)

Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsileye'ye vatanperverâne gayretlerinden dolayı teşekkür edilmesine dair bir önerge vermiş ve önerge kabul edilmiştir.²⁸⁸

Mekteplerin açılmamasına sebep olan memurun cezalandırılmasına ve mekteplerin hemen açtırılmalarına dair bir takrir vermiştir. Takrir görüşülürken M. Kemal Bey sadece Dârümuallimîn değil başka mekteplerin de kapandığını ifade etmiştir. Maarif vekilinin elli bin lira ile mektepleri açacağını vadettiğini ve bu para verildiği halde mekteplerin açılmadığını sözlerine eklemiştir. M. Kemal Bey görüşmenin devamında alınan paradan maarif memurların eline para geçmediğini ve yaşanan bu durumların neticesinde mekteplerin açılmamasından gençlerin cahil kalacaklarından duyduğu kaygıyı ifade etmiştir. M. Kemal Bey'in takririnin okunmasıyla M. Kemal Bey Maarif Vekâleti'nin tahkikatını yapmasını talep etmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra meclis reis Heyet-i Vekile'ye tebliğini oylamış ve kabul edilmiştir.²⁸⁹ Mustafa Kemal Bey'in eğitim-öğretim faaliyetlerinin sekteye uğrayıp, toplumun en önemli kurumlarından biri olan eğitim kurumlarının işlevsizleşmesinin önüne geçme adına sunmuş olduğu takrir dönemin ihtiyaçları doğrultusunda toplumsal bir sorunun önüne geçilmesi adına önemli bir adım olduğu söylenebilir.

Esnaf Kahyalığı Kanunu layihasının ivedilikle müzakeresine dair bir takrir vermiştir. M. Kemal Bey'in Heyet-i Vekile'ye havalesini istemesiyle oylama yapılmış

²⁸⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.8. 156. Birleşim, 24.02.1337, s. 392.

²⁸⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.1. 2. Birleşim, 24.04.1336, s. 8-33.

²⁸⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.6. 113. Birleşim, 13.12.1336, s. 335-337.

ve Heyet-i Vekile'ye gönderilmiştir.²⁹⁰

Hususi mesakine ciheti askeriyece vaziyet edilmemesine dair bir takrir vermiştir. Erzurum Milletvekili Celaleddin Arif Bey'in bu takririn müzakere edilmesini talep etmesiyle M. Kemal Bey söz alarak bu konu hakkında zaten bir kanun olduğunu ve onun uygulamasını talep ettiğini ifade etmiştir. Meclis reisinin oylamasıyla mecliste müzakeresi oylanmış ve kabul edilmiştir. Uygulanmasını talep ettiğini ifade etmiştir. meclis reisinin oylamasıyla mecliste müzakeresi oylanmış ve kabul edilmiştir.²⁹¹

Son harekâta düşmanın uyguladığı mezalimin tetkiki için meclisten bir heyet oluşturulmasına dair bir takrir vermiştir. Takririn müzakeresi esnasında söz alan milletvekilleri bu heyetin gerekliliğine dair konuşmalar yapmıştır. Meclis reisinin oylamasıyla heyet gönderilmesi kabul edilmiştir.²⁹² Mustafa Kemal Bey'in düşman işgalinin ardından toplumsal hayatta meydana gelen tahribatın kayıt altına alınarak bölgenin ihtiyaç duyacağı yardımların sağlanabilmesi adına atılmış bir adım olarak sunmuş olduğu takrir değerlendirilebilir.

Bozoyük-Bilecik yolunun Türkü Umumi'ye içine alınmasına dair vermiş olduğu takrir öncelikle Nafia Encümeni'ne havale edilmiştir.²⁹³

12.2.1921 tarihinde yapılan görüşmelerde M. Kemal Bey'in Bozoyük-Bilecik yoluyla ilgili vermiş olduğu takrir Nafia Vekâleti'ne havale edilmiştir.²⁹⁴

Bilecik'te bir İdadi Mektebi açılması hakkında bir takrir vermiştir. Meclis reisi M. Kemal Bey'in takririni Maarif Vekâleti'ne göndermiştir.²⁹⁵

Memurların maaşlarında bütçeyi düzenlemek için yapılan kesintilerin uygulanmamasına dair bir takrir vermiş ve meclis reisi Muvazene-i Maliye Encümeni'ne havalesini teklif etmiş ve kabul edilmiştir. Mali olarak etkisi araştırıldıktan sonra müzakere edilmesine karar verilmiştir.²⁹⁶

Bilecik'te maliye tarafından el konulan sinema makinesiyle kütüphanenin

²⁹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.6. 117. Birleşim, 20.12.1336, s. 429.

²⁹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.7. 131. Birleşim, 08.01.1337, s. 217-218.

²⁹² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.7. 136. Birleşim, 22.01.1338, s. 345-348.

²⁹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.8. 143. Birleşim, 03.02.1337, s. 66.

²⁹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.8. 149. Birleşim, 12.02.1337, s. 194.

²⁹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.8. 149. Birleşim, 12.02.1337, s. 196.

²⁹⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.8. 153. Birleşim, 19.02.1337, s. 301.

belediyeye geri verilmesine dair bir tahrir vermiştir. Diğer milletvekillerinden gelen itiraz neticesinde kabul edilmemiştir.²⁹⁷

Düşmandan kurtarılan yerlerdeki ahaliye yapılacak yardım hakkındaki kanun layihasının ivedilikle görüşülmesine dair bir tahrir vermiştir.²⁹⁸

3.3.5. Tahriri Sualler ve Bunlara Verilen Cevaplar

Ertuğrul Mebusu M. Kemal Bey mekteplerin hala açılmaması konusunda Dâhiliye Vekâleti'nden izah istemesi neticesinde söz alan Ali Fethi Bey Ankara'da sekiz mektep bulunduğunu bunlardan beşinin binasının görülen lüzum üzerine hastane ve ikisinin de göç edenler tarafından kullanıldığını dile getirmiştir. Bu durumdan dolayı mekteplerin vaktinde açılmadığını ve hastane olarak kullanılan binalardan birinin ve muhacirler tarafından kullanılan binalardan birinin tahliye edilerek mekteplerden üçünün açılacağını ifade etmiştir. Bunun sonrasında ya diğer binaların da tahliye edileceğini ya da uygun başka binalar bulunarak kalan mekteplerin de kısa sürede açılması için konun Ankara Vilayeti'ne tebliğ edildiğini ve takip edilmekte olduğunu beyan etmiştir.²⁹⁹

²⁹⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.8. 154. Birleşim, 21.02.1337, s. 333.

²⁹⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.23. 107. Birleşim, 25.09.1338, s. 154.

²⁹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.14. 104. Birleşim, 03.11.1337, s. 42-43.

4. Necip Bey (Soydan)

4.1.Özgeçmişi

Necip Bey 1890'da Bursa- Yenişehir Güneyce Köyü'nde doğmuştur. Babası Ali Efendi'dir. Orta öğrenimini Yenişehir Rüştüyesi'nde lise öğrenimini İstanbul Mercan İdadisi'nde tamamlayarak Mülkiye Mektebi'ne girmiştir. 1912 yılında mezun olmuştur. Bursa il Maiyet Memurluğu'na 14 Mart 1913'te atanmıştır. Yenişehir ilçesi Özel Saymanlık Kâtipliği'nde, Erdek, Edremit ve Ilıca Nahiyeye Müdürlükleri'nde iki yıllık stajını tamamlamıştır. 14 Nisan 1915'te Erzurum Valiliği'ne tayin edilmiştir. 26 Temmuz 1916'da Çarsancak (Çemişkezek) Kaymakamı olmuştur.

1917-1920 tarihleri arasında Horan ve Roka Kaymakamlıkları'nda bulunmuştur. T.B.M.M'nin 1'inci Döneminde Ertuğrul'dan Milletvekili seçilmiştir. 23 Nisan 1923'te meclisin açılmasında hazır bulunmuştur. Mecliste İçişleri, PTT, Tasarı, Bayındırlık, Milli Eğitim ve İktisat komisyonlarında çalışmıştır. İkinci Toplantı yılında Bayındırlık Komisyonunun ve II. Şubenin III'üncü toplantı yılında da Tasarı Komisyonunun Kâtipliğini yapmıştır. Dönem içinde kürsüde 4'ü gizli oturumda olmak üzere 27 kez söz almıştır. 3 soru ve 1 gensoru önergesi vermiştir 2 kanun önermiştir.

Meclisten ayrıldıktan sonra tekrar memuriyete dönmek istemiş ve 14 Temmuz 1923'te Söğüt Kaymakamlığı'na atanmıştır. 6 Aralık 1925'te Aziziye (Emirdağ), 27 Ağustos 1927'de Nazımiye, 10 Aralık 1930'da Gediz, 17 Eylül 1933'te Mudurnu Kaymakamlığı yapmıştır. 16 Ağustos 1934'te Seyhan İl İdare Heyeti Üyeliği'ne, 28 Ağustos 1936'da Sivas İl İdare Heyeti'ne nakledilmiştir. 25 Ocak 1939'da İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Şube Müdürü olmuştur. 10 Mayıs 1941'de Niksar, 6 Temmuz 1942'de Zile Kaymakamlığı'na getirilmiştir. 18 Nisan 1945'de Sivas Vali Yardımcılığı'na atanmıştır. Üç ay Hafik Kaymakamlığı'nda bulunmuştur. Sivas Vali Yardımcılığı yaparken 16 Temmuz 1948'de kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır 3 Şubat 1959'da ölmüştür. Evli, üç çocuk babasıdır. Fransızca ve Farsça bildiği sicilinde yazılıdır.³⁰⁰

4.2. Konuşmalar

Bütün dünyaya bir beyanname dağıtılmasına dair taktir münasebetiyle söz

³⁰⁰ Fahri Çoker, *a.g.e.*, s. 373-374.

alarak daha önce meclis namına meclisin gayesini izah için beyanname neşredildiğini fakat kendisinin arzusunun bütün dünyaya karşı meclisin gayesinin ve bu gayeye ulaşmak için nasıl bir yol izleneceğini izah eden bir beyanname yayınlanmasını istediğini ifade etmiştir. Bütün dünyaya sulh ve sükûn taraftarı olduklarını ilan etmek gerekliliğini dile getirmiştir.³⁰¹ Osmanlı Devleti'nin çöküşünün akabinde kurulan yeni devletin, savaş taraftarı olmadığına bütün dünyaya anlatılması; devletin barış taraftarı olduğunun bir kez daha vurgulanması adına Türkiye Cumhuriyeti'nin barış taraftarı bir devlet olduğu vurgusunun tüm dünyaya ilan edilmesi adına bir çaba içinde bulunduğu dile getirilebilir.

Yunan mezalimine dair söz alarak düşmanın yapmakta olduğu tahribatın tahmin edilenden çok daha büyük olduğunu ve Balkan Harbi'nde bile bu boyutta facialar yaşanmadığını ifade etmiştir. Yunanlıların yaptıklarının bütün insanlık için silinmez bir leke, İslamiyet için de kıyamete kadar unutulmaz bir iç acısı olacağını dile getirmiştir. İdare-i Maslahatçılığın yaratabileceği zararlardan bahsederken Necip Bey hakikatlerinin görülmesi gerektiğini ve ne gerekiyorsa çekinmeden, tereddüt etmeden yapmak gerektiğini söylemiştir. Necip Bey ayrıca koca bir devletin teşkil edilmesine müsait olan araziye harap edenlerin yalnız Yunanlılar olmadığını, Osmanlılık şerefini, İslamlık ve Türklük şerefini aşağılayan bir takım hapisane kaçkını caninin olduğunu da naklederek bunların vatani mahvettiğini, memleketi kemirdiğini ifade etmiştir. İktisat Vekili Mahmut Celal Bey'in bu kişilerin Yunanlılarla alakası olmadığını söylemesi üzerine Necip Bey bunların da var olduğunu ve dış görünüşe aldanmamak gerektiğini ifade etmiştir. Necip Bey bunların da var olduğunu ve dış görünüşe aldanmamak gerektiğini ifade etmiştir. Necip Bey konuşmasının devamında memleketi kurtarıp, halkçılığa gidilecekse bunun yolunun anarşiden geçtiğini ve bundan korkup telaşa kapılmamak gerektiğini dile getirmiştir. Anarşinin içinde bulunulan durumdan daha iyi olacağını hiç olmazsa anarşi olduğu durumda milletin zincirlerinin çözülmüş ve çapulcuların da himayesiz kalmış olacağını dile getirmiştir. Evvela bu mevcudun yıkılması gerektiğini ifade etmiştir.³⁰²

İstiklal Mahkemeleri Kanunu'na bir madde ilavesine dair kanun teklifi münasebetiyle yapılan görüşmelerde söz alarak Kütahya Kadısı Ahmet Asım Efendi'nin kendisine geldiğini ve muhterem bir zat olduğunu dile getirmiştir. Ahmet

³⁰¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.1. 7. Birleşim, 29.04.1336, s. 151.

³⁰² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.6. 101. Birleşim, 22.11.1336, s. 20.

Asım Efendi'nin aktarımıyla sözlerine devam ederek Kütahya Mutasarrıfı Esad Bey'in Eskişehir Mutasarrıflığı'na getirilmesi dolayısıyla görevi vekâleten Hakim Efendi'ye verdiklerini ve geçenlerde İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun müzakereleri esnasında, firari asker ailelerinin tehcirinin konu olduğunu ve bu tehcir konusunda paralarının gasp edilmemesinin kesin olarak karara bağlandığını ifade etmiştir. Fakat Kütahya'da firar edenlerin ailelerinin dayısı, halası, amcası her kimler varsa tehcir edildiğini ve sefalet içinde olduklarını söylemiştir. Bu evrakın döne dolaşa mutasarrıf vekili olan Hâkim Efendi'ye geldiğini ve onun da doğrudan İstiklal Mahkemeleri'nin görevi olduğunu düşünmesi sebebiyle oraya göndereceğini söylediğinde Hâkim Efendi'nin tehlide maruz kaldığını beyan etmiştir. Bunun üzerine ismini bilmediği mıntika kumandanının bu kişiyi 18 saatliğine cepheye gönderdiğini ve birkaç gün orda kaldığını sonrasında bu işlere karışmamasını söyleyerek bıraktıklarını anlatmıştır. Cepheye gönderilen zatın o bölgede çok sevildiğini ve Denizli Milletvekili Sadık Efendi'nin biraderi olduğunu sözlerine eklemiştir. Bu kişinin oradan yaka paça Eskişehir'e gönderildiğini ve şimdi de hakkında verilecek cezayı öğrenmek için meclise geldiğini dile getirmiştir. Böyle sıkıntıların yaşandığını ifade eden Necip Bey kim olursa olsun askerden firar eden birinin yakınlarının İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmalarının icap ettiğini söyleyerek kanunun uygun olduğunu ve kabul edilmesi gerektiğini beyan etmiştir.³⁰³

Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu münasebetiyle söz olarak verilen takririn kendisine ait olduğunu söyleyerek izah etmek istediğini dile getirmiştir. Vilayet yerine daire denilmesinin daha uygun olacağını ileride kaza da olsa nahiye de olsa daire demenin daha münasip olacağını sözlerine eklemiştir.³⁰⁴ İlgili konuşma incelendiğinde; idari taksimat adına bir gerekliliğin olduğu ve bu noktada meclis kürsüsünden böyle bir konuşmanın yapıldığı söylenebilir.

14.12.1920 tarihinde yapılan müzakerelerde söz olarak eski idarenin süratle kaldırılması gerektiğini ve yerine daha iyi bir idarenin konulması gerektiğini dile getirmiştir. Yerine yenisi konulmasa bile bu durumdan daha iyi olacağını ifade etmiştir. Daha önce maliye vekilinin de benzer şeyler söylediğini onun da vergilerin ağır olduğunu söylediğini ve bu idare şeklinin biçilmiş bir kaftan olmadığını onun da dile getirdiğini ifade etmiştir. Necip Bey 11. maddede de Türkiye'nin coğrafi ve

³⁰³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.6. 111. Birleşim, 09.12.1336, s. 272-273.

³⁰⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.6. 113. Birleşim, 13.12.1336, s. 338.

iktisadi münasebetleri nazarında vilayetlerden ve kazalardan oluştuğunun kazaların da nahiyelerden oluştuğunu dile getirmiştir. Burada kazaların olmasının anlamlı olmadığını söyleyerek kaza ile nahiye arasında ciddi bir fark olmadığını söylemiştir. Bu konuda bir düzenleme yapılması gerektiğini sözlerine eklemiştir.³⁰⁵ 14.12.1336 tarihinde Necip Bey'in gerçekleştirmiş olduğu konuşma dikkate alındığında idari yönetimlerin düzenlenmesi gerekliliği ve bu gerekliliğin gerekçelere dayandırılarak beyan edildiği dikkat çekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde idari yönetimler arasında belirgin farkların olması gerektiği, farkın olmadığı noktada bunların ayrımının yapılmasının doğru olduğu yönünde bir görüşü öne sürdüğü söylenebilir.

10.01.1921 tarihinde yapılan görüşmelerde söz alarak memleketin teşkilatında yukardan başlamanın eski sistemi ihya etmek olduğunu ve doğru olmadığını ifade etmiştir. Amaçlarının Hâkimiyet-i Milliye'ye gitmek olduğunu ve ilk önce köylerden başlamak gerektiğini dile getirmiştir. Bu duruma itiraz eden Tokat Milletvekili Rıfâd Bey'e cevaben eğer önerdiği gibi yapılmazsa hiçbir neticeye ulaşamayacağını yukardan aşağıya görüşüldüğü takdirde yararlı bir çalışma olmayacağını ifade etmiştir. Yaptığı konuşmalara itiraz edilmesi sebebiyle devam eden Necip Bey bu konuyu müzakere etseler bile tatbik edemeyeceklerini söyleyerek tekrar tetkik edilmesi için Heyet-i Umumiye'ye arz edilmesi gerektiğini beyan etmiştir.³⁰⁶ İlgili konuşma incelendiğinde yeni kurulan bir devletin merkezi yönetim şeklinin daha farklı olması, aynı sistemle devam edildiğinde ise bir önceki yönetim anlayışının bir tezahürü olan yönetimin devam edeceği ve bunun bir memleket adına yararlı olmayacağı yönünde bir görüşe hakim olduğu söylenebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yönetim anlayışının merkezden kırsala şeklinde olmaması, bunun yerine yerelden merkeze yönelik bir düzenlemenin daha uygun olacağını savunduğu görülmektedir.

16. maddede kazanın yalnız idari kaza ve inzibati bir kısmı olduğu ve manevi bir şahsiyetinin olmadığı geçmesi sebebiyle söz alarak kazanın ismen de cismen de manasız olduğunu dile getirmiştir. Necip Bey neden kazanın da olduğunu sorarak gerek olmadığını beyan etmiştir.³⁰⁷

Görüşmelerin devamında söz alarak nahiye konusunda kaç nüfustan oluşacağı

³⁰⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.6. 114. Birleşim, 14.12.1336, s. 362.

³⁰⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.7. 132. Birleşim, 10.01.1337, s. 250.

³⁰⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.7. 132. Birleşim, 10.01.1337, s. 254.

ya da ne kadar arazi olacağı konusunda bilgi olmadığını ve bunların belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Nahiye'nin vazifesini ifa edebilmesi için kıvamından fazla bir şey yüklenilmemesi gerektiğini öyle olursa görevini yapamayacağını ifade etmiştir.³⁰⁸

1920 senesi Nafia Vekâleti Bütçesi ve onunla müzakere edilen kanun ve taktirler münasebetiyle söz alarak Nafia Vekâleti'nin faydalı olmayacağını bir takım memurlara sığınak olduğunu ve bunun kaldırılmasının gündeme geldiğini ifade ederek bunlara kendisinin de katıldığını söylemiştir. Nafia Vekâleti'nin faydalı olmadığını fakat kaldırılmasının gerekmediğini dile getirerek, bu kurumda iş görmeyen memurlar varsa bunların iş yapmalarının sağlanması gerektiğini sözlerine eklemiştir.³⁰⁹ İlgili konuşmaya incelendiğinde; bir kurumun kaldırılmasının sorunların çözümü olmayacağı, kurumu işlevsiz hale getiren kişilerin iş ciddiyeti altına alınmasının daha doğru olacağını ifade edildiği söylenebilir.

Sekiz milyon liralık ikinci avans kanunu münasebetiyle söz alarak Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbata Muharriri Hasan Bey'in yirmi bir gün önce hükümetten bütçe talep edeceklerini söylediğini dile getirerek bu süreçte paraları bitse masrafları karşılamak için mutlaka paraya ihtiyaçları olacağını söylemiştir. Buradan yola çıkan Necip Bey daha önce avans olarak verilen iki milyonun yirmi bir günde bitmediğinin anlaşılacağını beyan etmiştir. Bu durumda iki ay için istenen on milyonun çok olduğunu söyleyerek daha gerçekçi bir rakam talep edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.³¹⁰ Büyük Millet Meclisinde yapılan konuşmaya ilişkin olarak; hükümetten istenen bütçenin fazla olması münasebetiyle istenen bütçenin tekrar revize edilerek talep edilmesi yönünde görüş belirten Necip Bey'in dönemin koşulları dâhilinde devletin gelir-gider dengesini gözeterek bu yönde bir konuşma yaptığı söylenebilir.

Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar Bey'in Türkiye ile Rusya arasında imzalanan anlaşma metni hakkındaki beyanatı münasebetiyle yapılan görüşmelerde Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar Bey'in Batum ve civarıyla ilgili yapmış olduğu konuşmadan sonra Heyet-i Vekile'nin bu konuda hata yaptığını söyleyerek itiraf etmesini istemiştir³¹¹.

³⁰⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.7. 132. Birleşim, 10.01.1337, s. 262.

³⁰⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.8. 150. Birleşim, 14.02.1337, s. 219.

³¹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.9. 10. Birleşim, 21.03.1337, s. 174-175.

³¹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.9. 11. Birleşim, 24.03.1337, s. 209

Memurların yargılanması kanununun değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifine dair Lahiya Encümeni Mazbatası münasebetiyle söz alarak mazbata hakkında herkesin olumsuz değerlendirme yaptığını söyleyerek herkese söz verilmesi ve biraz da lehinde değerlendirmeler yapılmasını önermiştir. Sözlerinin devamında Necip Bey bir sorgu hâkimi ya da bir kaymakamın bir vali hakkında tahkikat başlatmasının uygun olmadığını ve böyle bir hükümette düzen kalmayacağını söyleyerek acele karar verilmemesini istemiştir.³¹² Necip Bey'in bürokraside meydana gelecek hatalı işleyişin devletin içerisinde sorunlar meydana getireceği, bu kapsamda yapılacak kanun değişikliğinin dikkatli bir şekilde incelenmesinin daha uygun olacağı yönünde bir düşünceye sahip olduğu söylenebilir.

Şuray-ı Devlet Teşkili hakkındaki kanun layihaları münasebetiyle söz alarak memurların yargılanmasına ait evrakların yığılmasını veya yarım bırakılmasını engellemek için evrakın bir mahkemeye teslim edilebileceğini ve mahkemenin karar vereceğini dile getirmiştir. Memurların yargılanması için bir teşkilat kurulmasının gereksiz olduğunu, böyle bir teşkilata ihtiyaç duyulmayacağını ifade etmiştir.³¹³ Yapılan konuşmaya ilişkin olarak; yargılanmalarda meydana gelen evrak birikmesinin nedeni olarak her yargılanmanın farklı mahkemede vuku bulması ve bu durumun giderilmesi adına farklı mahkemelerde yargılama olması yerine tek bir mahkemede yargılanmanın yapılmasının daha uygun olacağı dönemin koşulları göz önüne alındığında devlet işlerinin aksamasının önüne geçilmesinin hedeflendiği düşünülmektedir.

Memleketin muhtelif mıntıklarında Müfettiş-i Umumilikler oluşturulmasına dair teklif münasebetiyle söz alarak ikinci maddenin A fıkrasındaki Bilecik yerine Ertuğrul yazılmasını teklif etmiş ayrıca bir mıntıkada hem umumi müfettiş hem İstiklal Mahkemesi hem şube müfettişi hem T.B.M.M azalarının olmasını doğru bulmayarak bu müfettişliklerin İstiklal Mahkemeleri'nin olmadığı yerlerde oluşturmayı önermiştir.³¹⁴ Necip Bey'in seçildiği bölge hakkında bilgi sahibi olması, bölgeden seçilmiş bir milletvekili olması münasebetiyle bölgenin eski adının kullanılmasının daha uygun olacağı yönünde bir kanaate sahip olduğu dile getirilebilir.

³¹² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.10. 31. Birleşim, 09.05.1337, s. 276.

³¹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.11. 45. Birleşim, 02.07.1337, s. 111.

³¹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.12. 61. Birleşim, 04.08.1337, s. 11.

Hıyanet-i Vataniye'den mahkûm Ermeni Papazı Ohanis hakkındaki Adliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle söz alarak papaz efendinin söylediklerini göz önünde bulundurarak eline imkân verilse bütün Müslümanları keseceğinin anlaşıldığını, verilen hükmün az olduğunu söyleyerek bu yüzden artırılmasını talep etmiştir.³¹⁵

Düşmandan geri alınan ve alınacak olan yerlerin ahalisine yardım hakkındaki kanun münasebetiyle söz alarak Yunan istilasına maruz kalan memleketlerin aylarca anavatana siper olduğunu söylemiştir. Bu memleketlerin can ve mal kayıpları yaşadığını, ırz ve namusunun tecavüze uğradığını ve çok büyük sıkıntılar yaşadıklarını söyleyerek bu memleketlerin zayıtının hiçbir zaman telafi edilemeyeceğini dile getirmiştir. Bu sebeple yapılan yardımın onların yaşadıkları yanında hiç hükmünde olduğunu ifade etmiştir. Bu gibi yerlere yardım etmenin en mukaddes görevleri olduğunu fakat şüphesiz bu kanunda bazı anlaşılmayan yerler bulunduğunu ve maddelere geçildiğinde müzakere edilebileceğini söylemiş ve Heyet-i Umumiye'den kabulünü rica etmiştir.³¹⁶ Necip Bey'in yapmış olduğu konuşma dikkate alındığında; savaşın getirmiş olduğu zorlu şartlar karşısında yaşanan kötü durumların giderilmesi adına yapılan yardımlar gerekli ve zaruridir. Fakat kanunda bulunan bazı engellerin bulunması bu yardımların istenilen düzeyde gerçekleştirilemediği yönünde bir düşüncenin var olduğu söylenebilir.

Ankara Belediyesi'ne dair suali münasebetiyle söz alarak Ankara Belediye'sinde yollar, saraylar istemediklerini sadelik ve temizlik beklediklerini ve bununda yerine getirilemediğini dile getirmiştir. Ankara'nın caddelerinin, sokaklarının pislik içinde olduğunu ve bu durumun meclis hakkında da bir hüküm vermeye yardımcı olacağını ifade etmiştir. Dışardan gelen insanların bu manzara karşısında bir bakış açısı oluşturacağını ve bu durumun memleketin şeref ve haysiyeti için çok kötü olduğunu eklemiştir. Herkesin yaşadığı yeri temiz ve düzenli bir şekle getirmek isteyeceğini söyleyerek belediyenin ihmalkârlığından söz etmiştir.³¹⁷ Konuşmada yer alan ifadeler doğrultusunda; Ankara Belediye'sinin dönemin zaruri ihtiyacı olan temizlik işlerini yerine getirmekten ziyade şehrin mimari yapısı ile alakadar olduğu; bu durumun devam etmesi karşısında ülkenin prestiji açısından

³¹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.12. 66. Birleşim, 25.08.1337, s. 80.

³¹⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.13. 99. Birleşim, 24.10.1337, s. 270.

³¹⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.15. 136. Birleşim, 29.12.1337, s. 255-256.

olumsuz izlenimlerin doğabileceği düşünülmektedir.

İdare-i Kura ve Nevahi Kanunu Layihası münasebetiyle söz alarak Osmanlı tabirinin Teşkilât-ı Esâsiye Anayasa tabirine zıt olacağını, bunun yerine Türk demenin de sadece biz Türkleri kapsayacağını söyleyerek vatandaş denmesini önermiştir.³¹⁸

Yapılan müzakerelerde reşit olma yaşının 21'e çıkartılmasına dair sunulan teklife taraftar olarak bazı milletvekillerinin 18 yaş yeterli gördüğünü ancak 21 yaşın bile çocuk sayılabileceğini söyleyerek 23 yaşa çıkarılmasını önermiştir.³¹⁹

Nevahi Kanunun çıkarılmasında çok gecikildiğini nahiye halkının yaşadığı sıkıntıların ve kayıpların bu kanunun çıkarılmasıyla düzeltilebileceğini dile getirmiştir. Nahiye halkıyla yapılan görüşmelerde Nevahi Kanunu'ndan bahsettiğini ve çıkarılacağını sözünü verdiğini ve halkın sabırsızlıkla bu kanunun çıkarılmasını beklediklerini sözlerine eklemiştir. Necip Bey ayrıca yapılacak düzeltme ya da değişikliklerin mecliste yapılmasını rica ederek bu şekilde zaman kazanılacağını ifade etmiştir. Diğer türlü farklı farklı encümenlere havale edilecek olursa bunun çok zaman alacağını söylemiştir. Nevahi Kanunu'nun lüzumundan bahseden Necip Bey bu kanunların yapılan askeri mücadelelerin köklü bir şekilde yerleşmesi için çok önemli olduğunu ve millete karşı Nevahi Kanunu, İntihap Kanunu gibi kanunların bir borç olduğunu beyan etmiştir.³²⁰ İlgili konuşma incelendiğinde; Nevahi Kanunun çıkarılması noktasında toplumsal bir ihtiyacın var olduğu ve bu kanunun çıkarılmasındaki gecikmenin temel nedeni olarak kanunun bir noktadan çıkarılmak yerine farklı encümenlikler üzerinden ilerlemesinin bir sonucu olduğu söylenebilir.

14.12.1922 tarihinde yapılan görüşmelerde söz alan Necip Bey nahiyedeki vergilerin İdare-i Hususiye ve belediyeye ait olduğunu dile getirmiştir. Vergilerin yeterli olmayacağı durumda müsakkafat, aşar, ağnam, canavar, deve, camız vergilerine zam yapılacağını fakat bunun lüzum görülen nahiyelerde yapılacağını ifade etmiştir. Jandarmaların köylerde yaptırdığı masrafın muhtar ücretlerinin kalkacağını söyleyerek bu şekilde verginin daha uygun olabileceğini söylemiştir. Milletın esas beklediğinin çıkarılacak Nevahi Kanunu olduğunu söyleyen Necip Bey Hakimiyet-i Milliye demekle bunun olmayacağını sadece meclisle Hakimiyet-i Milliye'nin olmayacağını ifade etmiştir. Yıkılmaz bir sistem kurulması gerektiğine

³¹⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.14. 105. Birleşim, 05.11.1337, s. 71.

³¹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.14. 105. Birleşim, 05.11.1337, s. 76.

³²⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.25. 144. Birleşim, 23.11.1338, s. 54-55.

dikkat çekerek bu kanunun bir an evvel çıkartılmasını talep etmiştir.³²¹

Akarat Vergisi'nin artırılması hakkındaki kanun layihası münasebetiyle söz alarak hanlara, hamamlara, otellere diyeceğinin olmadığını fakat meskenlere yüzde on verginin icara yüzde elli zam gelmesine sebep olacağını ifade etmiştir. Necip Bey kanunlarla kazanç sahiplerinden para alınmadığını bütün yükün fakire ve köylüye yüklendiğini bu sebeple öncelikle İcar ve İsticar Kanunu'nun çıkartılması gerektiğini beyan etmiştir.³²² Konuşmada yer alan ifadeler doğrultusunda; vergi dağıtımında adaletin sağlanmasının toplumun kesimleri arasında denge meydana getireceği; bunun gerçekleşmemesi durumunda ise bazı kesimlerin refah içinde yaşarken bazı kesimlerin ise vergi yükünün altında ezileceği düşüncesinin öne çıktığı ifade edilebilir.

1922 senesi Emniyet-i Umumiye Bütçesi münasebetiyle söz alarak köylerin memleketin en asayişli yerlerinden olduğunu söyleyerek, hükümet memurlarının uğramadığı durumda daha az problem yaşandığını dile getirmiştir. Halkın asayiş için çok fazla teşkilat olduğunu ve bu kadar teşkilata ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir. Jandarma, polis, inzibat gibi birçok teşkilatın olduğunu ve halkın bir problemde hangisine gideceğini şaşırıldığını söylemiştir. Bu kadar fazla teşkilat olmasına rağmen birçok haksızlık ve hukuksuzluk yaşandığını söyleyerek bu teşkilatların bir sisten öteye gidemediğini sözlerine eklemiştir. Polis teşkilatının olmadan olmayacağını savunan arkadaşlarına cevaben Necip Bey köy ağalarının nüfuslu zamanlarında yaşanan problemlerin çözümünde söz sahibi olduğunu ve bu günkü durumdan daha iyi olduğunu dile getirmiştir. Ne vakit ki bir teşkilat kurulmaya çalışıldıysa daha büyük problem yaşandığını söylemiştir. Ayrıca Necip Bey bunun bir sistem meselesi olduğunu düşünen arkadaşlarıyla aynı fikirde olduğunu, her iş için bir teşkilata ihtiyaç duyulacağını fakat bu şekilde yürütüldüğünde daha ciddi problemler doğurduğunu söyleyerek asayiş memurlarının köylere gitmediği durumda daha sağlıklı olacağını beyan etmiştir.³²³

İcra Vekilleri'nin seçilmesine dair kanun münasebetiyle söz alarak vazifenin başına bir müddet koymak gerektiğini dile getirmiştir. Bir vekilin geçici olarak bir

³²¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.25. 156. Birleşim, 14.12.1338, s. 396-397.

³²² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.19. 28. Birleşim, 16.04.1338, s. 205.

³²³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.20. 48. Birleşim, 05.06.1338, s. 191-192.

yere gidebileceğini ve bir süre yerini terk edebileceğini, söyleyerek buna bir süre konulması gerektiğini eğer o süreden fazla sürerse de yerine vekil getirilmesi gerektiğini söylemiştir.³²⁴

Kurtarılan yerlere fevkalade heyetler izamı hakkındaki kanun teklifi münasebetiyle (Menkubat Komisyonlarının Sureti Teşekkülü hakkındaki kanun) söz alarak hükümetin bir buçuk ay önce teklif ettiği yasanın kabul edilmediğini ve memlekette çok büyük zarara sebep olduğunu dile getirmiştir. Bu işi mahkemelerin görmesinin çok iyi olduğunu söyleyerek kuramlarla iş yürümesinin imkânı olmadığını ifade etmiştir. İstila gören yerlerde mahkemelerin oluşmadığını ve oluşamayacağını sözlerine eklemiştir.³²⁵

Kurtarılmış yerlere gönderilecek İstiklal Mahkemeleri hakkındaki kanun münasebetiyle İstiklal Mahkemeleri'nin gitmesine lüzum görmeyen arkadaşlarına cevaben Hükümet Teşkilatı'nın ve Adliye Mahkemeleri'nin halkın ruhuna işlemediğini söyleyerek yaşamış olduğu bir örneği aktarmıştır. Geçen olayda köyde bir kutlama yapıldığını gören halkın bu kutlamayı adliye kalktı diye yapıldığını sandığını aktarmıştır ve halkın adliye hakkında hissiyatının bu şekilde olduğunu ifade etmiştir. Konuşmasının devamında kurtarılmış bölgelerde fevkalade tedbirlere ihtiyaç olmadığını söyleyen arkadaşlarına cevaben kurtarılmış bölgelere gitmedikleri için bu şekilde düşündüklerini söyleyerek İstiklal Mahkemeleri'nin gereğini beyan etmiştir.³²⁶

Hıyanet-i Vataniye'den üç sene küreğe mahkûm Mıgırdıç Oğullarından Karabet ve arkadaşları hakkındaki Adliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle söz alarak yapılan tartışmaların vakit kaybına sebep olduğunu söyleyerek meclisin mahkeme haline gelmesinin doğru olmadığını dile getirmiştir. Mahkemenin zaten hükmü verdiğini söyleyen Necip Bey yapılması gerekenin oylamaya sunmak olduğunu ifade etmiştir.³²⁷

Osmancık Ahzı Asker Şubesi yazıcılarından Mahmud ile Şube Reisi Muammer Efendi hakkındaki hükme dair adliye encümeni mazbatası münasebetiyle Çorum Milletvekili İsmet Bey'in üç defa kürsüye çıkmasını eleştirerek iç tüzük buna

³²⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.21. 70. Birleşim, 08.07.1338, s. 332.

³²⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.24. 129. Birleşim, 30.10.1338, s. 263.

³²⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.25. 150. Birleşim, 04.12.1338, s. 193.

³²⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.25. 153. Birleşim, 09.12.1338, s. 300.

izin veriyor mu diye rahatsızlığını dile getirmiştir.³²⁸

Eşi, oğlu veya biraderlerinin askerlikten firarından dolayı sürgün edilen ailelerin affına dair kanun tasarısı münasebetiyle söz alarak bu konu üzerinde çok fazla konuşulduğunu fakat meseleyi halletmek konusunda bir yol kat edemediğini dile getirmiştir. Heyet-i Vekile'nin olması şartının zorunlu olmadığını söyleyerek yapılması gerekenin kararı verip tebliğ etmek olduğunu sözlerine eklemiştir. Meclis-i Ali'nin karar verme yetkisinin olduğunu dile getirerek Heyet-i Vekile'nin karar vermesi gerektiğini söyleyen arkadaşlarını eleştirerek Meclis-i Ali'nin inisiyatiflerinden bahsetmiştir. Necip Bey meclisin hâkimiyetinin anlaşılmadığını ve dinlenmediğini dile getirerek verirken kararın heyecanlı ve galeyanlı zamanlarda verildiğini ve hatalı olduğu durumlar yaşandığını söyleyen arkadaşlarını eleştirerek meclisin en hakiki itimatla oluştuğunu söylemiştir. Ayrıca Necip Bey milletin hakiki mümessili olmayacaklarsa yerine hakiki mümessiller getirilmesi gerektiğini söyleyerek arkadaşlarının fikirlerine itiraz etmiştir.³²⁹ Necip Bey'in ifadeleri doğrultusunda; mecliste yer alan vekillerin halkı temsil etme misyonunu yerine getirmekle görevli olduğu bunu yerine getirmeyeceklerse, yerine halkın sorunlarına eğilen vekillerin iş başına gelmesinin daha doğru olacağı yönünde bir düşüncenin hakim olduğu söylenebilir.

Müsakkafat Vergisi'nin ve Ağnam Resmiyle Gümrük Tarifesi'nin tadiline ve 15 Ağustos 1922 tarihli kanunun kaldırılmasına ve kurtarılmış bölgelerdeki aşar işlemlerine ve aşar mültezimlerinden alacağından feragat eden Emlâki Merhune ve mütecavizlerin iadesine ve Aşar Nizamnamesi'ne ve vilayetlerin Hisse-i Menefi ve Maarifine, Tömeki Beyi'ye ve İstihlak Resmine ve Kanunu evvel 1922 tarihle Avans Kanunu'na bir madde ilavesine dair kanun münasebetiyle söz alarak asıl mevzunun 1921 senesi aşarı olduğunu söylemiştir. Afyonkarahisar, Eskişehir, Ertuğrul gibi memleketlerin 1921 senesinde bizde olduğunda aşarının ihale olduğunu ve sonrasında da düşman işgaline uğradığını dile getirmiştir. İşgal sebebiyle bazı mültezimlerin borçlarını kısmen verdiğini bazısının da hiç vermediğini söylemiştir. Bu mültezimlerin yüzde doksanının aşarı tahsis edemediğini söyleyerek bu mültezimlerden haciz yoluyla alınmaya çalışılmasını eleştirmiştir. Bu sebeple birçok mültezimin mağdur olduğunu söyleyerek 1921 senesinin affının getirilmesi

³²⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.25. 153. Birleşim, 09.12.1338, s. 298.

³²⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.25. 158. Birleşim, 18.12.1338, s. 445-446.

gerektiğini dile getirmiştir.³³⁰ Dönemsel olarak yaşanan zorlu koşullar karşısında vergilerin tahsil edilmesi noktasında güç duruma düşen bireylere devletin yardımcı olması ve ödeme güçlüğü çeken bireyler üzerinde devlet yaptırımlarının uygulanması yerine; devletin bireyleri affetmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Konuşmanın devamında Necip Bey aşarın iltizam usulünün bile iki başlı bir bela olduğunu söyleyerek mültezimin hakkından fazlasını alsa bile malının hep haciz altında olduğunu, ahalinin de aşar yüzünden sıkıntı yaşadığını ve kimsenin kazançlı olmadığını söylemiştir. Bu sebeple birçok ocağın söndüğünü ayrıca istilaya maruz kalan yerlerin ahalisinin çok daha büyük sıkıntılar yaşadığını dile getirmiştir. Necip Bey 1919'dan 1922'ye kadar hiçbir mültezimin aşarı tahsil edip onu hükümete vermeyerek kendine geçirdiğine inanmadığını ifade etmiştir. Mültezimlerin de tahsilat yapamadığını ve onların da mağduriyetler yaşadığını dile getirmiştir. 1919'dan 1921'e kadar bütün aşar borçlarının affedilmesi gerektiğini söyleyerek teklifini takrirle arz ettiğini ifade etmiştir.³³¹

Ruzname hakkında bir beyanat vererek ruzname bozulacaksa kendisinin daha mühim bir şey teklif edeceğini söyleyerek nizamname dolayısıyla yarım kalan iş bitmeden diğerlerine başlanmayacağını ifade etmiştir. Kurtarılmış bölgelerden gelen arkadaşları dinleyerek oralarda neler oluyor öğrenmek gerektiğini sözlerine eklemiştir. Zaferden sonra memur ve zabıt kısmının nefes aldığını, tüccar ve esnafın az çok işini düzelttiğini ancak çiftçi ve köylünün tohumuz, hayvansız yiyeceksiz sıkıntılar içinde olduğunu söyleyerek bunlardan daha da mühiminin asayiş ve adalet olduğunu ve hemen İstiklal Mahkemeleri'nin seçimlerini yaparak aralarda kontrol heyetleri ve daha kalıcı tedbirler uygulanması gerektiğini sözlerine eklemiştir.³³² İlgili konuşmada yer alan ifadeler doğrultusunda devletin birincil görevi olan toplumsal hayatın devamlılığını sürdürmesinin önemine vurgu yapılırken; aynı zamanda ekonomik açıdan sıkıntı yaşayan kesimlerin bu sıkıntılardan kurtarılması adına geçici tedbirler yerine kalıcı çözümlerin sağlanmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

4.3. Takrirler (Öneriler)

Bütün encümenleri için oda tedarik edilmesine dair bir takrir vererek encümenlerin toplantı yapmamasının sebebinin ayrı odalarının olmadığından

³³⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.26. 163. Birleşim, 27.12.1338, s. 77.

³³¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.26. 168. Birleşim, 04.01.1338, s. 188.

³³² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.26. 164. Birleşim, 28.12.1338, s. 85.

kaynaklandığını, encümenlerin odaları olduğu durumda daha verimli çalışacağını söyleyerek meclis binası ve civarında ne kadar encümen varsa hepsine oda tahsis edilmesini teklif etmiş ve yapılan oylama sonucunda takriri kabul edilmemiştir.³³³ Necip Bey'in sunmuş olduğu öneri dönemin şartları göz önüne alındığında her bir encümen için oda tahsis edilmesinin devlet üzerinde ekonomik bir yük oluşturacağından kabul edilmediği söylenebilir.

Meclisin toplantı saatlerine dair bir takrir vermiştir. Takrirden Meclis-i Âli'nin günde iki saat, encümenlerin dört saatinin Divan-ı Risayetçe sıraya konulmasını ve devamının yoklama usulüyle temin olunmasını teklif etmiş ve yapılan oylamada takrir kabul edilmemiştir.³³⁴

İstiklal Mahkemeleri Heyetleri'nin mntukalarını devir ve teklif etmelerine dair bir takrir vermiştir. Takrirden memleket genelinde ve cephe yakınlarında bazı kişilerin keyfi uygulamaları ve yapılan tahribatları ahalinin şikâyetlerini meclise ulaştırmak için gönderdikleri telgraf ve mektuplara mani olduklarından anlaşıldığını ve halkın emniyet ve güvenliğini zorla alan ve memleketin güçlü devamlılığını zaafa uğratan kişilere karşı takip uygulaması ve ceza vermesi ve bu mntukalarda ayda bir defa ahalinin şikâyetlerini dinlemesi için İstiklal Mahkemeleri'nin görevlendirilmesini teklif etmiştir. Oylama neticesinde takrir kabul edilmiştir.³³⁵ İlgili takrir incelendiğinde; halkın güvenliğinin sağlanması adına dönemin getirdiği toplumsal sorunların çözümüne ilişkin olarak sunulan bir öneri olduğu dile getirilebilir.

Meclis gagesinin bir beyanname ile ilanına dair bir takrir vermiştir. Takrirden Batı devletlerinin memleketi kendi aralarına yakıştıramadığı ayrıca Asya'da da bir yer ve konum bırakmamak için ellerinden geleni yaptıklarını, yaşanan bu sıkıntılı durumlar neticesinde Büyük Millet Meclisinin bütün dünyaya gayelerini beyan eden bir beyanname hazırlanarak duyurulması gerekliliğinden bahsederek dokuz maddelik bir beyannamenin ilan edilmesini teklif etmiş, takrir üzerine yapılan müzakereler sonucunda bir karara varılmadan meclis reisi müzakereyi tatil etmiştir.³³⁶ Yeni kurulan bir devletin vizyon ve misyonunun bütün dünya devletlerine anlatılması kurulacak ilişkilerde ön yargıların ortadan kaldırılmasına yardımcı olacağı

³³³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.6. 102. Birleşim, 27.11.1336, s. 45.

³³⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.6. 103. Birleşim, 27.11.1336, s. 54.

³³⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.6. 105. Birleşim, 29.11.1336, s. 117-118.

³³⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.1. 7. Birleşim, 29.04.1336, s. 150-151.

düşünülerek bu yönde bir taktir sunulduğu söylenebilir.

Askeri erlere iyi muamele yapılmasına dair bir taktir vermiştir. Taktiri meclis reisi Müdafa-i Milliye ve Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti'nden temenni ettiği için oraya göndermiştir. Karahisar Şarki Milletvekili Ali Surur Efendi temenni taktiri ise mecliste de okunmasını teklif etmiş fakat kabul edilmemiştir.³³⁷

Telgrafta gönderilen havalelerin geciktiğine dair bir taktir vermiştir. Taktir bir temenni taktiri olduğu için Dâhiliye Vekâleti'ne havale edilmiştir.³³⁸

Jandarmalar hakkında Dâhiliye Vekâleti'nden temennide bulunmuş ve vermiş olduğu temenni taktiri Dâhiliye Vekâleti'ne havale edilmiştir.³³⁹

Ertuğrul Mebusu Necib Bey'in Rus altınlarının değerinin arttırılmasının sebebine dair Maliye Vekâleti'nden açıklama talep etmiştir. Taktirde Hazine-i Maliyece Rus altınının altının yüz on beş kuruşa verildiğini fakat son günlerde yedi yüz elli kuruşa verilmesinin sebebinin Maliye Vekâleti'nce açıklamasını istemiştir. Taktir yapılan oylamada kabul edilmiştir.³⁴⁰

Ertuğrul Milletvekili Necib Bey'in İnegöl ve Yenişehir'in sukutunda ihmal ve lakaydi olup olmadığına dair bir sual taktiri vermiştir. Taktirde böyle bir ihmal olup olmadığını ve varsa sorumlular hakkında ne muamele yapıldığının sorulmasını hükümetten teklif etmiştir. Vermiş olduğu taktir Necib Bey'in izah talebi dinlenmeden Heyet-i Vekile'ye havale edilmiştir.³⁴¹

Ertuğrul Milletvekili Necib Bey'in Ankara Şehri'nin temizliğine dair sualine Dâhiliye Vekili Fethi Bey sözlü olarak cevap vermiştir. Ali Fethi Bey belediyelerin kendi işleriyle doğrudan doğruya ilgilenmesini esas alan bir bakışın mecliste kabul edildiği halde hala Dâhiliye Vekâleti'nden açıklama istenmesinin aynı zamanda Dahiliye Vekâleti'nden belediyelere müdahale etmek yetkisinin takip ve arzu edildiği anlamına geldiğini ifade etmiştir.

Bu konuşma üzerine Yozgad Milletvekili Süleyman Sırrı Bey Dâhiliye Vekili'nin vali yoluyla müdahale edebileceği için sorulduğunu çünkü valinin belediyenin görevini aksatması durumunda müdahale edebileceğini dile getirmiştir.

³³⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.16. 144. Birleşim, 14.11.1338, s. 47.

³³⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.25. 157. Birleşim, 16.12.1338, s. 408.

³³⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.28. 7. Birleşim, 08.03.1339, s. 38.

³⁴⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.13. 88. Birleşim, 06.10.1337, s. 99.

³⁴¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.6. 103. Birleşim, 27.11.1336, s. 54.

Ali Fethi Bey valinin de belediyeye müdahalesinin sınırlı olduğunu söyleyerek belediyenin de bu anlamda bir cevabı olduğunu ve bu cevabı okumak istediğini söylemiştir. Ankara Belediyesi hakkında herkesin aleyhte konuştuğunu ve belediyeyi savunmanın bu şartlarda zor olduğunu söyleyerek Ankara Belediyesi'nin göndermiş olduğu cevabı okumuştur.

Belediyenin cevabında bütçe problemlerinden bahsetmesi sebebiyle Ali Fethi Bey belediyelere para vermeden görev beklemenin abes olduğunu söyleyerek önce para verilmesini ve buna rağmen görevlerini yerine getirmiyorlarsa kınamanın doğru olacağını ifade etmiştir.

Beyazid Milletvekili Atıf Bey'in belediyenin bankada parası olduğunu söyleyerek itiraz etmesi üzerine Ali Fethi Bey belediyenin bankada parası olduğunu doğrulamış fakat belediyenin ona göre de masrafı olduğunu dile getirmiştir.

Bu konuşma üzerine Süleyman Sırrı Bey herkesin kendi evinin önünü süpürmeye teşvik edilmesi gerektiğini söylemiş ve Necib Bey söz isteyerek konuşmaların sualine cevap niteliğinde olmadığını belediyeden geniş caddeler yollar istemediklerini, en işlek caddelerinin bile pislik içinde olduğunu belediye arabalarının çöpleri ulu orta yerlere döktüklerini dile getirmiştir. Belediyeye bu şartlar altında dışarıdan bir müdahale gerektiğini söyleyerek bu konunun burada bu kadar vakit kaybettirmesini kendisinin de istemediğini ifade etmiştir.

Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey mecliste bütün belediyelerin mevzu bahis olacağını fakat bir belediyenin durumunu meclise getirmenin doğru olmadığını böyle bir durum varsa tektik edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Meclis reisi oraya girerek belediyelerle de Dâhiliye Vekâlet'inin alakadar olduğunu ve bir sual sorulmuşsa yanlış olduğunu ifade etmiştir.

Yapılan görüşmelerin devamında söz alan milletvekilleri Ankara'nın durumuyla ilgili örnekler vererek belediyenin mevcut durumunu eleştirmişlerdir. Görüşmeler neticesinde konu bir karara bağlanamamıştır.³⁴²

4.4. Kanun Teklifleri

Tevhid-i Zabıta ve Tesr-i Adalet hakkında vermiş olduğu kanun teklifine

---

³⁴² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Birinci Dönem Tutanakları*, C.15. 136. Birleşim, 29.12.1337, s. 252-259.

konuşmalara, tutanaklara ve meclis zabıtlarına tek tek bakıldığı halde ulaşılamamıştır.

Kurtarılmış bölgelerin ahalisine 1919-1921 aşar borçlarının affı hakkında vermiş olduğu kanun teklifine konuşmalara, tutanaklara ve meclis zabıtlarına tek tek bakıldığı halde ulaşılamamıştır.

5. Ahmet Bey (Lakşe)

5.1. Özgeçmişi

Ahmet Bey 1883'te Bosna Hersek'in Mostar kentinde dünyaya gelmiştir. Babası eşraftan Mehmet Efendi'dir. Ailesi daha sonra Türkiye'ye göç ederek Bursa'nın İnegöl İlçesine yerleşmiştir. İlk ve Orta öğrenimini Rüştüye'de tamamlamıştır. Sonrasında İnegöl'deki çiftliğinde tarımla uğraşmıştır. Mütarekeden sonra Batı Anadolu'nun düşman işgaline uğramasıyla Milli Mücadele'ye katılmış ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nde çalışmıştır. T.B.M.M.'nin 1'inci Dönemi için yapılan seçimlerde Ertuğrul Milletvekili olmuştur. Üye defterinde meclise katılım tarihine dair bir kayıt mevcut değildir. Dosyasında 1 ay izinli olduğuna dair T.B.M.M reisi M. Kemal imzalı belge ve Başkanlık Divanı'nın Genel Kurula sunduğu bir karar bulunmaktadır. 19 Ocak 1921 tarihli kararda 24 Mayıs 1920'de bir ay izinle memleketine gittiği belirtildiğinden anlaşıldığına göre seçimin akabinde meclise katılmış bulunduğu anlaşılmaktadır. İzin süresini geçirmesi üzerine Ertuğrul Mutasarrıflığı'na 30 Haziran 1920'de bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafa verilen ve 8 Temmuz'da Genel Kurul'da okunan telgrafta Vali Hacim Bey'in de onayıyla teşkilat

işiiyle meşgul olacağı ve bu işte çok gayretli görüldüğü bildirilmiştir. Bunun üzerine izinli sayılması kabul edilmiştir. Ancak aralık ayına kadar meclise dönmemesi sebebiyle İnegöl Kaymakamlığı'na bir yazı yazılmıştır. Yazıya alınan 17 Aralık 1920 tarihli cevapta, Yunanlıların Yenişehir ve İnegöl'den çekildikleri sırada çiftliğindeki hayvan ve eşyaları yağma etmeleri üzerine durumu anlamak için Bursa'ya gittiği ve halen orada bulunduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine Başkanlık Divanı uzun süredir izinsiz meclis dışında bulunması üzerine ve özellikle de bir meclis üyesi olarak düşman işgali altındaki Bursa'da kalması uygun görülmediği için istifa etmiş sayılmasını önermiştir. 20 Ocak 1921 birleşiminde milletvekilliğinden istifa etmiş sayılmasına karar verilmiştir. Sonraki hayatını İngiltere'deki çiftliğinde geçirmiştir. Orada hastalanarak Avrupa'da tedavi görmüş ancak iyileşemeyerek kötüleşmiş ve 19 Ekim 1935'te ölmüştür. Evli olup dört çocuk babasıdır.³⁴³

---

³⁴³ Fahri Çoker, *a.g.e.*, s. 367-368.

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk'ün kolordu komutanlıklara, 61. Tümen Komutanlığı'na, Refet Bey'e, bütün valiliklere, mutasarrıflıklara, Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyetine, belediye başkanlıklarına 23 Nisan Cuma namazından sonra meclisin açılacağını belirten bir bildiri göndermesinin akabinde Ankara'da kurulacak olan meclise dağılmış olan milletvekillerini davet etmesi üzerine Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi yapılan törenle Meclis-i Mebusan iç tüzüğüne uygun olarak, en yaşlı mebus Şerif Bey'in başkanlığında ilk toplantıyı gerçekleştirmiştir. Bu dönemde ülkenin çeşitli yerlerinden seçilmiş milletvekilleri mecliste yer almıştır. Bu milletvekilleri arasında yer alan Bilecik (Ertuğrul) milletvekilleri de yerini almıştır.

Ahmet Hamdi Bey (Aksoy); Ertuğrul Milletvekilliğine seçilerek 25 Ağustos 1920'de Meclise katıldı. Milli Savunma, Dışişleri, Milli Eğitim, İrşad, İktisat, Mali Kanunlar ve PTT komisyonlarında çalışmıştır. Ahmet Hamdi Bey daha önce yapılan İstiklal Mahkemesi Seçimleri'nin yeniden icrasına dair bir grup arkadaşıyla takrir vermiştir. İkinci Reis vekili Hasan Fehmi Beyefendi Takriri Risaleti Celile'ye sunmuştur. Takrirden çoğunluk derecesi 86 olması lazım iken İstiklal Mahkemesi Azalığı Seçimleri'nde ancak 76 kişinin katıldığı ifade ederek İstiklal Mahkemesi Azalığı Seçimleri'nin yeniden yapılmasını teklif etmişlerdir. Bu takririn üzerine reis Hasan Fehmi Beyefendi kanunda 86 kişi bulunması gerekirken 75 kişinin katıldığını söylemiştir. Yapılan seçimlerin üçüncü kez yapıldığı ve üçüncü seçimde Nizamnameye uygun olarak kişi sayısı gözetmeksizin oyların verildiğini dile getirmiştir.

Ahmet Hamdi Bey mebusların müteahhitlik yapmalarına dair takrir vermiştir. Takrirden Büyük Millet Meclisi Azaları'nın ticaret yapabileceği ancak bir takım resmi makamlarla taahhüde girişmeleri Millet Meclisi Azalığı'yla uygun olmadığından bir mebusun müteahhitlik edemeyeceğine dair Heyet-i Umumiye'de bir karar verilmesini teklif etmiştir. Mecliste gürültüler çıkması üzerine reis müsaade isteyerek bu takririn kanun ve usullere uygun şekilde yazılı bir tasarı olarak gelmesi durumunda Heyet-i Celile'ye arz edileceğini söylemiştir. Bu şekilde olmadığı için reye koymayacağını ancak Heyet-i Celile'yi bilgilendirmek sebebiyle okuttuğunu söylemiştir.

Takrirlerinin dışında Ahmet Hamdi Bey; Balkan Harbi'nden kaçan birçok

insanın soygunculuk yaptığı ve daha sonrasında affedilmesi neticesinde, Harbi Umumi'den kaçan insanların bu insanların yanına geçerek, vatan müdafaası gerçekleştiren kişilerin evlerini basıp ailelerine işkence ettiği, onların mallarını ve paralarını almalarına rağmen affedilmesi neticesinde bu kişilerin tekrardan suçlarına devam ettiğini, belirterek Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na bir madde ilavesine, eğer ki eklenerek kabul edilmiyor ise ceza kanununa şiddetli bir maddenin konulmasını istemiştir.

Bunun dışında vatan hizmetinde bulunan vali ve subaylara zam verilmesine dair kanun teklifinde bulunduğu konuşmalara, tutanaklara ve meclis zabıtlarında görülmüştür.

Ahmet Hamdi Bey'in toplumsal açıdan büyük bir sorun teşkil eden ve insanların devlete olan güven duygusunun zedelenme noktasında önem teşkil eden soygun konusunda kanun teklifi sunması devletin o dönem içerisinde asayiş gücünü ortaya koymaya yönelik bir çaba olduğu söylenebilir. Yine bunun dışında vatan hizmetinde bulunan vali ve subaylara zam verilmesine ilişkin kanun teklifi incelendiğinde vatan hizmetini ifa eden kişilerin mali olanaklarının iyileştirilmesi, bu kişilerin vatan hizmetini yerine getirirken aile bireylerinin maddi imkanlarını iyileştirmek adına atılmış bir adım olduğu söylenebilir.

Halil İbrahim Bey T.B.M.M'nin I. ve II. dönem yapılan seçimde Ertuğrul Milletvekili olmuştur. 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulunmuştur. Mecliste çeşitli komisyonlarda görev almıştır. Bu komisyonlar İrşad, Dilekçe, Bütçe ve Orman-Madenler hakkındaki komisyonlardır. Mecliste I. Toplantı yılında I. Şubenin kâtipliğini yapmıştır. Dönem içinde kürsüde 4 kez söz almıştır. Belediye kanununa hüküm eklenmesi hakkında arkadaşlarıyla birlikte kanun önergesi vermiştir. Önerge 2 Ekim 1920'de 34 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir.

Halil İbrahim Bey'in Meclis konuşmaları, takrirleri ve kanun teklifleri incelendiğinde; genel ülkenin ekonomik durumu üzerinde durduğu, ayrıca ülkede bulunan belediyelerin işlevselliği adına çalışmaların yerine getirilmesi gerektiğini vurguladığı ve çeşitli yörelerde bulunan halkın durumuna ilişkin incelemelerin yapılması gerektiği yönünde görüşe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Mustafa Kemal Bey 21 Nisan 1919'da Bilecik Belediye Başkanlığına seçilmiştir. Belediye Başkanı iken TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimde

Ertuğrul Milletvekili olarak 23 Nisan 1920’de açılışta hazır bulunmuştur. Mecliste İçişleri, Bütçe, Mali Kanunlar, Adalet, Milli Eğitim ve içtüzük komisyonlarında ve memurin muhakeme atı Tetkik kurulunda çalışmıştır. III. Toplantı yılında Adalet komisyonunun sözcülüğünü yapmıştır. Bu sıfatla özellikle kanunlar üzerindeki açıklayıcı konuşmalarıyla dikkat çekmiştir.

Mustafa Kemal Bey; Ahmet Hamdi Bey gibi Hiyanet-i Vataniye’nin kapsamının genişleterek toplumsal hayatta sorun meydana getiren kişilerin yargılanması gerekliliğini dile getirdiği, toplumun eğitim faaliyetlerine sekteye uğratan okulların açılmama gerekçelerinin ortaya çıkarılmasını istediği, belediyelerin doğruca mahalli hükümetlere bağlanmasını teklif ettiği, frenginin engellenmesi ve dağılmasının sınırlandırılmasında görev alan sıhhiye memurlarının vazifesini yerine getirmediklerini ve bu memurlara uzaklaştırma cezası verilmediği takdirde vazifelerini yerine getirmeyeceklerini ve istenilen gayeye ulaşamayacağını dile getirdiği, mali konular hakkında çeşitli önerilerde bulunduğu tespit edilmiştir.

Necip Bey TBMM’nin 1’inci dönemine Ertuğrul’dan Milletvekili seçilmiştir. 23 Nisan 1923’ te meclisin açılmasında hazır bulunmuştur. Mecliste İçişleri, PTT-Tasarı, Bayındırlık, Milli Eğitim ve İçtüzük komisyonlarında çalışmıştır. İkinci Toplantı yılında Bayındırlık Komisyonun ve II. Şubenin III’ üncü Toplantı yılında da Tasarı Komisyonunun Kâtipliğini yapmıştır.

Necip Bey; bütün dünyaya sulh ve sükûn taraftarı olduklarını ilan etmek gerekliliğini, Yunanlıların yaptıklarının bütün insanlık için silinmez bir leke, İslamiyet için de kıyamete kadar unutulmaz bir iç acısı olduğunu, askerden firar eden birinin yakınlarının İstiklal mahkemelerinde yargılanmalarının icap ettiğini söyleyerek kanunun uygun olduğunu ve kabul edilmesi gerektiğini, Vilayet yerine daire denilmesinin daha uygun olacağını ileride kaza da olsa nahiye de olsa daire demenin daha münasip olacağını, eski idarenin süratle kaldırılması gerektiğini ve yerine daha iyi bir idarenin kurulması gerektiğini, memleketin teşkilatında yukardan başlamanın eski sitemi ihya etmek olduğunu ve doğru olmadığını. kazanın yalnız idari kaza ve inzibati bir kısmı olduğu ve manevi bir şahsiyetinin olmadığı kazanın ismen de cismen de manasız olduğunu, nahiye konusunda kaç nüfustan oluşacağı ya da ne kadar arazi olacağı konusunda bilgi olmadığını ve bunların belirlenmesi gerektiğini, Nafia vekâletinin faydalı olmadığını fakat kaldırılmasının gerekmediğini dile getirerek, bu kurumda iş görmeyen memurlar varsa bunların iş yapmalarının

sağlanması gerektiğini, memurların yargılanmasına ait evrakların yığılmasını veya yarım bırakılmasını engellemek için evrakın bir mahkemeye teslim edilebileceğini ve mahkemenin karar vereceğini, Memleketin muhtelif mıntıklarında müfettişi umumilikler oluşturulmasına dair teklif münasebetiyle söz alarak ikinci maddenin A fıkrasındaki Bilecik yerine Ertuğrul yazılmasını teklif ettiği, bir mıntıkada hem umumi müfettiş hem istiklal mahkemesi hem şube müfettişi hem BMM azalarının olmasını doğru bulmayarak bu müfettişliklerin istiklal mahkemelerinin olmadığı yerlerde oluşturmayı önerdiği, Ankara Belediye'sinde yollar saraylar istemediklerini sadece temizlik beklediklerini ve bunun da yerine getirilemediğini dile getirdiği, Osmanlı tabirinin Teşkilatı Esasiye tabirine zıt olacağını, bunun yerine Türk demenin de sadece biz Türkleri kapsayacağını söyleyerek vatandaş denmesini önerdiği, bazı milletvekillerinin 18 yaş yeterli gördüğünü ancak 21 yaşın bile çocuk sayılabileceğini söyleyerek 23 yaşa çıkarılmasını önerdiği, Nevahi kanunun çıkarılmasında çok gecikildiğini nahiye halkının yaşadığı sıkıntıların ve kayıpların bu kanunun çıkarılmasıyla düzeltilebileceğini dile getirdiği, nahiyedeki vergilerin idare-i hususiye ve belediyeye ait olduğunu dile getirdiği, kanunlarla kazanç sahiplerinden para alınmadığını bütün yükün fakire ve köylüye yüklendiğini bu sebeple öncelikle icar ve isticar Kanunu'nu çıkartılması gerektiğini dile getirdiği, köylerin ve memleketin en asayişli yerlerinden olduğunu söyleyerek, hükümet memurlarının uğramadığı durumda daha az problem yaşandığını dile getirdiği, Bir vekilin geçici olarak bir yere gidebileceğini ve bir süre yerini terk edebileceğini, söyleyerek buna bir süre konulması gerektiğini eğer o süreden fazla sürerse de yerine vekil getirilmesi gerektiğini dile getirdiği, Afyonkarahisar, Eskişehir, Ertuğrul gibi memleketlerin 1337 senesinde bizde olduğunda Aşarının ihale olduğunu ve sonrasında da düşman işgaline uğradığını dile getirdiği meclis konuşma tutanaklarından tespit edilmiştir.

Ayrıca bütün encümenler için oda tedarik edilmesine, Meclisin toplantı saatlerine, İstiklal Mahkemeleri heyetlerinin mıntıklarını devir ve teklif etmelerine Meclis gayesinin bir beyanname ile ilanına, Askeri erlere iyi muamele yapılmasına, Telgrafta gönderilen havalelerin geciktiğine dair takrirlerde bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Necip Bey'in İstizah (Gensoru) Takrirleri (Önerileri) incelendiğinde ise; Rus altınlarının değerinin arttırılmasının sebebine dair Maliye vekâletinden açıklama talep ettiği tespit edilmiştir.

Necip Bey'in İnegöl ve Yenişehir'in sukutunda ihmal ve lakaydi olup olmadığına dair bir sual tavrı verdiği, böyle bir ihmal olup olmadığını ve varsa sorunlar hakkında ne muamele yapıldığının sorulması hükümetten teklif ettiği tespit edilmiştir.

Necip Bey'in yerel konular dışında ülkenin bütününe dair çeşitli sorunlar hakkında meclis kürsüsünden sorunların muhataplarına sorular yönelttiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Necip Bey'in Bilecik (Ertuğrul) milletvekili olmasına karşın ülkenin genel sorunlarına eğildiği söylenebilir.

Ahmet Bey T.B.M.M.'nin 1 inci Dönemi için yapılan seçimlerde Ertuğrul Milletvekili olmuştur. Milletvekili olduktan sonra çeşitli nedenler dolaylı meclis çalışmalarına katılmadığı tespit edilmiştir. Başkanlık Divanı uzun süredir izinsiz meclis dışında ve özellikle de bir Meclis Üyesi olarak düşman işgali altındaki Bursa'da kalması uygun görülmediği için istifa etmiş sayılması önermiştir. 20 Ocak 1921 Birleşiminde Milletvekilliğinden istifa etmiş sayılmasına karar verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde yer alan Bilecik (Ertuğrul) milletvekillerine ilişkin bulgular incelendiğinde; 1. Dönemde toplamda 5 milletvekilinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Milletvekillerinin meslek durumlarına ilişkin bulgular incelendiğinde ise; Ahmet Hamdi Bey'in gazetecilik ve çiftçilik; Halil İbrahim Bey'in subaylık ve öğretmenlik, Mustafa Kemal Bey'in katiplik, hakimlik ve belediye başkanlığı, Necip Bey'in saymanlık katipliği, valilik ve kaymakamlık yaptığı, Ahmet Bey'in çiftçilik mesleğini icra ettikleri tespit edilmiştir.

Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde yer alan Bilecik (Ertuğrul) milletvekillerinin meclis tutanaklarında yer alan konuşmaları, tavrı ve kanun teklifleri incelendiğinde Bilecik (Ertuğrul) iline ilişkin sorunları kısmen dile getirdikleri tespit edilmiştir. Bu noktada Bilecik (Ertuğrul) milletvekillerinin seçilmiş oldukları ile ilişkin sorunları kısmen dile getirmelerinde, ülkenin içinde bulunduğu durumdan ötürü ülkenin geleceğini etkileyen sorunlara öncelik vermelerinin neden olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

A. ARŞİVLER

1. TBMM Arşivi

Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (1940-1960)

B. TETKİK ESERLERİ

Akın, R. (2001), *TBMM Devleti 1920-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Akşin, S. (2004), *Türkiye Tarihi*, C. 4, Cem Yayınları, İstanbul.

Akyıldız, A. (2003), “Meclis-i Mebusan”, *T.D.V.İ.A.*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlar, Ankara.

Alkan, M. Ö. (2006), “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, S. 23, Ankara, s. 133-165.

Arsan, N. (1997), *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, TTK Basımevi, İstanbul.

Arsel, İ. (1965), “Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları I”, *Cumhuriyetin Temel Kuruluşu*, Mars Matbaa, Ankara.

Aslan, Y. (2001), *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Aslan, Y. (2002), “TBMM Hükümeti (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Aydoğan, M. (2005), *Ülkeye Adanmış Bir Yaşam Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı*, Umay Yayınları, İzmir.

Baykan, B. S. (1989). *Heyet-i Temsiliye Kararları*, T.T.K, Ankara.

Bayur, Y. H. (1991), *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. 3, Kısım: 3, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Berkes N. (2002), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyas, Yapı Kredi

Yayımları, İstanbul.

Bıyıklıoğlu, M. T. (1960), “Birinci Türkiye Millet Meclisi’nin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri”, *Belleten*, C. 14, S. 96, Ankara, s. 637-663.

Bilgin, T. (2015), *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Çavdar, T. (1999), *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Çoker, F. (1993), *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, C. 3, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara.

Durukan, K. (2004), *Prens Sebahattin ve İlm-i İçtima, Türk Liberalizminin Kökenleri, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cit.1, İletişim Yayınları, İstanbul.

Eken, G. (2000), “Sivas Eyaletinde Muhtarlığın Tesisi ve Muhtarların Kimliğine Dair”, *Türk Yurdu*, C. 20, S. 149, Ankara, s. 518–525.

Eraslan, C. (2012), *Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi-I*, 1. Baskı, A.Ö.F Yayınları, Eskişehir.

Eraslan, C. ve Olgun, K. (2006), *Osmanlı Devletinde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3F Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.

Findley, C. V. (2012), *Modern Türkiye Tarihi*, Timaş Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.

Genç, M. (2000), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Güneş, İ. (2009), *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Güney, N. (1935), *Bilecik Tarih ve Coğrafya Etüdü*, Bilecik Halkevi Yayını, Sayı. 10, Bilecik.

İğdemir, U. (1989), *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, 2. Baskı, T.T.K. Yayınları, Ankara.

İnalçık, H. (2019), *Devlet-i Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-*

- 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Karabekir, K. (1992), *İstiklâl Harbinin Esasları*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karaca, N. T. (2004), *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, TTK Yayınları, Ankara.
- Karaer, T. (1988), “Türkiye’de Yönetimin Anayasal Gelişim Süreci”, *Türk İdare Dergisi*, S. 378, Y. 60, Ankara, s. 107-136.
- Karpat, K. (1996), *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul.
- Kılıçbay, M. A. (1994), *Cumhuriyet ya da Birey Olmak*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Koylu, Z. (2010), *İngiliz İşgalinde Eskişehir*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir.
- Kuran, A. B. (2000), *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Lewis, B. (1993), *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, 5. Baskı, Çev: Metin Kırıatlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mardin, Ş. (1985), “Yeni Osmanlılar ve Siyasi Fikirleri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Oğuz, A. (2010), *Birinci Meşrutiyet Kanun-ı Esasi ve Meclis-i Mebusan*, Grafiker Yayınları, Birinci Baskı, Ankara.
- Ortaylı, İ. (1995), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 3. Baskı, Hil Yayın, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2008), *Osmanlı’da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- Özalp, K. (1988), *Milli Mücadele 1919-1922*, C. 1, 3. Baskı, T.T.K. Yayınları, Ankara.
- Özbudun, E. (1985), “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hukuki Niteliği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 1, S. 2, Ankara, s. 475-503.
- Özbudun, E. (1992), *1921 Anayasası*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Paşa, M. N. (1987), *Netayic’ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleri ile Osmanlı Tarihi*, (Sadeleştiren: Neşet Çağatay), C. 1-2, Türk Tarih Kurumu

Yayınları, Ankara.

Quataert, D. (1999), *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, Çev: Tansel Güney, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Ramsaur, E. E. (2004), *Jön Türkler, 1908 İhtilalinin Doğuşu*, Çev. M. Önal Mengüşoğlu, Pınar Yayınları, İstanbul.

Sağlam, F. (1998), “Cumhuriyet Döneminde İnsan Hakları”, *75 Yılda Tebaadan Yurttaşına Doğru*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Selek, S. (1976), *Anadolu İhtilali*, Cem Yayınevi, İstanbul.

Sevin, V. (1997), *Başlangıçtan Perslere Kadar Anadolu Arkeolojisi*, DER Yayınları, İstanbul.

Sevin, V. (2001), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Seyitdanlıoğlu, M. (1994), *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala (1838-1868)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Dizin, Ankara.

Seyitdanlıoğlu, M. (1996), “Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilayet Nizâmname’si”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. 5, S. 2, Ankara, s. 67-81.

Süslü, A. (1991), “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”, *T.D.V.İ.A.*, C.3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlar, Ankara.

Tanör, B. (1996), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789–1980)*, 4. Baskı, Afa Yayıncılık, İstanbul.

Tanör, B. (2004), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, Dördüncü Baskı, Ankara.

Tezel, Y. S. (1994), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923–1950)*, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Tuğlacı, P. (1985), *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Tunaya, T. Z. (1958), “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri”, *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 23, S. 3-4, İstanbul, s. 227-247.

- Tunaya, Z. T. (1998), *Türkiye’de Siyasi Partiler*, C. 1, İletişim Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.
- Tunaya, Z. T. (2003), *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Tunaya, Z. T. (2004), *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Umar, B. (199), *İlkçağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2015), *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ürekli, F. (2013), “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan Sonra Parlamento Denemeleri”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 2.
- Velidedeoğlu, H. V. (1990), *İlk Meclis ve Milli Mücadelede Anadolu*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Yalçın, D., ve diğerleri (2004). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Şaziye AYDEMİR
Doğum Yeri ve Tarihi : Kayseri, 1989
Medeni Durumu : Bekar
İletişim bilgileri : saziyeaydemirr@gmail.com

EĞİTİM

2005-2007 : Sümer Anadolu Lisesi
2008-2013 : Niğde Üniversitesi Tarih
2014-2019 : Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı

YABANCI DİL

İngilizce

